

T.C

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**TÜRKİYE'DEKİ ÇEVRE HAREKETLERİNİN
GELİŞİMİ VE DOĞU KARADENİZ
BÖLGESİNDEKİ HES KARŞITI ÇEVRE
HAREKETİ**

Ebru HACIOĞLU

175014018

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Gökhan ORHAN

Bandırma 2021

T.C
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

TÜRKİYE’DEKİ ÇEVRE HAREKETLERİNİN
GELİŞİMİ VE DOĞU KARADENİZ
BÖLGESİNDEKİ HES KARŞITI ÇEVRE
HAREKETİ

Ebru HACIOĞLU
175014018

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Gökhan ORHAN

Bandırma 2021

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAYI

Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans öğrencisi Ebru HACIOĞLU tarafından Pof. Dr. Gökhan Orhan'ın danışmanlığında hazırlanan “Türkiye’deki Çevre Hareketlerinin Gelişimi ve Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES Karşıtı Çevre Hareketi” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 21/05/2021 tarihinde yapılan Tez Savunma Sınavından ~~oyçokluğu~~oybirliği ile başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı-Danışman

Prof. Dr. Gökhan Orhan

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Yasemin Kaya

Jüri Üyesi

Dr. Öğretim Üyesi Zehra Nurdan Atalay

ETİK BEYAN
TÜRKİYE CUMHURİYETİ
BADIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (21/05/2021)

Ebru HACIOĞLU

İmzası

ÖZET

TÜRKİYE’DEKİ ÇEVRE HAREKETLERİNİN GELİŞİMİ VE DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDEKİ HES KARŞITI ÇEVRE HAREKETİ

Ebru HACIOĞLU

Çevre hareketleri 1960’ların yeni toplumsal hareketlerinin uzun soluklularından birisidir. Çevre hareketlerinin oluşum ve gelişimlerin altında yatan nedenler farklılık göstermektedir. Çevre sorunları Türkiye’nin gündemine 1970’li yıllarda girmiş ve günümüze kadar birçok çevre mücadelesi gerçekleşmiştir. Bu çalışma kapsamında Doğu Karadeniz Bölgesinde 2000 yılı sonrası dönemde hızla gelişen ve ülke gündemine giren HES (Hidroelektrik Santrali) karşıtı mücadeleler ele alınmıştır. Bu çalışmada Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES karşıtı çevre hareketine katılan kişilerin mücadeleye katılma nedenleri ortaya koymak amaçlanmıştır. Mücadeleye katılan kişilerin anlam dünyalarını ortaya koyulabilmesi için fenomenolojik araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında çevre hareketinin dünyadaki ve Türkiye’deki gelişimi ve çevre hareketlerini açıklamaya yönelik yapılan sınıflandırmalar ele alınmıştır. Mücadeleye katılan kişilerin mücadeleye katılma sebeplerinin ortaya koyulabilmesi için gerçekleştirilen alan araştırmasında Rize ve Artvin’deki mücadelelerde yer alan kişilerle görüşülmüştür. 2019 yılında on kadın ve yirmi üç erkekle yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat yapılmıştır. Literatürde yer alan çevre hareketlerinin ortaya çıkışının altında yatan nedenleri açıklamaya yönelik yapılan sınıflandırmalar çerçevesinde Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES karşıtı gelişen çevre hareketleri değerlendirilmiştir. Alan araştırmasında yapılan görüşmeler sonucunda katılımcıların mücadeleye katılma nedenlerinin literatürde sınıflandırmalarından post-materyalist değerlere göre açıklanamayacağı sonucuna varılmıştır. Bunun yanında katılımcıların NIMBY başlangıçlı olup süreç içerisinde hoşnutsuzların çevreciliği yaklaşımıyla ve kısmen de yoksulların çevreciliği ve derin ekoloji yaklaşımıyla açıklanabileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Hareketleri, Yoksulların Çevreciliği, Hoşnutsuzların Çevreciliği, HES Karşıtı Mücadele, Doğu Karadeniz Bölgesi

ABSTRACT

DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL MOVEMENTS IN TURKEY: HEPP (HYDROELECTRIC POWER PLANT) OPPOSING ENVIRONMENTAL MOVEMENT IN EASTERN BLACK SEA

Ebru HACIOĞLU

Environmental movements are one of the long-lasting new social movements of 1960s. Underlying reasons behind the formation and development of environmental movements differ. Environmental problems have been brought to agenda of Turkey in 1970s and a number of environmental struggles have taken place until today. Within the scope of this study, struggles against Hydroelectric Power Plants (HEPP), which has developed rapidly in the Eastern Black Sea Region and has been brought to the agenda of our country, are discussed. In this study, it is aimed to reveal the reasons why people participate in the environmental movement against HEPP in the Eastern Black Sea Region. The method of phenomenological research was used to reveal the world of meaning of the people participating in the struggles. Within the scope of the study, the classifications made to explain the development of the environmental movement in Turkey and in the world are discussed. In order to determine the reasons for the participation of the people involved in the struggles, the people involved in the struggles in Rize and Artvin were interviewed. Semi-structured in-depth interviews were conducted with ten women and twenty-three men in 2019. Environmental movements against HEPP in the Eastern Black Sea Region have been evaluated within the framework of the classifications made to explain the underlying reasons for the emergence of environmental movements in the literature. As a result of the interviews conducted in the field study, it is concluded that the reasons why participants participate in the struggle cannot be explained according to post-materialistic values. Besides, it has been concluded that participants are NIMBY (Not in my backyard) based, and their involvement in the process can be explained with reference to environmentalism of the malcontent and partly with the environmentalism of the poor and deep ecology approaches.

Key Words: Environmental Movements, Environmentalism of the Poor, Environmentalism of Malcontent, The Struggle Against HEPP, Eastern Black Sea Region

ÖNSÖZ

Çevre ve insan arasındaki ilişki insanlık tarihi kadar eski olmasına rağmen çevre korumaya yönelik çalışmalar 19. yy. da ortaya çıkmaya başlamıştır. Çevre korumaya yönelik ilk çalışmalar doğa korumacılık olarak adlandırılmaktadır. II. Dünya Savaşından sonra modern çevrecilik dönemine geçilmiştir. Dünya’da çevre korumaya yönelik yapılan çalışmalar çevre koruma düşüncesinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Türkiye’de ise çevre mücadeleleri 1970’li yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Uygulanan bazı politikalar karşısında çevre mücadelelerinin sayısında artış görülmüştür.

2000 yılı sonrasında Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES karşıtı mücadeleler gündemde yer almıştır. HES karşıtı mücadeleler içerisinde yer alan kişilerin mücadeleye katılma sebeplerinin açıklanabilmesi için mücadele içerisinde yer alan kişilerle görüşme yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES karşıtı mücadeleler içerisinde yer alan kişilerin anlam dünyalarını incelemek ve mücadeleye katılım nedenlerini ortaya koymak amacıyla alan araştırması yapılmış ve literatürdeki çevre hareketi sınıflandırmaları ışığında değerlendirilmiştir. Yapılan çalışmayla Doğu Karadeniz bölgesindeki HES karşıtı mücadeleye katılım nedenlerine ilişkin bir açıklama getirilmesi hedeflenmiştir.

Öncelikle, bu çalışmanın yürütülmesi sırasında tecrübe ve bilgi birikimiyle benden değerli katkılarını esirgemeyen ve yol gösteren danışmanım Sayın Prof. Dr. Gökhan Orhan’a ve önerileriyle çalışmaya çok önemli katkılar sunan jüri üyeleri Doç. Dr. Yasemin Kaya ve Dr. Öğretim Üyesi Zehra Nurdan Atalay’a sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunuyorum. HES karşıtı mücadele içerisinde yer alıp görüşmeyi kabul eden katılımcılar özel bir teşekkürü hak ediyorlar, onların iş birliği olmasaydı bu çalışmayı tamamlamam mümkün olmazdı. Ayrıca beni her koşulda destekleyen ve yanımda olan aileme saygı ve sevgilerimi sunuyorum.

Ebru HACIOĞLU

Bandırma 21/05/2021

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAYI	i
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
RESİM TABLOSU	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: DÜNYADAKİ ÇEVRE HAREKETLERİNİN GELİŞİMİ.....	8
1. Çevre Kavramı	8
2. Ekolojizm ve Çevrecilik	10
3. Ekolojik Düşünce Akımları	12
4.1. Derin Ekoloji	14
4.2. Toplumsal Ekoloji	17
4.3. Ekososyalizm.....	18
4.4. Ekofeminizm	19
4.5. Ekofaşizm	22
4.6. Eko Otoriteryanizm	22
5. Çevre Hareketlerinin Tarihsel Gelişimi	24
5.1. Doğa Korumacılık Dönemi	26
5.2. Modern Çevrecilik Dönemi	28
6. Çevre Hareketlerinin Sınıflandırılması.....	35

II. BÖLÜM: TÜRKİYE’DEKİ ÇEVRE HAREKETLERİNİN GELİŞİMİ	43
1. Çevre Hareketinin Gelişimi.....	43
1.1. Osmanlı Dönemi	43
1.2. 1920-1970 Arası Dönem	44
1.3. 1970-1987 Arası Dönem	45
1.4. 1987 ve Sonrası Dönem.....	50
2. Türkiye’deki Çevre Hareketlerinin Sınıflandırılması	54
III. BÖLÜM: ALAN ARAŞTIRMASI	59
1. Yöntem	59
2. Doğu Karadeniz Bölgesi HES Karşıtı Çevre Hareketi.....	62
3. Alan Araştırması	66
SONUÇ.....	94
KAYNAKÇA	99
EKLER.....	108

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Sığ Ekoloji ve Derin Ekoloji Arasındaki Farklar.....	16
Tablo 2: Çevre Hareketlerinin Sınıflandırılması.....	36

RESİM TABLOSU

Resim 1: Katılımcıların HES Karşıtı Mücadele İçerisinde Yer Aldığı İlçeler ve Vadiler	61
--	----

KISALTMALAR

AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
BM	: Birleşmiş Milletler
DEKAP	: Derelerin Kardeşleri Platformu
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
HES	: Hidroelektrik Santrali
IUNC	: Uluslararası Doğa Koruma Birliği
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
NBA	: Narmada Bachao Andolan
NIMBY	: Benim arka bahçemde olmaz
TDK	: Türk Dil Kurumu
TEK	: Türkiye Elektrik Kurumu
TEMA	: Türkiye Erozyonla Mücadele ve Ağaçlandırma Vakfı
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
UNEP	: Birleşmiş Milletler Çevre Programı
WVS	: Dünya Değerler Araştırması
WWF	: Dünya Doğa Koruma Vakfı
YAD	: Yeşil Artvin Derneği
YEGEP	: Yeşil Gerze Platform

GİRİŞ

Çevre hareketlerinin tarihi çok eskilere dayanmaktadır ancak modern anlamda çevre hareketinin ortaya çıkması, toplumsal hareketlerin yeniden şekillenmesiyle olmuştur. Çevre ve insan arasındaki ilişki insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanlar uzunca bir dönem boyunca çevreyi ihtiyaçlarını karşılamak için bir kaynak ve bir atık deposu olarak görmekteydiler. Çevreye ilişkin bu düşünceler zamanla değişime uğramıştır. Ekoloji bilimi, 1870’de Ernest Haeckel tarafından geliştirilmesine rağmen 1940 yılında literatürdeki yerini alabilmiştir. Ekoloji bilimi ilk başta sadece hayvanların ve bitkilerin çevreyle ilişkisini incelerken 1960’lardan sonra insan kaynaklı çevre sorunlarının artmasıyla insanların da çevreyle ilişkisini incelemelerine dâhil etmiştir (Oruç, 2017: 4). Çevreyi korumaya yönelik çalışmaların kökeni 19 yy.’a dayanmaktadır. Bu dönemdeki çalışmalar doğa korumacılık olarak adlandırılmaktadır. Doğa korumacılık döneminde yaban hayatını ve canlılarını korumak amacıyla çalışmalar yapılmıştır. I. ve II. Dünya Savaşları sürecinde çevre korumaya yönelik çalışmalar duraganlaşmıştır.

II. Dünya Savaşından sonraki dönemde gerçekleşen ekonomik kalkınma hamleleri beraberinde artan çevre sorunlarını getirmiştir. Ortaya çıkan çevre sorunları insanların gelecekle ilgili endişe duymalarına neden olmuştur. Toplumsal hareketlerde meydana gelen kırılma sonucunda toplumun menfaatini ve sistem içerisindeki hatalarını tüm topluma göstermek amacıyla yeni toplumsal hareketler ortaya çıkmıştır (Şentürk, 2006: 32). Çevre hareketleri 1960’ların yeni toplumsal hareketlerinin en uzun soluklularından birisidir. Çevre sorunları hakkındaki ortak kaygı ve kimlik tarafından harekete geçirilen, ortak eyleme katılan, kurumsal bağı bulunmayan birey ve gruplardan değişen ölçüde biçimsel kurumsallık kazanmış örgütlere kadar çeşitli grupları içerebilen çevre hareketleri bu alandaki enformel etkileşimlerin gevşek ve kurumsallaşmamış bir ağı olarak tanımlanabilmektedir (Rootes, 1999:2). Çevre hareketinin toplumsal hareketler içerisinde yerini alması ve 1960’lardan sonra insan kaynaklı çevre sorunlarının artışıyla birlikte çevre korumaya yönelik çalışmalar başlamıştır. 1962 yılında yayınlanan Sessiz Bahar (Silent Spring) ve Yaşam Şablonu (Blueprint for Survival), 1972 yılında yayınlanan Büyümenin Sınırları (Limits to Growth), 1973 yılında yayınlanan Küçük Güzeldir (Small is Beautiful) ve 1987 yılında yayınlanan Ortak Geleceğimiz (Our Common Future- Brundland Report) adlı çalışmalar çevre hareketinin gelişmesine ciddi katkı sağlamıştır

(Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2009: 255-259; Karababa, 2014: 15-16). Dünyada çevre düşüncesinin gelişimi ve konu üzerine yapılan çalışmalar bu alanda farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Derin ekoloji, toplumsal ekoloji, ekososyalizm, ekofeminizm, ekofaşizm ve eko otoriteryanizm bu başlık altında incelenecek düşünce akımlardır. Çevrecilik kavramı üzerine yapılan çalışmalar ve toplumun çevre sorunlarına yönelik tepkileri dünya genelinde çevre korumaya ve kirliliği önlemeye yönelik çalışmalar yapılmasına neden olmuştur.

Türkiye’de çevre sorunlarına yönelik çalışmaların tarihi Osmanlı İmparatorluğu’na kadar uzanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde temiz içme suyu temini, şehir temizliği ve su kaynaklarının temiz tutulmasına yönelik kanun ve fermanlar çıkartılmıştır. Sanayi kaynaklı hava kirliliğinin önlenmesine yönelik olarak 1861 yılında bir nizamname çıkartılmıştır. Osmanlı döneminde köylerde yaşayanların sağlığını korumaya yönelik kriterlerin belirlendiği Köy Talimnamesi de 1913 yılında çıkartılmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra çevre kirliliğine yönelik Hıfzısıhha, Belediye ve Köy Kanunları çıkartılmış ve çevre sorunlarından sorumlu kamu kuruluşları oluşturulmuştur (Görmez, 2015: 96-97; Altunay Şam, 2016: 32-33). 1950’den sonra kamu kuruluşlarının yanında Türkiye Ormancılar Birliği, Hayvanları Koruma Derneği ve Ada İmar Derneği gibi bağımsız sivil toplum kuruluşları ortaya çıkmaya başlamıştır. 1960’lı yıllarda ekonomik kalkınmada planlı döneme geçilmesine rağmen çevreye ilişkin herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Ekonomik kalkınma için çevresel maliyet görmezden gelinmiştir.

Çevre sorunları Türkiye’nin gündemine 1970’li yıllarda girmiş, 1972 yılında yayınlanan Büyümenin Sınırları Raporu ve BM tarafından Stockholm’de düzenlenen İnsan Çevresi Konferansı ülke içerisinde çevre sorunlarına yönelik yankı uyandırmıştır. Çevre, siyaset ve ekonomi arasındaki ilişkinin ortaya koyulması ve dünya çapındaki çevreye yönelik çalışmalar, halkın bilinçlenmesine ve çevreyle ilgilenmesine neden olmuştur (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2009: 256). Türkiye’de çevre politikasının kurumsallaşma süreci 1972 yılı sonrasında başlamıştır.

1972 yılında Başbakanlık bünyesinde Çevre Araştırma Birimi oluşturulmuştur. 1978 yılında Başbakanlığı bağlı Çevre Müsteşarlığı oluşturulmuş ve 1984 yılında yapılan düzenlemelerle yine Başbakanlığa bağlı Çevre Genel Müdürlüğüne dönüştürülmüştür.

1989 yılında 389 sayılı Kanun hükmünde Kararname ile Çevre Genel Müdürlüğü yeniden Müsteşarlık düzeyine yükseltilmiştir. 1991 yılında Çevre Bakanlığı ve 2003 yılında Çevre Bakanlığı ve Orman Bakanlığı birleştirilerek Çevre ve Orman Bakanlığı kurulmuştur. Bakanlık, 2011 yılında 636 sayılı KHK ile Çevre, Orman ve Şehircilik Bakanlığı adını almış ve ardından gelen bir düzenlemeyle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Orman ve Su İşleri Bakanlığı olarak ikiye ayrılmıştır. 2018 yılında yapılan düzenleme ile Orman ve Su İşleri Bakanlığı ile Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı birleştirilmiş ve Tarım ve Orman Bakanlığı oluşturulmuştur (Görmez, 2015: 101-102: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (t.y.)).

Türkiye’de 1980’li yıllarda benimsenen liberal ekonomi politikalarının beraberinde uygulanan dünyaya açılma, kapitalistleşme ve büyüme hedefli projeler doğa üzerindeki baskıyı arttırmıştır. Ege Bölgesinde yapılacak termik santrallere yönelik yöre halkından tepkiler gelmeye başlamıştır. 1984 yılında Gökova’da verimli arazilere yapılması planlanan termik santral projesine yerel halkın tepkisinin ülke geneline yayılması çevre hareketleri konusunda Türkiye’de bir dönüm noktası olarak görülmektedir (Şahin, 2007: 85-86). 1990 yılı sonrasında Bergama’da gerçekleşen maden karşıtı çevre mücadelesi Türkiye’deki çevre hareketlerine ilham kaynağı olmuştur. Yıllar içerisinde farklı çevre hareketleri ve ülke geneline yayılan mücadeleler ortaya çıkmıştır.

Dünyada ve Türkiye’de birçok çevre mücadelesi gerçekleşmiş ve gerçekleşmeye devam etmektedir. Çevre hareketlerine ilişkin farklı kriterler temel alınarak sınıflandırma yapılmış ve çeşitli sınıflandırmalar ortaya çıkmıştır. Porritt (1998: 19-20) kaynak ve eğilimlerine, Nohl (1994) ideolojik ve politik görüşlerine, Castells (2006: 223) kimliğe, karşı olduğu düşünceye ve hedeflerine, İçöz (2012: 76-79) devlet ile ilişkilerine ve amaç ve stratejilerine ve Akgün ve Şakacı (2015: 156-158) doğrudan ve dolaylı çevreyle ilgili çevre hareketlerinin belirlenmesine göre çevre hareketlerini sınıflandırmışlardır. Bu sınıflandırmaların yanında Inglehart zenginlerin çevreciliği kavramını ortaya koymuştur (Inglehart, 2000; Ignatow, 2005; Ávila-García & Luna Sánchez, 2012). Zenginlerin çevreciliği, post-materyalizm ve neo-liberalizm kavramlarına dayanarak açıklanmaktadır. Zenginlerin çevreciliğinin anti tezi olarak yoksulların çevreciliği kavramı Joan Martinez-Alier ve Guha tarafından geliştirilmiştir. Yoksulların çevreciliği, çevreyi geçim kaynağı olarak gören ve zaman içerisinde dezavantajlı hale getirilen

yerlilerin kaygılarını ifade ettikleri ve çevresel adalet taleplerin ortaya koydukları çevrecilik türü olarak tanımlanabilir (Martinez-Alier, 2002: 10-11; Martínez Alier & Anguelovski, 2014: 167-170). Ancak zenginlerin çevreciliği ve yoksulların çevreciliği kavramları da bazı çevre hareketlerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Arsel, Akbulut ve Adaman “Environmentalism of the Malcontent: Anatomy of an Anti-Coal Power Plant Struggle in Turkey” çalışmasında hoşnutsuzların çevreciliği kavramını ortaya koymaktadır. Çevre hareketine katılan kişilerin mücadele içerisinde yer alma nedeninin geçim kaygısı, yaşam alanına yapılacak müdahale ya da post-materyalist değerlerle açıklanamadığı durumlar olduğu ortaya koyulmuştur. Hoşnutsuzların çevreciliği, harekete geçme sebebi doğrudan geçim kaygısıyla ya da post-materyalist değerlerle açıklanamayan ve politik ve ekonomik bir tutum uyandırılan çevre konulu aktivizm olarak tanımlanabilir (Arsel, Akbulut ve Adaman, 2015:371-378).

Bu çalışma 2000 sonrası dönemde Doğu Karadeniz Bölgesindeki Hidroelektrik santrallerine (HES) karşı gelişen çevre mücadelesine katılan kişilere ve söylemlerine odaklanacak olup, bölgedeki HES’lere karşı mücadeleye katılan kişilerin mücadeleye katılma sebeplerinin ne olduğu sorusuna cevap aranacaktır. Yeni toplumsal hareketlerin katılımcı profilinden farklılık gösterdiği düşünülen ve ana akım siyasal partilerin baskın olduğu bölgelerden gelen katılımcıların HES karşıtı mücadeleye katılım nedenleri incelenecektir. Çalışmanın tamamlandığı dönemde (Mayıs 2021) Rize İkizdere’de açılmaya çalışılan taş ocakları üzerinden kamuoyunda yapılan tartışmalarda da bu soru gündeme gelmektedir. İlgili kararları alan hükümetlere oy veren halkın bu mücadeleye katılmasının ardından yer alan nedenler; yaşam alanlarını ve geçim kaynaklarını korumak istemeleri, vadilere ilişkin aidiyet duygusu ve sisteme ilişkin duydukları memnuniyetsizlik şeklinde sıralanabilir.

Bu çalışmanın kapsamı içerisinde yer alan HES karşıtı çevre hareketinin çıkış noktası 1998 yılında Fırtına Vadisinde yapılmak istenen Dilek-Güroluk HES projesine verilen tepkilere dayanmaktadır. Fırtına Vadisinde başlayan HES projeleri ardından İkizdere Vadisine ve sonra tüm Türkiye’ye yayılmıştır. 2000 yılından sonra ülkenin her yerinde birçok HES projesi planlanmış ve bu projelere karşı yöre halkı tepki göstermiştir. Türkiye genelinde HES projeleri olmasına rağmen çalışma kapsamında Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES karşıtı mücadeleler incelenmiştir. Bunun nedeni HES karşıtı ilk

direnin Fırtına Vadisinde başlaması ve burada başlayan direnin tüm ülkeye yayılmış olmasıdır. Bunun yanı sıra bölgede farklı şekillerde ilerleyen ve farklı sonuçlara sahip direnlerin olması nedeniyle Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES'lere karşı mücadeleler incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES'lere karşı çevre hareketine katılan kişilerin katılım nedenlerini, kişilerin anlam dünyalarının incelenmesi aracılığıyla ortaya koymaktır. HES karşıtı mücadele içerisinde yer alan kişilerin kendilerini mücadele içerisinde nasıl tanımlandıkları ve anlamlandırdıkları ortaya koyularak, hareketin yukarıda bahsedilen kategorilerden hangisine dahil olduğunun değerlendirmesi yapılacaktır.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi, insanların yaşam tarzlarını, öykülerini, davranışlarını, anlam dünyalarını, örgütsel yapıları ve toplumsal değişimi anlamak amacıyla gerçekleştirilen, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı bilgi üretme yöntemlerinden biri olarak tanımlanabilir (Özdemir, 2010: 325). Çalışmanın amacına yönelik olarak nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Fenomenolojik araştırmanın temeli Edmund Husserl'in yirminci yüzyıldaki çalışmalarına dayanmaktadır. Fenomenolojik araştırma, bir grubun bir fenomen ya da kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamının tanımlanmasını amaçlamaktadır. Araştırma yönteminin en önemli varsayımı dil ile insanın duygu ve düşünceleri arasında bir bağ olduğu yönündedir. Fenomenolojik araştırma ile katılımcılardan elde edilen bilgilerle, kişilerin duygu ve düşünceleri anlamaya ve yorumlamayı amaçlamaktadır (Creswell, 2016: 77-79; Özdemir, 2010: 334).

Fenomenolojik araştırma belirli aşamalardan geçmektedir. Bu sıralamaya göre ilk olarak araştırma sorusunun araştırma yöntemine uygun olması gerekmektedir. Araştırmacı araştırma konusu olan fenomen ya da kavram hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Araştırmacı tarafından fenomen ya da kavramla ilişkili deneyimlere sahip kişilerden bilgi alınmalı ve katılımcıların söylemleri incelenirken önemli görülen kısımlar belirlenmelidir. Belirlenen temalar ve önemli görülen kısımlar katılımcının deneyimlerine ilişkin betimleme yazısı yazılırken kullanılır. Son olarak fenomenin ya da kavramın özüne ilişkin bir betimleme yapılır (Creswell, 2016: 81-82).

Bu çalışmada da fenomenolojik araştırma yönteminin aşamaları izlenmiştir. Çevre hareketinin geçmişten bugüne kadar dünyada ve Türkiye’de nasıl bir gelişim izlediği, çevre hareketlerine ilişkin yapılan sınıflandırmalar araştırılmıştır. HES karşıtı mücadeleye ilişkin olarak Mahmut Hamsici’nin ‘Dereler ve İsyanlar’ (Hamsici, 2012), Cemil Aksu, Sinan Erensü ve Erdem Evren tarafından derlenen ‘Sudan Sebepleri: Türkiye’de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişleri’ kitapları, literatürde yer alan makaleler ve gazetelerdeki mücadeleye ilişkin haberler incelenmiştir. Literatürden edinilen bilgiler ve çalışmanın amacı çerçevesinde bir soru seti oluşturulmuştur. Veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış, derinlemesine mülakat seçilmiştir. Örneklemenin oluşturulması noktasında belirlenen referans kişi ve oluşumlardan başlayarak kartopu yöntemiyle örneklem oluşturulmuştur. Alan araştırması kapsamında Rize ve Artvin’deki HES karşıtı çevre hareketi içerisinde yer alan otuz üç kişi ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda katılımcıların söylemlerinde önemli görülen kısımlar işaretlenmiştir. Son aşamada katılımcıların söylemleri ve soru seti üzerinden değerlendirmeler gerçekleştirilmiş ve literatürde yer alan çevre sınıflandırmalarıyla benzerlik ve farklılıklar ortaya koyulmuştur. Tüm bu değerlendirmelerin ışığında katılımcıların mücadeleye katılma sebeplerine ilişkin çıkarımlar ortaya koyulmuştur.

Bu çalışma konusunun, amacının, kapsamının ve yönteminin açıklandığı giriş bölümü, üç ana bölüm ve sonuç bölümü olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çevre, ekolojizm ve çevrecilik kavramlarından başlayarak, çevre düşüncesinin temeline ilişkin bilgiler ve zaman içerisinde çevre düşüncesinde oluşan farklılıklarla ortaya çıkan ekolojik düşünce akımları incelenmiştir. Çevre hareketinin dünyadaki tarihsel gelişimi doğa korumacılık ve modern çevrecilik olarak ikiye ayrılarak incelenmiş ve çevre hareketinin gelişimindeki kırılma noktaları ele alınmıştır. Son olarak dünyada çevre hareketlerini kategorize etmeye yönelik yapılan sınıflandırmalar ele alınmıştır.

İkinci bölümde, Osmanlı İmparatorluğu’ndan günümüze kadar çevre korumaya ve kirliliği önlemeye ilişkin yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Çevre sorunları Türkiye’nin gündemine girdikten sonra çevre hareketlerinin gelişimi, Çevre Kanunun oluşturulması ve 1972’de Çevre Araştırma Birimi’nden Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na uzanan süreç

incelenmiştir. Buna ek olarak Türkiye’deki çevre mücadeleleri de ortaya koyulmuştur. Son olarak Türkiye’deki çevre hareketlerine ilişkin yapılan sınıflandırmalar ele alınmıştır.

Üçüncü bölüm alan araştırmasının ele alındığı bölümdür. Bu bölümde öncelikle yöntem ve örneklemle ilgili bilgiler açıklanmıştır. Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES karşıtı mücadelede gerçekleşen olaylara ilişkin bilgiler verilmiştir. Son olarak katılımcıların mücadeleye katılma nedenleri soru seti çerçevesinde değerlendirilmiş ve katılımcıların katılma sebepleri ortaya koyularak çalışma sonlandırılmıştır.

Sonuç olarak çevre hareketlerine ilişkin yapılan sınıflandırmalar ve alan araştırmasından elde edilen bilgiler ışığında katılımcıların genel olarak Arka bahçemde olmaz (NIBMY)¹ başlangıçlı olup süreç içerisinde hoşnutsuzların çevreciliğine doğru yöneldiği söylenebilir. Bunun yanı sıra katılımcıların mücadele içerisinde yer almasında etkili olan farklı etkenler olduğunu belirtmek gerekmektedir. Hoşnutsuzların çevreciliği kavramına ek olarak geçim kaynaklarını ve yaşam alanlarını koruma amacıyla mücadele içerisinde yer alan kişileri kapsayan yoksulların çevreciliği, katılımcıların dereye ilişkin aidiyet duygusu ve geçmişten gelen çevre kültürü HES karşıtı mücadeleye katılmalarında etkili olmuştur.

¹ İngilizce 'Not in my backyard' söyleminden literatüre kazandırılan bu düşünce, NIMBY şeklinde kısaltılmaktadır.

I. BÖLÜM: DÜNYADAKİ ÇEVRE HAREKETLERİNİN GELİŞİMİ

İnsan toplumları var oluşlarıyla birlikte çevre ile sürekli olarak etkileşim içinde olmuştur. İnsan ve çevre arasındaki ilişki biçimi zaman içinde gerçekleşen değişimlerle birlikte farklılaşmış ve insanın doğa üzerindeki etkisi artmıştır. Modernleşmeyle birlikte gelen kalkınma düşüncesi ve insanın doğa üzerinde tahakküm kurması sonrasında ortaya çıkan sorunlar çevre kavramının yeniden değerlendirilmesine ve çevreye yönelik yeni düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çalışmanın amacı doğrultusunda Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES karşıtı çevre hareketi ele alınmadan önce bu bölümde değişen insan çevre ilişkileri sonucunda ortaya çıkan çevre, ekoloji ve çevrecilik kavramlarının tarih içerisindeki gelişimi, düşünsel kökenleri ve temel dayanakları incelenecektir. Sonrasında çevreci düşüncenin ortaya çıkış dönemindeki argümanları insan-merkezcilik, teknoloji-merkezcilik ve eko-merkezcilik ve ekolojik düşünce akımları çerçevesinde incelenecek ve değerlendirilecektir. Ayrıca, çevre hareketinin dünya genelindeki tarihsel gelişimi, II. Dünya Savaşı'na kadar süren doğa korumacılık dönemi ve savaş sonrası gelişen modern çevrecilik dönemi olarak ikiye ayrılarak ele alınacaktır. Son olarak literatürde dünyadaki çevre hareketlerinin sınıflandırılmasına ilişkin çalışmalar incelenecektir. Bu bölümde incelenen bütün akımlar ve yaklaşımlar, çalışmanın alan araştırması aşamasında yapılacak değerlendirme ve sınıflandırmalara temel olacaktır.

1. Çevre Kavramı

Çevre kavramı anlaşılabilir ve bir kolay bir kavram olarak görülmesine rağmen araştırıldığında ve derinlemesine incelendiğinde çok geniş bir kapsama sahip olduğu görülmekte ve sınırlarının çizilmesindeki zorluklar ortaya çıkmaktadır. Çevre kavramının anlaşılmasına ve tanımlanmasına yönelik olarak kavramın sınırlarının belirlenmesi ve net bir biçimde tanımlanabilmesi için literatürdeki çevre tanımları incelenmiştir. Türkiye’de 1983 yılında çıkarılan Çevre Kanunu’nda çevre, “*Canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam*” olarak tanımlanmaktadır.

Torunoğlu (2013: 3) çevreyi, insanların ve diğer canlı varlıkların ilişki ve etkileşim içerisinde yaşamlarını ortak bir şekilde sürdürdükleri fiziki, biyolojik, sosyal ve kültürel ortam olarak tanımlamaktadır.

Literatürdeki mevcut çevre tanımları incelendiğinde en sık kullanılan ve en geniş bir kapsama sahip olan tanımlardan biri Keleş, Hamamcı ve Çoban (2009: 51)'ın “*İnsan etkinlikleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da uzunca bir süre içinde dolaylı veya dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamı*” şeklinde yaptığı tanımdır.

Genel anlamıyla çevre, canlı ve cansız tüm varlıkların karşılıklı etkileşim içerisinde yaşadıkları ve insan faaliyetleri sonucunda etkilenen tüm varlıkların ortak olarak içinde var oldukları sosyal, ekonomik, toplumsal, kültürel, fiziki ve biyolojik ortam olarak tanımlanabilir. Bu noktadan hareketle çevrenin canlı ve canlı olmayan tüm unsurların birbirleriyle olan etkileşim içerisinde olduğu ve gerçekleştirdikleri eylemlerin birbirlerini etkilediği için çevrenin bir bütün olarak ele alınması gerektiği söylenebilir.

İnsan ve çevre arasındaki ilişki insanın var olmasıyla başlamıştır. Beslenme, barınma, güvenlik gibi ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla insanlar çevresiyle etkileşime girmeye başlamıştır. İnsanın insan üzerinde hâkimiyet kurmasıyla bu ilişki doğa insan arasındaki ilişkiye de yansımıştır. İnsan ve doğa arasındaki ilişkinin değişmesiyle birlikte insanın doğaya karşı tutumu da değişmiştir. Bu değişim sonucunda oluşan çevre sorunları ilk medeniyetlere kadar uzanmaktadır. Ancak sanayi devriminden önce insan faaliyetleri sonucunda doğaya ne kadar zarar verilebileceği anlaşılmamıştır. Sanayi devriminden sonra ciddi boyutta artan çevre sorunları nedeniyle insanın doğa üzerindeki yıkıcı etkisi net bir biçimde anlaşılmıştır. Süreç içerisinde çevreye ilişkin araştırmalar yapılmış ancak insanın doğa üzerindeki yıkıcı etkisini sistematik bir şekilde ilk dile getiren kişi George Perkins Marsh olmuştur. Marsh'ın 1864 yılında yayınlanan “Man and Nature or Physical Geography as Modified by Human Action” adlı eseriyle çevre sorunları dünya gündeminde yerini almıştır (Tekeli, 2000: 8). Marsh'ın çalışmasıyla birlikte çevre ve çevre sorunlarına yönelik yapılan çalışmalarda ilerleme ve gelişmeler meydana gelmiştir. Çevre kavramının sistematikleşmesinin ardından literatüre ekoloji kavramı da eklenmiştir.

2. Ekolojizm ve Çevrecilik

Ekoloji kavramı, 1870 yılında ilk kez Alman biyolog Ernest Haeckel tarafından geliştirilmiştir. Ekoloji kelimesinin kökeni Yunanca ev anlamına gelen ‘oikos’ ve bilim anlamına gelen ‘logos’ kelimelerinden türetilmiştir (Yardımcı, 2006: 19). Haeckel’in organizmalar arasındaki ilişkileri açıklamak için kullandığı ekoloji yaklaşımı ancak 1940’lı yıllarda bilim olarak kabul edilmiştir. Ekoloji bilimi başlangıçta sadece bitki ve hayvanların çevreleriyle olan ilişkilerini incelemekteydi. 1960’lı yıllardan sonra insan kaynaklı çevre sorunlarının artması ve oluşturduğu tehlikenin anlaşılmasıyla birlikte ekoloji biliminin önemi artmıştır. İnsan faaliyetlerinin neden olduğu çevre sorunlarının farkına varılmasıyla birlikte insan faaliyetleri de ekolojinin çalışma alanına dâhil edilmiştir (Oruç, 2017: 4). Çevre sorunlarının artması karşısında mücadele eden grupların temel amacı doğadaki bozulmayı ve tahribatı önlemektir. Bu bağlamda ortaya çıkan ekolojizm ve çevrecilik düşünceleri benzerlik göstermekle birlikte sorunları tanımlamaları, çözüm önerileri ve stratejileri birbirinden farklılık göstermektedir. Bu açıdan aralarındaki farkın ortaya koyulması gerekmektedir.

Ekolojizm, insan ve doğa arasındaki ilişkiyi sorunsallaştıran, çevre sorunlarının sadece insanlar üzerindeki değil tüm canlılar üzerindeki etkisini değerlendiren ve temelini oluşturan ekoloji gibi bütüncül bir bakış açısına sahip yaklaşımları tanımlamaktadır. Çevrecilik ise, insan yaşamını etkileyen sorunların çözümünün mevcut sistemde düzenlemeler yapılarak, kökten bir değişikliğe gidilmeden ortadan kaldırılabileceğini savunmaktadır (Yaylı ve Yaslıkaya, 2015: 458).

Dobson’a göre (2016:21) çevrecilik *“çevre sorunlarına yönelik bir yöntemsel yaklaşımı savunur, bu sorunların üretim ve tüketimin mevcut değerleri ya da kalıplarında temel dönüşümler olmaksızın çözülebileceğinden emindir.”*. Ekolojizm ise *“sürdürülebilir ve tatmin edici bir varoluşun, hem insan dışındaki doğal dünya ile ilişkilerimizde ve hem de toplumsal ve politik yaşam biçimimizde köktenci değişiklikleri bir önkoşul olarak gerektiği iddiasındadır.”* (Dobson, 2016: 21-22).

Bookchin (2017: 86-87) çevreciliğin insanın doğaya hükmetmesini sorgulamadığını ve aksine tahakkümün neden olacağı tehlikeyi azaltmak için yollar arayarak tahakkümün devam etmesi için çalıştığını ileri sürmektedir. Ekolojizm ise,

biyosferin bütünlüğünü amaç olarak görmekte ve karmaşık bir yapıya sahip olan doğal dünyanın bütünlüğüne saygı duyulması, bir değer olarak görülmesi ve geliştirilmesi için çalışmaktadır. Ayrıca doğada bir alt-üst ilişkisi olmadığını tüm varlıkların eşit role sahip olduğunu savunmaktadır. Bookchin'e göre çevrecilik tahakkümün devamını sağlamayı hedeflemekte, yani insanların çıkarlarını ön planda tutarak tehlikeyi azaltmaya çalışmaktadır. Ancak ekolojizm ise doğal dünyanın bütünlüğünün bozulmasını ve tüm varlıkların eşit bir şekilde denge içinde yaşamasını temel almaktadır (Bookchin, 2017: 86-87; Yıldırım, 2017: 290).

Aksu (2019) çevrecilerin insan yaşamını etkileyen sorunları kökenine inmeden uygulamaların sonuçlarını iyileştirmeye yönelik olarak çevresel etkinin değerlendirilmesini, çevre kirliliğinin önlenmesi ya da azaltılması için önlemler alınarak sorunların çözülmesi için mücadele ettiğini ortaya koymuştur. Ekolojistler ise çevre koruma ya da yeşil alanlarla sınırlı kalmadan ekoloji kavramında olduğu gibi doğayı bir bütün olarak ele almaktadır. Ekolojik sorunların ekonomik ve politik sorunların bir yansıması olduğunu ve sorunların çözülebilmesi için mevcut sosyoekonomik yapının değişmesi gerektiğini ileri sürmektedirler (Aksu, 2019). Aynı zamanda ekolojistler mevcut sistemin her şeyi insan ihtiyaçlarına göre değerlendirmesinin insan ve doğal çevre arasındaki ilişkiye zarar verdiğini savunmaktadır (Kılıç ve Tok, 2013:236).

Ekolojizm ve çevrecilik arasındaki farklar şöyle sıralanabilir:

- Çevrecilik ekolojik sorunları çözmek için yeni uluslararası anlaşmalar, çevre dostu teknoloji, tüketim ve nüfus artışında bir kısıtlama önermektedir. Ekolojizm ise mevcut sistemde radikal bir değişime gidilmesi gerektiğini çünkü sorunların altında yatan sebebin sistem olduğunu savunmaktadır (Sezer, 2006: 5).
- Çevrecilik yaşam alanlarının, ulusal, kültürel ve doğal mirasın korunması gerektiğini ileri sürerken ekolojizm ise, ideolojisi ve siyasi öğeleriyle çevrecilikten ayrılmaktadır. Sorunun kökenine inilerek çözüm sağlanmaması durumunda herhangi bir değişiklik olmayacağını ileri sürmektedir (Sezer, 2006: 6).
- Çevreciler mevcut sistem üzerinde yapılacak reformlarla sorunların çözüleceğini inanırlar. Ekolojistler ise köktenci bir değişim yapılması gerektiğini,

hiyerarşik ve bürokratik örgütlenmeye karşı küçük ölçekli ve komünal örgütlenmeyi savunmaktadır (Sezer, 2006: 6).

- Çevreciler hükümet ya da şirketlerin uygulamaları için çevresel etkinin kontrolünü istemektedir. Çevresel etkinin kontrol edilmesiyle ortaya çıkacak olan çevre kirliliğinin ortadan kaldırılması ya da azaltılması hedeflenmektedir (Aksu, 2019).

- Çevrecilik insanların ya da toplulukların eylemleriyle doğal dünyaya verdiği zararları düzeltmeyi amaçlarken, ekoloji düşüncesi insanı sistemin doğal dünyanın bir parçası olarak görmekte ve bu doğal ortamın dengesinin sağlamayı amaçlamaktadır (Castells, 2006: 221).

Literatürde ekolojizm ve çevrecilik kavramlarına ilişkin yapılan tanımlara bakıldığında çevrecilik mevcut sistemi koruyarak ve sistem içerisinde yapılacak değişiklikler ve önlemlerle çevre sorunlarına çözüm yolu bulunabileceğini savunurken ekolojizm daha radikal bir bakış açısına sahiptir. Mevcut sistem içerisinde alınacak önlemlerin çevre sorunlarını çözmeyeceğini, doğanın bir değer olarak görülmesini ve siyasal ve toplumsal yaşam biçiminde radikal değişiklikler yapılması gerektiğini savunmaktadır. Ekoloji hareketi, ekolojik sorunların çözülmesine yönelik olarak radikal çözüm önerilerinde bulunan, insanı doğal dengenin bir parçası olarak gören ve politik yönü olan bir toplumsal harekettir. Çevre hareketi ise, mevcut sistem içerisinde yapılacak düzenlemeler ve değişikliklerle ekolojik sorunları çözmeyi hedefleyen bir toplumsal hareket olarak tanımlanabilir.

3. Ekolojik Düşünce Akımları

Ekoloji düşüncesinin gelişimine ilişkin birçok etken bulunmaktadır. İnsanların faaliyetleri sonucunda doğada meydana gelen bozulmalar ve insanların doğa hakkındaki düşünce ve tutumları çevreci düşüncenin gelişimine katkıda bulunmuştur. İnsanların doğayı bir araç olarak görmesi ve sadece insanlara hizmet etmek amacıyla var olduğuna ilişkin düşüncelere tepki olarak ortaya çıkmıştır. Yapılan çalışmalar çerçevesinde çevrecilik düşüncesi insan-merkezcilik (antropocentrism) ve teknoloji-merkezcilik (technocentrism) düşüncelerine eleştiri olarak ortaya çıkmıştır. Birinci olarak insan-merkezcilik, Antik Yunan Sofistlerine dayanmaktadır. Hümanist bir yaklaşım benimsemiş olan Sofistler doğa ya da tanrı merkezli bir anlayış benimsemekten kaçmış

ve önemli olanın insan olduğunu savunmuşlardır. Protagoras “...her şeyin ölçüsü insandır.” söylemiyle insan-merkezciliğin tarihinde yerini almıştır (Sarıgül, 2009: 242; Yalçinkaya, 2013: 11). Her şeyin ölçüsü insan olarak görüldüğü için ortaya çıkan bir çevre sorununa çözüm aranırken merkeze insan koyularak politika üretilmesi anlayışı insan dışındaki tüm varlıkları değersizleştirmektedir. İnsan-merkezcilik, insan ve doğa arasında bir ayrım olduğunu ve doğanın insana hizmet etmek için var olduğunu ve doğanın var oluşunun tek amacının bu olduğunu savunur (Eckersley, 2003: 51 akt. Öztürk, 2017: 443; Çoban, 2002: 20). Her şeyin merkezinde insan vardır ve tüm varlıklar sadece insanlara ve amaçlarına hizmet etmektedir. İnsan dışındaki tüm varlıklar araç olarak görülmektedir. İnsanın kendi değeri vardır, ancak diğer varlıkların değerleri insanların amaçlarına ne derecede hizmet ettiklerine göre belirlenmektedir.

İkinci olarak ise teknoloji merkezcilik, toplumun tüm çevresel sorunlarının teknolojiyle çözülebileceğini ve aynı zamanda maddi bir gelişme sağlanabileceğini savunmaktadır (Carter, 2007: 77 akt. Öztürk, 2017: 444). Amaçlarına ulaşmada insanın önüne çıkan engeller teknolojinin yardımıyla aşılabilecek ve yine doğa insanın amaçlarını gerçekleştirmesine aracılık edecektir (Şakacı, 2011: 123-124). Teknoloji-merkezcilik, insan -merkezciliğin bir ürünü olarak görülebilmektedir. Çünkü teknoloji-merkezcilik, teknoloji yardımıyla çevre sorunlarının çözülebileceğini, bunun sonucunda doğanın yine insanın amaçlarına hizmet edeceğini ve doğadaki sınırsız üretim kaynaklarından insanların faydalanabileceğini savunur.

İnsan-merkezcilik ve teknoloji-merkezcilik düşüncelerine insanların çıkarlarını merkeze aldığını ve doğayı amaçlarına hizmet eden bir araç olarak gördüğü için karşı çıkan çevreci düşünce, felsefi argümanlarını eko-merkezcilik (ecocentrism) altında birleştirmiştir. Eko-merkezcilik, sadece insanların değil, tüm canlıların yaşamları, yaşam alanları ve gelecekleriyle ilgilenir ve doğanın bir bütün olduğunu savunur. Eko-merkezcilik anlayışı, insan-merkezciliğin tersine insanı bütünün bir parçası olarak kabul etmektedir. İnsan ve doğa arasında bir amaç-arac ilişkisi değil, bağımlılık ilişkisi olduğunu savunmaktadır (Keleş, Hamamcı, & Çoban, 2009: 75-77; Eckersley, 2003: 46 akt. Öztürk, 2017: 444; Çoban, 2002: 20). İnsanların gerçekleştirdikleri eylemler sonucunda dolaylı ya da dolaysız şekilde ortaya çıkan çevre sorunları insanın da doğanın bir parçası olduğunu göstermektedir ve bu da bağımlılık ilişkisini açıklamaktadır.

Eko-merkezcilik, insan-merkezciliği ve teknoloji-merkezciliği insan-doğa ilişkisinde insanın üstün olduğunu savundukları için eleştirmektedir. Eko-merkezcilik, insan-merkezcilik ve teknoloji merkezcilikteki insanın üstün olduğu düşüncesinin tersine insanın doğanın bir parçası olduğunu savunmuş ancak eko-merkezcilik de eleştirilmiştir. Ekoloji merkezcilik, insanın doğadaki bütünün bir parçasını olduğunu savunmakla birlikte, doğayı üstün görmekte ve insanı doğaya zarar veren bir varlık olarak tanımlamaktadır. İnsan ya da doğa merkezli bir düşünceyle çevre sorunlarının objektif bir şekilde anlaşılmasına ve insan-doğa ilişkisine bir bütün olarak yaklaşılmasına engel olmaktadır. Sorunların düzgün bir şekilde çözülmesi için doğa ve insanın karşı karşıya değil, yan yana eşit bir şekilde algılanması gerekmektedir (Keleş, Hamamcı, & Çoban, 2009: 77-78).

Ekoloji düşüncesi insan-merkezciliğin ve teknoloji-merkezciliğin insanların doğayı amaçlarına ulaşmak için bir araç olarak kullanması düşüncesine karşıdır. Eko-merkezcilik düşüncesi de insan-merkezcilik ve teknoloji-merkezcilik düşüncelerine karşı olarak ortaya çıkmış ancak doğayı üstün gördüğü için eleştirilmiştir. Ekoloji düşüncesinin gelişimine katkı sağlayan bu temel düşünceler dışında politik ekoloji içerisinde yer alan başlıca akımlar derin ekoloji, toplumsal ekoloji, ekososyalizm, ekofeminizmi, ekofaşizm ve eko otoriteryanizm kendi aralarında önemli farklar göstermektedir. Ekolojizm kavramı içerisinde yer alan bu akımlar alan araştırmasının açıklanması konusunda temel oluşturacağı ve sınıflandırılmasına noktasında yardımcı olacağı için sırayla açıklanacaktır.

4.1. Derin Ekoloji

Derin ekoloji terimini ilk kez ortaya koyan kişi Norveçli Felsefeci Arne Naess'dir. 1972 yılında Bükreş'te düzenlenen "Üçüncü Dünyanın Geleceği" adlı konferansta derin ekoloji ve sığ ekoloji kavramlarını ortaya koymuş ve aralarında ayırım yapmıştır. 1973 yılında yayınlanan "Sığ ve Derin: Uzun Menzilli Ekoloji Hareketi: Bir Özet" adlı makalesinde sığ ekoloji ve derin ekoloji arasındaki ayırımı ortaya koymuştur (Naess, 1995: 95-100). 1986 yılında yayınlanan "Derin Ekolojik Hareket: Bazı Felsefi Boyutlar" adlı makalesinde ise George Sessions ile derin ekolojinin sekiz ilkesini ortaya koymuştur. Derin ekoloji yaklaşımı açıklanırken bu sekiz ilkeye yer verilecektir. Ayrıca sığ ekoloji ve derin ekoloji arasındaki ayırımı daha belirgin bir şekilde ortaya koymuş ve temel çevre

sorunlarına karşı yaklaşımlarını sıralamıştır (Naess, 2005: 4-9). Naess dışında, George Sessions, Gary Snyder ve Bill Deval gibi isimler de derin ekolojiye katkıda bulunmuşlardır.

Derin ekoloji, insanlık ve doğal dünya arasındaki ilişkiyi aynı zamanda doğanın korunması ve savunulmasındaki eylem politikasını kapsamaktadır. Derin ekoloji, insanların tarih boyunca yaptıkları faaliyetler sonucunda meydana gelen bozulmalara geç kalınmadan müdahale edilmesi gerektiğini, canlı ve cansız tüm varlıkların devamlılığını sürdürmesi için insan merkezli anlayışın reddedilmesi gerektiğini savunmaktadır (Yalçın, 2010: 45-46). Derin ekoloji, insan merkezli anlayışın insan yaşamına ve sürdürülebilirliğine zarar verdiğini ileri sürmektedir. İnsan-merkezciliğe karşı derin ekoloji eko-merkezli (biyo-merkezli) bir anlayış benimsemiştir. Doğanın ve doğadaki çeşitliliğin korunması insana getireceği değer açısından değil, doğadaki tüm varlıkların sahip oldukları değere dayanmaktadır. İnsanın doğaya yabancılaşmasının ve ötekileşmesinin sebeplerinden biri insanın kendini doğadan üstün görmesidir. Derin ekolojiye göre, doğadaki tüm varlıklar insanla aynı statüdedir ve bu bakış açısı sayesinde insanın doğaya yabancılaşmasının ve ötekileşmesinin ortadan kalkacağını savunmaktadırlar.

Arne Naess ve George Sessions tarafından derin ekolojiye dair temel sekiz ilke belirlenmiştir. Bunlar (Naess, 2005: 4);

1. Yeryüzünde, insanların ve insan dışı varlıkların yaşamlarının refahı ve gelişimi kendi özünde değer taşır. Bu değerler, insan dışı dünyanın insan amaçları için yararlı olmasından bağımsızdır.
2. Yaşam biçimlerinin zenginliği ve çeşitliliği kendi başlarına bir değerdir. Aynı zamanda yeryüzünde yaşamın zenginliğine ve çeşitliliğine katkıda bulurlar.
3. Yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak dışında, insanların bu zenginliği ve çeşitliliği azaltma hakkı yoktur.
4. İnsan yaşamının ve kültürünün gelişmesi, insan nüfusunda ciddi bir azalma olmasıyla mümkün olabilir. İnsan dışı canlıların gelişmesi de böyle bir azalmayı gerekli kılmaktadır.
5. İnsanların insan olmayan dünyaya müdahalesi aşırı ölçülerdedir ve bu durum hızla kötüleşmektedir.

6. Yaşam koşullarının iyileştirilmesi için politikaların esaslı bir şekilde değiştirilmesi gerekmektedir. Değişen bu politikalar temel ekonomik, teknolojik ve ideolojik yapıları etkileyecektir ve değişikliğin getireceği sonuçlar, mevcut durumdan çok farklı olacaktır.

7. İdeolojideki değişime esas olarak giderek artan yaşam standardını hedeflemek yerine yaşamın niteliğini değerli kılma yönünde olacaktır. Büyüklük/irilik ve yücelik arasındaki farka ilişkin derin bir farkındalık oluşacaktır.

8. Yukarıdaki yer alan ilkelere katılan herkesin, gerekli değişikliklerin yaşama geçirilmesi konusunda doğrudan ya da dolaylı olarak sorumludur.

Derin ekoloji ilkelerinin herhangi bir felsefe, din ya da ideolojiyi temel alarak kurumsallaştırılmış bir akım olmadığını belirten Naess, bu ilkeleri doğal dengenin korunması amacıyla bir araya gelmiş insanların eylemlerine yön verecek ilkeler olarak değerlendirmektedir (Naess, 2005: 6-7).

Naess, ortaya koyduğu derin ekoloji ve karşıtı olan sığ ekoloji arasındaki ayrımı net bir şekilde belirtmek için bazı temel konulardaki tutumlarını ortaya koymuştur.

Tablo 1. Sığ Ekoloji ve Derin Ekoloji Arasındaki Farklar

	Sığ Ekoloji	Derin Ekoloji
Kirlilik	Kirliliğin teknolojiyle daha dengeli yayılması ve kirlетici sanayilerin üçüncü dünya ülkelerine taşınmasını ileri sürmektedir.	Kirliliğin tüm varlıklar ve sistemin üzerindeki etkisi üzerinde durulmaktadır. Gelişmemiş ülkelerin kirlilikle mücadele maliyetini karşılayamayacağını ve gelişmiş ülkelerin onlara destek olması gerektiğini savunmaktadır.
Kaynaklar	Tüm varlıklar kaynak olduğu için değerlidir. Kaynaklar, onlardan yararlanabilecek teknolojiye sahip olanlara aittir.	Varlıkların kendi değeri vardır.
Nüfus	Dünya nüfusunun uzun vadede azalması arzu edilmektedir ancak zorunlu görülmemektedir.	Ülkelerin nüfusun azaltılmasına yönelik önlemler almasının yüksek önceliğe sahip olduğunu ileri sürmektedir.
Kültür Çeşitliliği ve Uygun Teknoloji	Batı teknolojisinin benimsenmesiyle kültürel çeşitliliğin ve olumlu öğelerin korunmasının bağdaştırılabileceğini ileri sürmektedir.	Batıdaki sanayileşmeden kültürlerin korunması gerektiğini savunmaktadır.
Toprak ve Deniz Kaynaklarına	Yeryüzünün kullanımının devletler, bireyler ve örgütlere ait olduğunu kabul etmektedirler.	Yeryüzü bir bütün olarak kabul edilmektedir. Bir yerleşim yeri orada yaşayanlara ait sayılmaz, kaynakların

İlişkin Etik Davranışlar		yaşamsal ihtiyaçları karşılamak için kullanılması gerektiğini savunmaktadır.
Eğitim ve Bilim	Çevrenin bozulması ve kaynakların tükenmesi, ekonomik gelişme ve sağlık bir çevrede yaşama amaçlarının uzmanlarla gerçekleştirilmesini önerir.	Sağlıklı ekoloji politikaları benimsenmesi durumunda, eğitimin tüketim dışı mallara yönelik duyarlılığın artırılmasına ve herkes tarafından kullanılan malların tüketim amaçlarına yöneltilme gerektiğini savunmaktadır.

Kaynak: (Naess, 2005: 7-9; Gökdayı, 2003: 234-236).

Derin ekolojinin temel ilkeleri ve bazı konular referans alınarak yapılan ayırım incelendiğinde, derin ekoloji doğanın korunmasına yönelik sert ve net önemler alınmasını önermektedir. İnsanların, insan dışı varlıkları yok sayarak çıkar ve gereksinimlerini ön planda tutan, insan merkezli tavrı değişmezse, insan merkezli düşünce yapısının insanların ve insan dışı tüm varlıkların yok olmasına neden olacağını savunmaktadır.

4.2. Toplumsal Ekoloji

Sosyal ekoloji olarak da adlandırılan toplumsal ekoloji kavramı ilk kez 1964 yılında ABD’li düşünür Murray Bookchin tarafından yayınlanan “Ekoloji ve Devrimci Düşünce” adlı makalede kullanılmıştır. Toplumsal ekoloji kavramını ortaya atan Bookchin, doğayı var olan her şey olarak değil, cansızdan canlıya, oradan da topluma doğru biriken evrimsel bir süreç olarak görmektedir (Bookchin, 1994: 31). Toplumsal ekolojistler alışılmış doğa algısından farklı olarak doğayı ikiye ayırmaktadır. İnsani olmayan doğa yani dünyanın kendi güzelliklerinin birikimiyle oluşan doğa ‘ilk doğa’, insanlar tarafından yaratılan tüm değerleri içeren toplumsal doğa ise ‘ikinci doğa’ olarak adlandırılmıştır. İkinci doğa, birinci doğadan ayrı ya da dışında değildir. İkinci doğa birinci doğaya müdahale etmektedir ancak bu müdahaleler yapılırken mantıksal ve etik bir yaklaşım benimsenmelidir (Bookchin, 1994: 31; Oruç, 2017: 15).

Toplumsal ekolojistlere göre insanın doğa üzerinde hâkimiyet kurmasının temelinde insanın insan üzerindeki tahakkümü yatmaktadır. İnsanın insan üzerindeki tahakkümü erkeğin kadını sömürmesine ve tahakkümüne dayanmakta ve toplumun genel işleyişine sirayet etmektedir. Bookchin, ekolojik krizin sebebinin insanın hükmetme ve hiyerarşi arzusu olduğunu ileri sürmekte ve bu ekolojik krizin ortadan kalkması için bir an önce ekolojik topluma geçilmesi gerektiğini savunmaktadır. Hantallaşmış ekonomik,

siyasi ve sosyal yapının bir anda değişmesinin zor olduğunu kabul etmektedir ancak âdem-i merkezîyetçi bir yapıya geçilmesi ve bu geçiş süreci için özgürlükçü kurumların oluşturulması gerektiğini savunmaktadır. Ekolojik toplum insanların rahat edebilecekleri âdem-i merkezîyetçi bir eko-teknoloji ile desteklenmelidir (Görmez, 2015: 84-85).

Toplumsal ekolojiye göre, ekolojik topluma doğru bir değişim gerçekleşmesi için ilk olarak tahakküm ve hiyerarşinin ortadan kalması gerekmektedir. Bunun için ise devletin dönüşmesi gerekmektedir. Hiyerarşinin, tahakkümün bütün çeşitlerinin, sosyal sınıfların ve mülkiyetin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Mevcut tüketim anlayışı değiştirilmeli ve yeni bir ihtiyaç algısı geliştirilmelidir. Kentlerin ekonomik topluluklar olarak ayrılması ve kentin ekosistemine ve mevcut kapasitesine uygun olarak tasarlanması gerekmektedir. Mevcut teknoloji eko-teknolojiye dönüştürülmeli ve kirlilik yaratmayacak şekilde yerel enerji kaynaklarından yararlanılmalıdır (Yıldırım, 2017: 297).

4.3. Ekososyalizm

Ekososyalizm, 1970'lerden itibaren belirginleşen ekolojik yaklaşımların Marksist ilkelere sentezlenmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Ekososyalizm içinde çeşitli fikirleri barındıran bir akım olup tanınmış temsilcileri arasında Joel Kovel ve Micheal Löwy gibi isimler sayılabilir. Ekososyalizmin temeli ekolojik dengenin korunmasını amaçlayan temsilcilerin geliştirdikleri modeller ve sosyalizmin temsilcilerinin geliştirdikleri modeller arasındaki benzerliğe dayanmaktadır. Ekososyalizm, kapitalizmin üretim ilişkileri ve çevre sorunları arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak doğanın metalaştırılmasına ve kaynakların ve insanların gereksinimlerini tanımlarken kullandığı materyalizmi eleştirmektedir (Birdişli, 2014: 38). Ekolojik krizin başlıca sebebi olarak üretim ve kârın artması için tüketimle büyüyen kapitalizm görülmektedir. Doğanın metalaşmasının ancak ekolojik açıdan yapılan sosyalist bir üretimle engellenebileceğini savunurlar. Ekososyalistlere göre, üretim sisteminin tamamen değiştirilerek, üretim ve tüketicinin birlikte ele alınarak ve kapitalist piyasa kriterlerine dayanmadan yeni kriterler oluşturularak yeniden örgütlenmesi gerekmektedir (Löwy, 2015; Oruç, 2017: 21).

Ekososyalizm toplumun sürdürülebilirliği noktasında hayati öneme sahip büyüme sınırları konusunda sosyalist üretim yolları ve amaçlarını ekolojik çerçevede yeniden tanımlamaya çalışmaktadır. Doğanın doğal kaynak haline getirilmesi ve emeğin

işçileştirilmesi arasında bir bağ olduğu ve birlikte ilerleyeceği, yani doğanın ve emeğin birlikte özgürleştirilebileceği savunulmaktadır. Canlı hayatının lehine olarak doğanın korunması, kapitalist sistemin genişlemeci ve yıkıcı mantığıyla bir arada bulunamaz. Çünkü kapitalizm, toplumun zenginliği olan emek ve doğayı ellerinden almayı ve emeği iş gücü, doğayı da kaynak ve hammadde olarak ele alıp sermaye birikimini ve büyümesini hedeflemektedir (Löwy, 2015; Özkaya Özlüer, 2009).

1990'lı yıllarda ortaya çıkıp gelişen ekososyalizmin genel hatlarını ve amaçlarını Joel Kovel ve Micheal Löwy “Ekososyalist Bir Manifesto” adlı eserlerinde ortaya koymuştur. Kovel ve Löwy'ye göre, ekolojik krizler ve toplumsal çöküşler ilişkilidir. Ekolojik krizler sanayileşmeden, toplumsal çöküntüler ise küreselleşmeden kaynaklanmaktadır. Kapitalist sistem değiştirilmeden sürdürülebilir kalkınma gibi kavramlarla sorunlar çözülemeyecektir. Çünkü sistem kendi içerisinde sürekli kâra ve genişlemeye yönelmekte ve üretim sonucunda atık üretmektedir. Bu atıklar çevreye ve çevrede yaşayan canlı ve cansız tüm varlıklara zarar vermektedir (Kovel & Löwy, 2005). Ekososyalizmin amacı, sosyalist üretim şeklini ekolojik bakış açısıyla yeniden şekillendirerek mevcut krizin ortadan kalkmasına uygun bir zemin hazırlamaktır.

4.4. Ekofeminizm

Feminizm, 1970'li yıllarda ekoloji hareketiyle ilişki içerisine girmeye başlamıştır. Ekofeminizm kavramı ilk kez François d'Eaubonne tarafından 1974 yılında “Feminizm veya Ölüm” adlı çalışmasında kullanılmıştır. Mellor (1996: 146 akt. Çetin, 2005: 63)'a göre, d'Eaubonne çevresel yıkımların nedeni olarak erkek kontrolündeki fazla üretim ve nüfus artışını gösterir. D'Eaubonne sorunu birey olarak erkekte değil, toplumdaki ataerkil yapıda görmektedir.

Ekofeminizm, kadınlar ezilmesi ve doğanın sömürülmesi arasında yakın bir bağ olduğunu savunur. Bunun yanında din, dil, ırk, cinsiyet, yaş ve sosyal sınıf gibi ayrımcı düşüncelere ve bu düşüncüler temel alınarak yapılan baskılara karşıdır. Ekofeministler kadının ezilmesi ve doğanın sömürülmesinin temelinde ataerkil düşünce, kapitalizm ve sömürgecilik gibi egemen olmaya dayanan ideolojiler olduğunu savunmaktadır (Tamkoç, 1996: 77-78). Bu sorunun çözülmesi için doğanın ve kadının üzerindeki tahakkümün ortadan kalkması gerektiğini ve bunun birbirinden ayrı olamayacağını savunmaktadırlar.

Tahakkümün ortadan kalkması için gerekli olan şeyin kadınlar öncülüğünde yapılan bir ekolojik devrim olduğunu savunmaktadırlar. Buradaki amaç erkek gücünün yerine kadın gücünün geçirilmesi değil, toplum düzenini yeniden şekillendirmektir.

Plumwood (2004: 30 akt. Yılmaz Aslantürk, 2018: 314) ataerkil bir doğa anlayışına karşı anaerkil bir doğa anlayışını savunmaktadır. Bunun nedeni ise, kadın ve doğanın şefkat, empati ve besleyip büyütme gibi ortak kavramları içlerinde barındırmalarıdır.

Ekofeminizm toplumsal cinsiyet kuramları ile ekolojiyi birleştirmeyi amaçlar ancak bu basite indirgenmemelidir. Sentezlemenin yanında toplumsal cinsiyet kuramlarına ve ekolojiye itirazlarda bulunmaktadır. Kadın ve doğa arasından psikolojik ve biyolojik benzerlikler bulunmaktadır. Doğada meydana gelen bir bozulma karşısında kadınların, özellikle de ekonomik durumu kötü olan kadınların daha büyük bir risk altında oldukları ve kadınların az ücret karşılığında kötü çevre koşullarında çalışmasının da kadınların çevredeki bozulmalardan daha fazla etkilenmesine neden olduğu savunulmaktadır. Bu nedenle ekolojik sorunlara toplumsal cinsiyet perspektifinden bakılması gerektiğini düşünmektedirler (Demir, 2013: 15-16).

Amerikalı araştırmacı Dr. Carolyn Merchant ekofeminizmi dört başlık altında incelemiştir. Bunlar; liberal ekofeminizm, kültürel ekofeminizm, sosyal (toplumsal) ekofeminizm ve sosyalist ekofeminizmdir (Tamkoç, 1996: 78).

Liberal ekofeminizm, yeni yasalar ve kurallar ile insan-doğa ilişkisinin reformcu görüş çerçevesinde düzeltilebileceğini vurgulamaktadır. Doğadan değil çevreden söz ederler ve çevresel bozulmanın nedeni olarak gelişme hızını göstermektedirler. Doğal kaynaklarda meydana gelen bozulmanın nedeni de tarım kimyasallarının aşırı kullanımı olarak görülmektedir. Bu durumun yasalar ve iyi bir yönetimle düzeltilebileceğini savunurlar. Liberal ekofeminizm bilim üretme, doğal kaynakların yönetimi, yasa hazırlama ve hukuk eğitimi alanlarda kadınlara fırsat eşitliği sağlandığında, kadınların da çevre koruma ve doğa konusunda erkekler kadar başarılı olabilecekleri ileri sürmüştür (Tamkoç, 1996: 76-80; Üzel, 2006: 137-140). Kadınlar ve erkeklere eşit haklar sağlandığında kadınlar herhangi bir uzmanlık alanında başarılı olabileceklerdir. Bu yüzden ekofeministler kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olmasını hedeflerler.

Kültürel ekofeminizm kadın ve çevre sorunlarının ataerkil sistemden kaynaklandığını savunmaktadırlar. Kadın fizyolojik, psikolojik ve ruhsal yapısı nedeniyle doğaya benzetilmektedir. Arkeolojik kazılarda doğa simgesi olarak etrafı hayvan ve bitki motifleriyle sarılmış hamile kadın kullanıldığı görülmüştür. Kültürel ekofeminizm, batı kültüründe kadının ve doğanın bir tutulup ikinci olarak görülmesine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Doğurduğu ve besin sağladığı için evde kalan kadın birçok sorun ve krizle başa çıkmak zorunda kaldığı için duyarlılık yeteneği gelişmiştir. Bu yüzden ekofeministler kadının doğurganlığını kendisi ve ekolojik girişimleri için bir güç kaynağı olarak görmektedir (Tamkoç, 1996: 80-81).

Sosyal (Toplumsal) ekofeminizm, Murray Bookchin'in toplumsal ekoloji anlayışına dayanmaktadır. İnsanın doğa üzerinde tahakküm kurması insanın insan üzerinde tahakküm kurmasına dayanmaktadır. Bu da ataerkil toplumda erkeğin kadını tahakküm almasına dayanmaktadır. *“Toplumsal ekolojistlere göre insanın doğa üzerindeki tahakkümü aynı zamanda insanın doğa üzerinde tahakküm kurmasına taşımıştır. Bu bütünleşik yaklaşım, şiddet gören kadının da sömürülen işçinin de kirletilen doğanın da mantık ve duyarlılıkla analiz edilmesine olanak sağlar.”* (Üzel, 2006: 141). Toplumun ekofeminizm ilkelerine göre yeniden yapılanmasını önermekte ve merkezi yönetim yerine yerel yönetimin ön planda olmasını önermektedir. Böylece kamu ve özel ikilemi ortadan kalkacak ve kadınlar yerel yönetimlerde katılımcı olarak hareket edebileceklerdir. Kadınlar, doğa ve tüm ezilenler üzerindeki tahakkümün kalkacağını ve özgürleşerek hepsinin uyum içerisinde yaşayacaklarını savunmaktadırlar.

Sosyalist ekofeminizm, kadının ve doğanın sömürülmesinin sorumlusu olarak kapitalist ekonomiyi görmektedir. Kapitalizme uygun geniş çaplı üretim yapmaya başlamalarıyla kadınların bu alandaki rolü kısıtlanmıştır. Üretimdeki mekanikleşmeyle kadınlar tarımdan daha çok uzaklaştırmıştır. Kadının üretimden uzaklaştırılmasıyla bir gelir kaybı ortaya çıkmıştır. Tarımla ilgilenen kadının doğurganlık ve çocuk yetiştirmesi öne çıkmıştır. Kapitalist sisteme yapılacak ürün üretimi her şeyden önemli olduğu için kadınlar ikinci sınıf olarak görülmüştür. Sosyalist ekofeministler, nüfus artışının sürdürülebilir kalkınmayla uyumlu olarak azalacağına inanmakta ve üretimde ekolojikleşme gerektiğini savunmaktadırlar. Bu kalkınmayla birlikte kadın ve erkeğin iş olanakları ve ücretlerin eşit, sağlık hizmetleri ve sosyal güvenlik hizmetinin yeterli olması

ve kadınların sağlıklı doğum kontrol hizmetlerine kolayca ulaşacağı öngörülmüştür (Oruç, 2017: 82; Tamkoç, 1996: 18).

4.5. Ekofaşizm

Ekofaşizm, kaynakları ve çevreyi korumayı amaçlamaktadır. Kaynakların sınırlılığı ve arttırılamayacağı kesin olduğuna göre kaynaklara sahip olmak isteyen kişi sayısının azaltılması gerektiği aksi takdirde eşit bir dağıtımdan söz edilemeyeceği temeline dayanmaktadır (Keleş, Hamamcı, & Çoban, 2009: 295). Ekofaşizm, çevre ve ekoloji kavramına ırkçı yaklaşımları dâhil etmiştir, hatta Nazizmle iç içe geçmiştir. Nazizm insanı doğanın hükmedicisi olarak değil, doğanın bir parçası olarak görmektedir. Ekolojik olarak ise doğayı korumayı ve sağlıklı ceninlerin dünyaya gelmesini savunmaktadır. Sağlıksız ve hatalı genlerin ayrılıp yok edilerek insan türünün genetik olarak ıslah edilmesi fikrine dayanır (Oruç, 2017: 16). Ekofaşistler, soykırımın dünyanın korunması için bir zorunluluk haline geldiğini savunmaktadır (Staudenmaier, (t.y.)). Bu düşünce birçok faşist yönetime fikir vermiştir. Faşist yönetimlerin güçlenmesiyle birlikte ekofaşizm kavramı daha fazla kullanılmaya başlanmış ve faşist hükümetlerin politikaları arasına girmiştir. Hükümetler kendi siyasi görüşleri nedeniyle gerçekleştirdikleri bazı eylemleri ekofaşizm kavramı üzerinden savunmuştur.

Derin ekolojiyle benzer söylemlere sahip olmasına rağmen ayrıldığı noktalar bulunmaktadır. 1970'lerin başında ortaya çıkan derin ekoloji, ekofaşizm kavramına göre çok daha yenidir. İki görüş de nüfus kontrolünü savunmaktadır. Derin ekoloji nüfus artış hızının azaltılmasına ilişkin politikalar önerirken, ekofaşizm radikal politikaları destekler. Bunun yanın da ekofaşizmde nüfus azaltma politikaları ya da uygulamaları sistematikleşmemiştir. Faşizmin algılanış şekline göre ekofaşizm şekillenmiştir. (Oruç, 2017: 17).

4.6. Eko Otoriteryanizm

Eko otoriteryanizm (eco authoritarianism), müştereklerin ortak kullanımları üzerindeki serbestliğin aşırı kullanıma neden olduğu ve bu durumun çevre sorunlarının temel nedeni olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bireysel özgürlük temeline dayanan piyasa ekonomisi ve liberal demokrasi çevre sorunlarına neden olduğunu ve sistemin kendi yarattığı sorunu çözemeyeceğini düşünmektedirler. Eko otoriteryanizm, otoriterlik,

güç ve anarşi vurgusunu Realizme, kurumsalcı sayılabilecek önerileri ise Liberalizme benzemektedir. Ancak merkezi otorite kurulabileceğini ileri sürmesiyle Realizmden; önerdiği sistemin niteliği nedeniyle de Liberalizmden ayrılmaktadır. Eko otoriteryanizm konusunda William Ophuls ve Garrett Hardin'in fikirleri ön plana çıkmaktadır (Söker ve Öztürk, 2017: 238-239).

Garrett Hardin'in görüşlerine göre, herkes, sınırlı bir dünyada sınırsız kazanç arayışının dayatıldığı bir sistemde yaşamaktadır. Ortak kullanım malları mantığı ile artan nüfus ile doğanın kapasitesi aşılmakta olduğunu savunmaktadır. Hardin, güçlü siyasi kontrol ve nüfus artışının sınırlandırılmasını savunarak dünya hükümeti düşüncesine olumlu bakmaktadır (Hardin, 1968: 1244-1245; Söker ve Öztürk, 2018: 238-239).

Ekolojik krizin nedeni olarak Hobbes'un insan doğasına atfettiği insanın bireysel çıkarları için her şeyi yapabileceği düşüncesi görülmektedir. Hobbes'çuların dünya görüşünü ekolojik açıdan geliştiren Ophuls, ekolojik krizle mücadele için devlet otoritesine ihtiyaç olduğunu savunmaktadır. Bireysel özgürlüğü öncelik olarak kabul eden liberal görüş doğanın sömürülmesinin nedeni olarak görülmektedir. Bireylerin özgürlüklerini ve bunlara öncelik veren liberalizmi eleştirmektedir. Çünkü doğal kaynaklar yok olmakla karşı karşıya olduğu sürece kimsenin yakın gelecekte istediği şekilde yaşayamayacağını ileri sürmektedir. Ophuls'a göre liberalizmin hayal ettiği ve gerçekte olan dünya düzeni arasında tezatlık vardır. Liberalizm teorikte kendini, bireylerin gücünü, devletin gücüne karşı korumaya adanmıştır ancak uygulamada bağımlı bir işçi sınıfı yaratmıştır. Dünyanın sınırlı kaynaklarını sömürmeye, büyümeye ve güçlenmeye çalışmaktadır. Ancak bunu yaparken toplumun ihtiyaçlarına uygun hizmeti verememektedir (Söker ve Öztürk, 2018: 238-239; Tan Gülcan, 2018: 54-55).

Eko otoriteryanizme göre, ortak kullanım mallarının özgürlüğün aşırı ve kötüye kullanılması çevre sorunlarının nedenidir. Mevcut sistemin doğanın sömürülmesine ve kıtlığa neden olduğunu savunmaktadır. Merkezi otoritenin eksikliğinden kaynaklandığı için bunun küresel bir boyuta taşınması gerektiğini düşünmektedir. Çünkü devletin gönüllülük esasıyla iş birliği içerisine girdiği uluslararası anlaşmalarla çözümün sağlanamayacağı düşünülmektedir. Ekolojik krizin aşılması için Hobbes'un Leviathan düzeni temel alınarak küresel otorite, zorlayıcı ve akılcı kararlar alabilecek, yeterli güce

ve bilgiye donanımına sahip bir Yeşil Leviathan düzeninin oluşturulmasını önerdiği düşünülmektedir (Söker ve Öztürk, 2018: 239; Tan Gülcan, 2018: 55).

Eko otoriteryanizmin merkezi otorite düşüncesine yönelik bazı eleştiriler ortaya çıkmıştır. Ekolojik sorunlarla mücadele ederken benimsenmesi planlanan otoriter düzen demokratik uygulamalardan uzaklaşmayı beraberinde getirir. Bu otoriter yaklaşım otoritenin eleştirilme, geliştirilme ve şekillendirme olasılığını ortadan kalkmış olacaktır (Orhan, 2014: 268). Ekolojik krizin güçlü otoriteler tarafından değil, ekolojik bilince ulaşmış bireylerin kendi üzerinde geliştireceği sınırlamalarla aşılabileceği düşünülmektedir. Hobbes'çu insan doğası anlayışı çerçevesinde politik kararların merkezi bir otoriteye devredilmesi önerilmiştir. Ancak Mills (1996: 96 akt. Tan Gülcan, 2018: 55)'e göre, iktidarın herhangi bir kontrol mekanizması olmadan merkezi bir otoriteye devredilmesi sorunları beraberinde getirecektir. Ekolojik krizin önlenmesi amacıyla öne sürülen bu düşünce sonucunda kontrol mekanizması olmadığı için merkezi otoriteyi denetleyecek bir sistem olmayacaktır. Eko otoriteryenler tarafından öne sürülen demokrasiden uzak ve merkezi bir otoriteye dayalı devlet biçimi önlemeyi planladıkları sorunlardan çok daha fazlasını beraberinde getirecektir.

Bu bölümde ele alınan derin ekoloji, toplumsal ekoloji, ekofeminizm, ekososyalizm, ekofaşizm ve eko otoriteryanizm akımlarının her birinin farklı varsayım ve politika önerilerinde bulunmaktadır. Politik ekoloji içerisinde yer alan bu akımlardan alan araştırması kısmında katılımcıların yaklaşımları açıklanırken faydalanılacaktır.

5. Çevre Hareketlerinin Tarihsel Gelişimi

Sanayi devriminden sonra endüstrileşmenin etkisiyle çevre sorunları ciddi boyutlara ulaşmaya başlamıştır. Sanayi devrimiyle birlikte artan endüstriyelleşme ve bunun beraberinde getirdiği kırdan kente göçle ortaya çıkan kentleşme daha ciddi çevre sorunlarına neden olmuştur. İlk aşamada korumacı ve pasif bir tutuma sahip olan doğa korumacılık düşüncesiyle hareket edilmiştir. Çevrecilik 1960'lı yıllardan sonra toplumsal bir hareket haline gelmiş ve modern çevre hareketine dönüşmüştür.

Toplumsal hareketler, üyeler aralarında küçük rol dağılımı olan, karar verme mekanizmalarına katılamayan, taleplerini karar vericilere duyurmaya çalışan, bir değişimin yapılmasını isteyen ya da değişimi engellemeye çalışan ve birbirleriyle

dayanışma içerisinde olan kişilerin oluşturduğu kolektif hareketler olarak tanımlanabilir (Tilly, 1978; McAdam, 1982; Tarrow, 1998; Della Porta & Diani, 1999; Özen & Özen, 2010 akt. Gönenç & Almaz, 2018: 158). 1960'lı yıllarda toplumsal hareketlerde bir değişim meydana gelmeye başlamıştır. Bu dönüşümün nedenlerinden biri klasik toplumsal hareketlerin konularının artık toplumsal sorun olarak görülmemesidir. Toplumsal hareketlerin kırılma noktası olarak 1968 yılının Mayıs ayında gerçekleşmiş olan protesto olayları ve öğrenci hareketleri görülmektedir (Algül, 2014: 141). Bu olaylarla toplumsal hareketler yeni bir döneme girmiş ve klasik toplumsal hareketlerden farklı olduklarını göstermek için de 'yeni toplumsal hareketler' olarak tanımlanmıştır.

Yeni toplumsal hareketlerin amacı, hiçbir maddi amaç taşımadan toplumun menfaatlerini korumak, mevcut düzen içerisindeki sorunları ortaya koymak, mevcut sistemin işleyişindeki yanlışları ve yanlış işleyen bir sistemin ne kadar yıkıcı sonuçları olabileceğini tüm topluma göstermektir. Yeni toplumsal hareketler 1970'li yıllarda yükselişe geçmiş ve 1980'li yıllarda ciddi anlamda geniş bir tabana yayılmıştır. Yurttaş inisiyatifleri, işçi hareketi, feminist hareket, barış hareketi, çevre hareketi ve anti-nükleer hareketi gibi hareketler yeni toplumsal hareketler olarak anılmaktadır. Yeni toplumsal hareketleri, eski toplumsal hareketlerden ayıran nokta kimliksel ve kültürel eşitsizliği kendine temel alması, ulus üstü oluşu, herhangi bir din, dil, ırk, ideoloji, sınıf ayrımı yapmaması, aktörlerin zengin ve bilgili olması gibi özelliklerdir (Şentürk, 2006: 32).

Yeni toplumsal hareketler içerisinde yer alan çevre hareketi geniş bir tabana yayılmıştır. Bunun nedeni öne sürülen sorunların toplumun yaşadığı sorunlarla örtüşüyor olmasıdır. Sanayileşmeyle birlikte gelecek kaygısı, savaş, işsizlik, çevre ve hava kirliliği gibi sorunlar bireylerde kaygıya neden olmuş ve bireylerdeki bu kaygı toplumsal bir kaygıya dönüşmüştür. Toplumda oluşan bu kaygılar toplumsal hareketlerin temelini oluşturmuştur.

Çevre hareketinin gelişimi doğa korumacılık dönemi ve modern çevrecilik dönemi olarak ikiye ayrılmaktadır. Doğa korumacılık döneminde, genel anlamıyla sanayi devrimi ile II. Dünya Savaşı arasındaki dönemde çevreye yönelik yürütülen koruma çalışmaları ele alınmıştır. II. Dünya Savaşı'yla birlikte çevreye yönelik çalışmalar kesintiye uğramıştır. Modern çevrecilik dönemi savaş sonrasında başlamaktadır. Ülkelerin savaş sonrasında hızlı bir şekilde kalkınmaya çalışmalarıyla beraber ortaya

ıkan evre sorunlarına yönelik önlemlerle başlamış ve günümüze kadar devam eden düzenlemeler ve hareketleri içerisine almaktadır.

5.1. Doğa Korumacılık Dönemi

Doğa ve insan arasındaki mücadele insanın var oluşuna dayansa da sanayi devrimine kadar gerçekleşen yıkımlar ve bozulmalar küçük ölçekli olmuştur. Ancak sanayi devriminden sonra doğal kaynakların hızlı ve bilinçsiz bir şekilde tüketilmeye başlanması ciddi bozulmalara neden olmuştur. Bu bozulmalar sonrasında konu hakkında birçok çalışma yapılmıştır. 19. Yüzyılın ilk yarısına kadar doğa ve insan arasındaki ilişki coğrafyacılardan tarafından inceleniyordu. 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra evre sorunlarının olumsuz sonuçları net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte insanların doğa üzerindeki yıkıcı etkisini sistematik olarak ilk ortaya koyan kişi George Perkins Marsh olmuştur. Marsh çalışmasında doğal çevrenin insan faaliyetleri sonucunda nasıl zarar gördüğünü ve bunlara yönelik zm önerilerini ortaya koymuştur (Tekeli, 2000: 8; Yağlı, 2020: 28).

Friedrich Ratzel coğrafyayı insan ve çevreyi bir bütün olarak incelemiştir. 19. Yüzyılın ikinci yarısında yayınladığı “Antropogeographie” adlı kitabında nüfus dağılımı, g ve evre ilişkileri üzerinde durmuş ve bu değişkenlerin hepsini bir bütün olarak ele almıştır. Elise Rclus doğa ve insan arasındaki ilişkiyi sosyal adalet teorisi açısından değerlendirmiş ve insanın doğayı tahrip eden davranış biçimi nedeniyle sosyoloji ve kent planlama alanlarına yönelmiştir. Kent planlamanın en önemli temsilcilerinden biri olan Sir Patrick Geddes, bölgeyi bir bütün olarak ele almakta ve yapılacak çalışmada bölgesel analizlerin sahada yürütülmesi gerektiğini, coğrafya, ekonomi ve kültürün de incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. 20. Yüzyıl coğrafyada Neo-Kantist dönem olarak anılmaktadır. Coğrafyadaki bu Neo-Kantist anlayıştan 20. Yüzyılın ikinci yarısında uzaklaşmaya başlanmıştır. Ancak bunun yanında 1960’lı yıllarda gelişmeye başlayan sosyal hareketlerle birlikte çevreye ilişkin birçok bakış açısı ortaya çıkmıştır (Tekeli, 2000: 9-10).

Sanayi devrimiyle birlikte gelen maddi zenginlik düşüncesi insanları mutlu etmeye yetmemiştir. Çünkü sanayi devriminden sonra artan çevresel bozulma ve yıkım toplumdaki evre bilincinin ve duyarlılığının artmasına neden olmuştur. Gelişen bu

bilinçle birlikte insanlar kendi gelecekleri ve doğa arasındaki yakın ilişkisinin farkına varmışlar ve geleceklerinden kaygı duymaya başlamışlardır. 19 yüzyıldan itibaren İngiltere’de, ardından tüm Avrupa ülkelerinde ve Amerika’da doğa korumaya ilişkin dernekler ve faaliyetler ortaya çıkmaya başlamıştır. Buna ilişkin olarak, 19. Yüzyıl sonuna doğru Amerika ve Avrupa’nın sanayileşmiş bölgelerinde temiz hava, atıkların imhası ve halk sağlığı hakkında kampanyalar başlatılmıştır (Rootes, 2006: 612).

Çevre hareketleri açısından değerlendirildiğinde 19. Yüzyılın sonundan 20. Yüzyılın ortasına kadar olan dönem doğa korumacılık dönemi olarak adlandırılmaktadır. Doğa korumacılık dönemindeki çalışmalarda yaban yaşamını, yaban hayvanları ve yaşam alanlarını korumak amaçlanmaktadır. Bu amaçla yapılan çalışmalar ilk olarak İngiltere’de ve Amerika’da ortaya çıkmıştır. İngiltere’de ortaya çıkan doğa korumacılık anlayışının altında Romantizm akımı varken Amerika’da ise kıtanın doğal güzelliklerini koruma düşüncesi yatmaktadır (Cerit Mazlum, 2011: 212).

1885 yılında kuşbilimciler tarafından kurulan National Audubon Society ve 1892 yılında John Muir öncülüğünde kurulan Sierra Club Amerika’da ilk çevreci sivil toplum kuruluşlarına örnektir (Duru, 1995: 24). 1897 yılında doğanın korunması gerektiğini savunan ve milli park hareketinin kurucu olan John Muir ve doğanın ekonomik kullanımı için akılcı kullanılması gerektiğini savunan Gifford Pinchot arasında meydana gelen tartışma Amerika’daki doğa korumacılık anlayışının ikiye ayrılmasına neden olmuştur (Şahin, 2007: 82). Birincisi Henry David Thoreau, John Audubon ve John Muir’nin temsilciliğini yaptığı, doğanın olduğu gibi korunması ve muhafaza edilmesini amaçlayan akımıdır. İkincisi ise, Gifford Pinchot’un öncülüğünü yapmış olduğu, akılcı kullanma ya da koruyarak kullanma akımıdır. Pinchot’un anlayışına göre, doğadaki sınırlı kaynaklar kullanılırken dikkatli davranılması gerektiğini aksi takdirde bu kaynakların bitebileceğini savunmaktadır (Cerit Mazlum, 2011: 211). Amerika’daki bu ikili ayrımın temelinde yatan bu iki akımın doğaya atfettikleri değerlerdir. John Muir’in temsilcisi olduğu birinci anlayış doğayı korunması gereken ve tek başına da değerli bir varlık olarak görürken, Gifford Pinchot’un temsilciliğini yaptığı ikinci akım doğadaki kıt kaynakların ekonomik olarak devamlılığına ve sürekli kullanımına öncelik vermektedir (Martinez-Alier, 2002: 8-9).

Avrupa ortaya çıkan doğa koruma anlayışının altında ise Dalton'a (1993: 42-44; Cerit Mazlum, 2011: 212-213) göre üç neden vardır. Bunlar; sanayi devriminin neden olduğu çevre sorunları ve toplumda meydana gelen sağlık sorunları, doğa bilimlerinde meydana gelen ilerleme ve bunun sonucunda oluşan farkındalık ve son olarak rasyonalizme karşı ortaya çıkan romantizm akımıdır. Tüm bu etkenler sonucunda Avrupa'daki doğayı koruma akımının bir parçası olarak özellikle kuşların korunması, avcılığın yasaklanması ve moda yüzünden hayvanlara zarar verilmesinin önüne geçmek amacıyla birçok grup ortaya çıkmış, artan baskılar sonucunda 1889 yılında Kuşları Koruma Birliği kurulmuş ve 1904 yılında Kuşları Koruma Birliği'ne Kraliyet Şartı getirilmiştir.

Çevrecilik düşüncesi I. Dünya Savaşı ile sekteye uğramış ve ardından gelen II. Dünya Savaşı ile durağan bir döneme girmiştir. Bu dönemde 1948 yılında devletleri ve sivil toplum kuruluşlarını bir araya getirmek için Uluslararası Doğa Koruma Birliği (IUNC) kurulmuştur. Birlik, yabani yaşamın ve doğal çevrenin korunması alanlarında çalışmaya başlamıştır. Ancak kamuoyu üzerinde yeterli etkiyi yaratamadığı için yeni bir örgütlenmeye doğru hareket edilmiş ve 1961 yılında Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF) kurulmuştur. Bu nedenle çevrecilik düşüncesinin bir sosyal harekete dönüşmesi savaş sonrası döneme kalmıştır. Savaş sonrası dönemde çevrecilik düşüncesi modern çevrecilik aşamasına geçmiştir.

5.2. Modern Çevrecilik Dönemi

II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra dünya genelinde tüm devletler savaşın getirdiği olumsuz etkileri ve zararları ortadan kaldırmak için hızlı bir şekilde kalkınmaya yönelik çalışmalara başlamışlardır. Ekonomik kalkınma beraberinde hem ekonomik refahı hem de çevre sorunlarını getirmiştir. Kalkınmanın beraberinde getirdiği ekonomik refah ve zenginlik toplumları memnun etmemiştir. Çünkü toplumlar ekonomik refah sonucunda kaybolan çevresel değerler nedeniyle geleceklerinden endişe duymaya başlamışlardır. Çevre sorunlarının etkisinin artması insanların çevreye yönelik kaygılarının artmasına neden olmuştur. Kaygıların ciddi şekilde artması çevreye yönelik çalışmalar yapılması gerektiği konusunu gündeme getirmiştir. Toplum tepkisinin harekete geçmesiyle birlikte çevre hareketi oluşmaya başlamıştır. Çevre hareketinin

gündemine aldığı sorunlar ve bu sorunları ele alış şekli doğa korumacılık döneminden radikal bir şekilde ayrılmaktadır.

Çevre sorunları ve gelecekte duyulan endişe ile birlikte savaş sonrasında çevreciliğin gelişmesini ve insanların bu konuda bilinçlenmesine katkıda bulunan eserler yayınlanmıştır. Bu eserlerin birincisi Rachel Carson tarafından 1962’de yayınlanan Sessiz Bahar (Silent Spring) kitabıdır. II. Dünya Savaşı süresince kimyasal silah olarak kullanılan DDT, savaş sonrasında hiçbir zararı olmayan bir tarım ilacı olarak kabul edilmiştir. Tarım ürünlerinde verimliliği arttırmak ve evlerdeki böcekleri uzaklaştırmak için mucizevi bir madde olarak görülmüş ve kullanılmıştır. Carson, hiçbir zararı olmadığı kabul edilen bu kalıcı organik kirleticilerin tüm canlılara nasıl ulaştığını ortaya koymuştur. İnsan bedenini ve çevreyi bir bütün olarak ele alır ve kalıcı organik kirleticilerin sadece bitkiler ve hayvanlar için değil, insanlar için de ne kadar tehlikeli bir zehir olduğunu bilimsel araştırmalarla ortaya koymuştur. Carson Sessiz Bahar kitabında bu felaketin sebebinin insanın kendisi olduğunu söylemektedir. Carson’un Sessiz Bahar kitabı çevreciliğin dönüm noktası olmuş ve 20. Yüzyılda çevreciliği romantik ve korumacı olmaktan bir adım öteye geçirmiştir (Şahin, 2007: 79; Özdağ, 2011: 182; Karababa, 2014: 15-18; Carson, 2004 akt. Karababa, 2014: 16).

İngiltere’de 1962 yılında yayınlanan Yaşam Şablonu (Blueprint for Survival) adlı çalışma çevreciliğin gelişimine katkı sağlayan bir diğer eserdir. Bu çalışmanın amacı İngiltere halkının geleceğini sağlıklı bir zemine oturtmaktır. Çevrenin korunması ve kaynaklara sahip çıkılarak dikkatli bir şekilde kullanılması da çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır. Bu amaçları gerçekleştirmek için halka yönelik eğitimler düzenleyerek halkın bilinçlenmesini hedeflemişlerdir. Çalışmada belirlenen amaçların gerçekleşebilmesi için insanın doğayla ve insanın insanla uyum içerisinde yaşaması bir zorunluluk olarak görülmüştür (Keleş, Hamamcı, & Çoban, 2009: 258; Kaplan, 1999: 96).

Büyümenin Sınırları Raporu da çevre koruma düşüncesinin gelişimine katkı sağlayan eserler arasında yer almaktadır. 1968 yılında bir grup aydın tarafından kurulan Roma Kulübü, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü’ndeki akademisyenlerden çevre ile kalkınma arasındaki ilişkiyi ve çevrenin geleceğini inceleyen bir rapor hazırlamalarını istemiştir. Ulusal ve uluslararası akademisyenlerden oluşan bu çalışma grubu 1972

yılında Büyümenin Sınırları raporunu yayımlamıştır. Hazırlanan bu raporda nüfus, üretim, gıda temini, hammaddelerin kullanımı ve çevre kirliliği olmak üzere beş değişken belirlenmiş ve bu değişkenlerin ekonomik büyüme ile ilişkileri incelenmiştir. Bu rapor için bir simülasyon modeli geliştirilmiştir. Rapora göre, nüfus ve ekonomik büyüme eğilimi devam ederse yaklaşık 100 yıl içerisinde doğal kaynaklar nüfusun ihtiyaçlarını karşılayamayacak duruma gelecektir ve dünya ciddi bir oranda yaşanabilirliğini kaybedecektir. Bu nedenle çevrenin korunması gerektiğini savunmaktadır. Çevrenin korunabilmesi için Sıfır Büyüme önerisi ortaya koyulmuştur. Bu öneriye göre, çevreyi korumak için büyümenin ve nüfus artışının azaltılması hatta durdurulması gerekmektedir. Sıfır Büyüme önerisi az gelişmiş ülkeler tarafından, gelişmiş ülkelerin kalkınmalarını engellemek amacıyla oluşturdukları bir öneri olarak algılanmıştır. H.M. Enzensberger'e göre, Sıfır Büyüme önerisi az gelişmiş ülkeler ve gelişmiş ülkeler arasındaki farkı artıracak ve az gelişmiş ülkeleri yoksulluğa itecektir (Keleş, Hamamcı, & Çoban, 2009: 255-258; Aksu, 2011: 12; Yeni, 2014: 184).

Büyümenin Sınırları raporuna yapılan eleştiriler, rapor hazırlanırken nüfus, üretim, gıda temini, hammaddelerin kullanımı ve çevre kirliliği olarak belirlenen değişkenlerin az olması, bazı sorunların çözümü için bilim ve teknolojiye gerekli önemin verilmemesi, bazı hammadde stoklarının yeterince araştırılmamış olması ve son olarak kritik toplumsal etmenlerin göz ardı edilmesidir. Büyüme Sınırları Raporuna yöneltilen tüm bu eleştirilere rağmen endüstrielleşmeyle gelen kontrolsüz büyüme ve çevre arasındaki ilişkiyi ilk kez ortaya koymuştur. İnsanların bilinçlenmesi, önlem almaları ve kısıtlı doğal kaynaklarla uyum içerisinde yaşamaları için bir seçenek sunmuştur (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2009: 256).

1973 yılında yayınlanan Fritz Schumacher'in Küçük Güzeldir adlı kitabı da çevrecilik için önemli çalışmalar arasında yer almaktadır. Schumacher, üretim sorunun çözülmüş olduğunu varsayılması ve sınırsız bir tüketim anlayışına karşı çıkmıştır. Ona göre en büyük hata üretim sorunun çözüldüğünün varsayılmasıdır. İnsanların sınırsız tüketim anlayışından vazgeçemedikleri sürece doğa ile uyum içinde yaşamalarının mümkün olmadığını savunmaktadır. Schumacher'in bu durum karşısındaki çözüm önerisi insanların tüketim alışkanlıklarını değiştirmeleri ve daha mütevazı bir yaşam biçimine geçmeleridir (Keleş, Hamamcı, & Çoban, 2009: 258-259; Koçak, 2006: 58-59).

Bu eserlerde Sanayi Devrimi ve II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan çevre sorunları, bu sorunların insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri, çevrede meydana gelen bozulmalar nedeniyle bireylerin ve toplumların gelecekleriyle ilgili kaygıları incelenmiştir. Bunun yanında alınabilecek önlemler ve önlemlerin alınmaması durumunda ortaya çıkacak sorunlar belirtilmiştir. Hepsinin ortak amacı çevrenin korunması için gereken önlemlerin küresel anlamda alınmasıdır. Çevrenin korunmasına yönelik alınması gereken önlemlerin alınmaması durumunda gelecekte meydana gelecek yıkımlarla ilgili senaryolar hazırlanmasının nedeni küresel anlamda çevreye yönelik farkındalık yaratmak ve devletin alınması gereken önlemleri almasını sağlamaktır. Aynı zamanda önlemlerin alınmaması durumunda çevre sorunlarının geri dönülemeyecek seviyelere ulaşacağı belirtilmiş ve bu durumun oluşturacağı tehlikeler ortaya koyulmuştur. Bu eserlerin yanında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından 1972 yılında Stockholm’de düzenlenen konferans çevre sorunlarının çözümüne yönelik olarak yapılmış önemli çalışmalar arasında yer almaktadır.

1972 yılında çevrenin korunmasına ve geliştirilmesine ilişkin olarak Stockholm’de gelişmiş ve az gelişmiş 113 devletin katılımıyla BM İnsan Çevresi Konferansı (Stockholm Konferansı) gerçekleştirilmiştir (Kaplan, 1999: 122). Konferans sırasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Az gelişmiş ülkeler ekonomik büyümeyi ön planda tutmak isterken, gelişmiş ülkelere çevrenin korunması konusunda katı önlemler almayı önermiştir (Orhan, 2004: 14). Stockholm Konferansı’nın sonunda yayımlanmış olan 26 ilkedен oluşаn Bildirge’de, insan ve çevre arasındaki ilişkiye, insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkisine, yaşam şartlarının geliştirilmesine ve uluslararası örgütlere değinilmiştir (Keleş, Hamamcı, & Çoban, 2009: 442; Öztunç, 2006: 69). Bildirge’ye göre, çevre bir insan hakkı olarak kabul edilmiştir ve çevrenin korunması bugünkü ve gelecek kuşaklar için ciddi bir önem arz etmektedir. Bu yüzden akılcı bir şekilde hazırlanan bir planlamanın dikkatli ve düzenli bir şekilde uygulanması durumunda bugünkü ve gelecek kuşakların ihtiyaçlarının karşılanabileceği savunulmuştur. Çevrenin korunması ve geliştirilmesi, insan refahı ve ekonomik kalkınma için gereklidir. Bu tüm hükümetlerin sorumluluğundadır ve bunun için uluslararası iş birliği ve dayanışma içinde olunması gerektiği savunulmaktadır (Bozlağan, 2004: 1016; Öztunç, 2006: 69; Keleş, Hamamcı, & Çoban, 2009: 442-443).

Konferansta ortaya çıkan sorunlara rağmen BM İnsani Çevre Konferansı'nda çevrenin korunması ve geliştirilmesi uluslararası alanda ilk kez tartışılmıştır ve sonrasında BM Çevre Programı (UNEP) kurulmuştur. UNEP'in amacı, BM'de çevre konusunda eşgüdümünü, çevrenin durumunun küresel düzeyde sürekli gözden geçirilmesini, çevre sorunları hakkında uluslararası toplumun dikkatinin çekilmesini ve uluslararası ve ulusal çevre politikasının ve hukukun gelişiminin sağlamaktır.

1987 yılında yayınlanan Ortak Geleceğimiz Raporu Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland başkanlığında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanmış ve BM Genel Kurulu'na sunulmuştur. Raporda dünyanın karşı karşıya olduğu sorunlar ele alınmış ve sorunlar için çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk kez Ortak Geleceğimiz Raporunda tanımlanmıştır. Sürdürülebilir kalkınma, bugünün ihtiyaçlarını gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeden karşılayan kalkınma türü olarak tanımlanmaktadır. Raporda ayrıntılı olarak ortaya koyulan sürdürülebilir kalkınma düşüncesi kalkınmacı ve çevreci düşünce arasındaki uzlaşmayı sağlamaya yönelik bir yaklaşım ortaya koymuştur. (Koçak, 2006: 59-60; Bozlağan, 2004: 1019; Yeni, 2014: 184).

Raporda, çevre sorunları nedeniyle gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler yani tüm insanların tehdit altında olduğu ve bu tehdidin ortadan kalkması için tüm insanların ortak tedbirler alması gerektiği ileri sürülmüştür. İnsanlığın gelişim çizgisinin bir noktadan sonra duracağını ileri sürülen raporda sürdürülebilir kalkınma önerilmektedir. Ancak sürdürülebilir kalkınma hedeflerine tüm ülkeler ve insanların ortak çabasıyla ulaşılabileceği belirtilmektedir (Görmez, 2015: 62).

Rapor, tüm insanların sağlıklı, dengeli ve yeterli niteliklere sahip bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğunu ve kuşaklar arasında adaletin sağlanması gerektiğini ileri sürmüş, sürdürülebilir kalkınma düşüncesini ortaya koymuştur. Devletlerin, bugünkü ihtiyaçları gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılanmalarına engel olmayacak şekilde karşılanması ve bugünkü kuşakları düşündüğü kadar gelecek kuşakları da düşünmesi gerektiği ve çevreyi gelecek kuşakları düşünerek koruması gerektiği savunulmuştur (Keleş, Hamamcı, & Çoban, 2009: 259).

Stockholm’de gerçekleşen BM İnsan Çevresi Konferansı’ndan yirmi yıl sonra 1992 yılında Rio Konferansı gerçekleştirilmiştir. Konferansın amacı geçmiş yirmi yılı değerlendirmek ve geleceğe yönelik politikalar üretmektir. Rio Konferansı 178 ülkenin katılımıyla o güne kadar gerçekleşmiş en büyük uluslararası toplantı olmuştur (Kaplan, 1999: 125). Rio Bildirgesinde çevrenin korunması kalkınmanın bir parçası olarak görülmekte, yoksulluk sorununun çözülmesi ve bilimsel-teknolojik gelişimin sağlanması için iş birliği yapılması gerektiği, tüm insanların sağlıklı ve dengeli yaşama hakkına sahip olduğu, çevrenin korunmasına yönelik çalışmalara tüm devletlerin katılması gerektiği ve barış, kalkınma ve çevrenin korunmasının birbirine bağlı olduğu savunulmaktadır (Keleş, Hamamcı, & Çoban, 2009: 449-450). Rio Konferansı sonunda devletlerin bağımsız eylemlerini planlayan Gündem 21 kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra Orman İlkeleri, Rio Bildirgesi, BM İklim Değişikliği Sözleşmesi ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi imzaya açılmıştır (Görmez, 2015: 64).

Çevre hareketinin toplumsal hareket olarak ortaya çıkmasıyla birlikte çevrenin insan üzerindeki etkisi, insanın çevre üzerindeki etkisi ve meydana gelen çevre sorunlarının önlem alınmaması durumunda ne gibi sonuçlar doğuracağını ortaya koyan eserler ve küresel seviyede gerçekleştirilen toplantılarla insanlar bilinçlenmeye başlamıştır. Sorunları çözmeye yönelik olarak önlemler alınmasını isteyen grupların eylemleri kendi isteklerine ve önerilerini dile getirmekte ve uygulanmasını sağlamakta yeterli olmamıştır. Bununla yanında bu gruplar mevcut siyasi partiler ve parlamento içerisinde prensiplerine ve isteklerine uygun bir yer bulamamışlardır. Bu yüzden yeşil partiler ortaya çıkmaya başlamıştır. 1960’lardaki karşıkültür hareketi bağlamında Frankfurt ekolünden gelen Herbert Marcuse ve Erich Fromm gibi düşünürler kapitalizmin sadece işçiyi sömürmekle kalmadığını, aynı zamanda insanları pasif tüketiciler haline getirdiğini ve çevreyi kirlettiğini ileri sürmektedir. Bu karşıkültür hareketi yeşil hareketin ortaya çıkışını beslemiştir. Aldous Huxley ve Hermann Hesse gibi düşünürlerin eserleri de yeşil hareketin temellerini güçlendirmiştir (Wall, 2013: 24). 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan yeşil partiler, çevre hareketinin mevcut sosyalist ve kapitalist ekonomik gelişmelerin hakimiyetine karşı muhalefet olarak ortaya çıkmış tek siyasal hareket ve sosyal demokrasinin yükselişinden bu yana ortaya çıkan en önemli oluşum olarak görülmektedir. Yeşillerin amacı, parlamenter demokrasi yoluyla iktidara gelerek

kendi plan ve programlarını uygulatmak değil, yurttaş inisiyatifine dayalı bir siyasi anlayış geliştirmektir (Özer, 2001: 180).

İlk yeşil partiler 1972 yılında Yeni Zellanda’da Değerler Partisi adıyla ve 1973 yılında İngiltere Halk Partisi adıyla kurulmuştur (Cerit Mazlum, 2011: 226). 1980’li yıllardan sonra yeşil parti kurulmuş ülke sayısı artmıştır. Yasama organları orantılı olan yerlerde yeşiller geliştirken, çoğunlukçu seçim sistemin mevcut olduğu İngiltere ve Amerika’da kurulmaları daha zor olmuştur (Rootes, 2006: 623). Bu yüzden yeşillerin seçilip temsil edilmeleri başka Avrupa ülkelerinde gerçekleşmiştir.

1970’li yıllarda Almanya’da gelişmeye başlayan toplumsal hareketten olarak doğan yeşil siyasetin gelişimi 20. Yüzyılın sonlarında olmuştur. 1978 yılında Almanya’da Yeşiller listesinde yerel düzeyde kazanılan seçimin ardından 1980 yılında kurulan Yeşiller 1983’te parlamentoya girmişlerdir. Fransa’da Yeşiller 1970’lerden itibaren seçimlere katılmış, 1974 yılında cumhurbaşkanı adayı çıkarmış ve 1984 yılında partileşmişlerdir (Cerit Mazlum, 2011: 226). Yeşil partilerin ortaya çıkmasıyla birlikte çevre hareketine dahil olan kişiler aynı zamanda yeşil partilerin de üyesi olmuştur. Bununla birlikte yeşil partiler çevrecilerin politikayı etkilemesi için güçlü bir araç haline gelmiştir. Almanya’da Yeşiller çevre örgütlerinde baskın bir şekilde bulunmamıştır ancak çevre örgütleriyle sıkı bir şekilde bağlantılıdır (Rootes, 2006: 624).

Yeşil partilerin parlamentoda yer bulma konusunda başarılı olması feminizm, hayvan hakları, insan hakları, barış hareketi gibi hareketlerin gelişimine katkı sağlamıştır. Alman Yeşillerinin kuruluşundaki bu çeşitlilik daha hızlı bir başarı kazanmasına neden olmuştur. 1980’lerden sonra ortaya çıkan ve parlamentoda yer almaya başlamalarıyla yükselişe geçen yeşil partiler kimilerince geçici olarak görülmüştür. Ancak bunun aksine yeşil partiler Avrupa’da siyasi hayatın bir parçası olmuştur.

Çalışmanın ilerleyen kısmında ele alınacak olan yoksulların çevreciliği kavramının temelini oluşturan çevresel adalet hareketi, 1980’lerde yeni bir söylem olarak ortaya çıkmıştır. Çevresel adalet hareketi, ABD’de ekolojik yıkımın toplumda adaletsiz dağılımına, tehlikeli atık içeren tesislerin ya da işletmelerin düşük gelirli kesimlerin ve beyazlar dışındaki etnik grupların ve yerlilerin yaşadıkları yerlere yapılmak istenmesine tepki olarak ortaya çıkmıştır (Cerit Mazlum, 2011: 217-218). Çevresel adalet kavramının

yaygın şekilde kabul gören tanımı Amerikan Çevre Koruma Kurumu tarafından yapılmıştır. Buna göre, “*ırk, renk, ulusal köken veya gelir durumundan bağımsız olarak tüm insanlara çevre yasalarının, yönetmeliklerinin ve politikalarının geliştirilmesi , uygulanması ve güçlendirilmesi ilişkin eşit davranılması ve anlamlı katılımın sağlanmasıdır.*” (Buz ve Güzel, 2019: 1060). Eşit davranılmasından kasıt kimsenin kamusal, endüstriyel ve ticari faaliyetlerden ya da politikalardan dolayı olumsuz çevresel sonuçlardan orantısız şekilde etkilenmemesidir. Ekonomik, sosyal ve siyasi yapıdaki eşitliklerin çevresel eşitsizliklerle doğrudan ilişkilidir. Bu durum da çevresel bozulmalara maruz kalma da toplumsal eşitsizliğe neden olmaktadır. Çevresel riskin dağılımındaki bu etnik temelli eşitsizlik çevresel ırkçılık olarak tanımlanmıştır. Böylece çevresel eşitsizliğin toplumsal, siyasi ve ekonomik eşitsizliklerle bağlantılı olduğu görülmüştür (Cerit Mazlum, 2011: 217-218; Martinez-Alier, 2014: 12, 168-169).

Çevre hareketleri içerisinde pek çok farklı grup yer almaktadır. Çevre hareketlerinin gelişim sürecinde hareket içerisinde yer alan kişilerin ya da grupların çevre hareketlerine katılım sebeplerine ilişkin farklılıkların söz konusu olduğu görülmüştür. Çevre hareketleri içerisinde bu çeşitliliği anlamak için literatürde pek çok sınıflandırma yapılmıştır.

6. Çevre Hareketlerinin Sınıflandırılması

Çevre hareketinin ortaya çıkması ve dünyada yayılmasıyla birlikte çevre hareketleri çevresel yaklaşım, eylem, hedef ve strateji gibi konularda farklılıklar göstermektedir. Çevreci düşüncenin içerisinde yer alan akımlar gibi çevre hareketinin içerisinde de birçok grup yer almaktadır. Bu grupların sınıflandırılması için literatürde farklı ölçütler belirlenmiştir. Belirlenen her ölçüt için farklı sınıflandırmalar yapılmış olup, bu bölümde literatürde yer alan bazı sınıflandırmalar açıklanacaktır.

Literatürde yer alan sınıflandırmalardan biri Porritt tarafından yapılmıştır. Porritt’e (1988: 19-20) göre, birinci grupta yer alan doğa korumacılar ya da gelenekçiler, ekonomik bireyciliğe ve yararcı maddeciliğe karşı çıkmakla birlikte, sanayileşme ve kapitalist sisteme karşı değillerdir. Kendi istekleri için yasa yoluyla baskıyı sürecin bir parçası olarak görürler. İkinci grup radikal liberter çevreciler, küçük çaplı, kendine yeten topluluklar olmayı amaçlayan, kişisel özerkliklerine düşkün, sanayi, teknoloji ve

kapitalist sisteme karşıdır. Bu görüşe göre toplumsal bir değişiklik için değerlerde temel bir değişim yapılması gerekmektedir. Son olarak üçüncü grupta yer alan reformistler, çevre sorunlarına ilgi duymakla birlikte, hâkim toplumsal söylemleri desteklerler. Endüstriyellemeye karşı değillerdir ve köktenci değişim konusundan rahatsızlık duymaktadırlar (Porritt, 1988: 19-20).

Literatürde sıkça kullanılan sınıflandırmalardan biri de Castells tarafından hazırlanmıştır. Castells, yaptığı sınıflandırmalarda beş tip çevre hareketi olduğunu belirtmiştir. Sınıflamayı yaparken üç niteliği referans almıştır. Bunlar; katılımcının kimliği, karşı olduğu düşünce ve hedefidir (Castells, 2006: 222).

Tablo 2. Çevre Hareketlerinin Sınıflandırılması

Tip	Kimlik	Karşı	Hedef
Doğanın Korunması	Doğa âşıkları	Kontrolsüz kalkınma	Vahşi doğa
Kendine ait uzamın korunması (Benim arka bahçemde olmaz (NIMBY))	Yerel cemaat	Çevreyi kirletenler	Hayat ve/veya sağlık kalitesi
Karşı kültür/Derin ekoloji (Earth First!, ekofeminizm)	Yeşil benlik	Sanayileşmecilik Teknoloji Ataerkillik	Ekotopya
Gezegeni kurtarın (Greenpeace)	Uluslararası eko-savaşçılar	Dizginlenmemiş küresel kalkınma	Sürdürülebilirlik
Yeşil siyaset	İlgili yurttaşlar	Siyasi müessese	Karşı-iktidar

Kaynak:(Castells, 2006: 223).

Çevre hareketi sınıflandırmaları incelendiğinde çevresel yaklaşımlar, kaynak ve eğilimler, amaç ve stratejiler gibi farklı ölçütler baz alınarak yapılan sınıflandırmaların hiçbirinin çevre hareketlerini birbirinden kesin çizgilerle ayırtıramadığını belirtmek gerekmektedir. Farklı sınıflarda yer alan grupların bir konuda aynı düşünmesi ve ortak bir planlama yaparak bir eylem düzenlemesi gibi durumların olduğu görülmüştür. Literatürde çevre hareketlerini Porritt (1988: 19-20) kaynak ve eğilimlere, Castells (2006: 223) ise kimlik, karşı olduğu düşünce ve hedeflerine göre sınıflandırmıştır. Bunun yanından çevre hareketinin ortaya çıkış noktasını anlamaya yönelik olarak farklı ayrımlar da yapılmıştır. Bu noktada yapılan sınıflandırmaların yanında zenginlerin, yoksulların ve hoşnutsuzların çevreciliği olarak da bir ayrım yapılmaktadır. Zenginlerin ve yoksulların çevreciliği kavramlarının ortaya çıkmasının altında çevre hareketlerinin ortaya çıkış

nedenleri ve bireyleri ya da grupları harekete geçiren etkenlerin ortaya koyulması amaçlanmıştır.

Zenginlik ve çevrecilik arasında ilişkiyi açıklama konusunda argümanlardan biri olan post-materyalizm, 2. Dünya Savaşından sonra batılı devletlerin refah düzeylerinin yükselmesiyle birlikte toplumda bir değer değişiminin meydana geldiğini savunmaktadır. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine göre, insanların fiziksel ve güvenlik ihtiyaçları kültürel ve ideolojik ihtiyaçlardan önce gelmektedir. Kendi fizyolojik ve güvenlik ihtiyacını karşılayan bireyin öncelik verdiği değerler değişmektedir. Inglehart'a göre, 2. Dünya Savaşı sonrasında batılı devletlerin gelişmişlik ve refah düzeylerinin artmasıyla birlikte toplum ekonomik kaygılardan kurtulmuş ve çevre koruma, yaşam kalitesi ve demokratik katılım gibi post-materyal değerlere yönelmiştir. Inglehart, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile post-materyalist değerler arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Inglehart, Dünya Değerler Araştırması (WVS) tarafından elde edilen verilerle yaptığı çalışmada, 1. ve 2. Dünya Savaşlarını yaşayan kuşakların ekonomik ve fiziksel kaygılar gibi materyalist değerlere öncelik verirken, 2. Dünya Savaşı sonrası neslin ise materyalist değerlere değil, çevre sorunları, yaşam kalitesi, demokratik katılım ve kendini ifade etme gibi post-materyalist değerlere öncelik verdiğini ortaya koymuştur. Batı toplumlarını materyalist değerlere yönelten Protestan etiği bir kültürel değişimi ve sanayi devrimini desteklemiştir. Sanayileşme de öncü olan batılı devletler ekonomik kaygıların ortadan kalkmasıyla kendini ifade etmek, demokratik katılım, yaşam kalitesi ve çevre koruma gibi post-materyalist değerlere yönelmiştir. Bu süreçte kültürel değişim küreselleştikçe Protestan etiği etkisini kaybetmiştir (Ignatow, 2005: 651; Inglehart, 2000: 215-228).

Inglehart post-materyalizm tezi ile çevrecilik arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik yaptığı çalışmasını aralarında gelişmiş ülkeler, otoriter rejimler ve eski komünist bloğunda yer alan zengin ve fakir ülkelerin de dâhil edildiği, 1990-1993 yılları arasında tamamlanan Dünya Değerler Araştırması (WVS) verilerinden hareketle ortaya koymuştur. Çalışma sonucunda ortaya koyduğu fikirler şu şekildedir (Inglehart, 1995: 57-61):

- Çevre sorunlarının daha az olduğu yerlerde çevre korumaya önem verilmesi ve küresel ölçekte yapılacak çevre koruma çalışmalarına destek vermek

istenmesinin bu toplumların kültürel yapısında yer alan post-materyalist değerlerden kaynaklandığı söylenebilir.

- Hava ve su kirliliği gibi sorunların az olduğu ülkelerdeki çevre koruma bilincinin yüksek olması post-materyalist değerlerle açıklanır.
- Toplumun çevreyi korumasında kültürel unsurlar da etkili olmaktadır. Post-materyalist değerlere sahip ülkeler, materyalist değerlere sahip ülkelere göre çevre korumaya daha çok eğilimlidirler.
- Gelişmekte olan ülkeler sanayileşme süreci içerisinde yer aldıkları için daha şiddetli çevre sorunlarına maruz kalmaktadırlar.
- Gelişmiş ülkelerde çevre sorunlarına yönelik önlemler alınmaktadır ancak gelişmekte olan ülkelerde çevre sorunları çok daha ciddi boyutlardadır.
- Post-materyalist değerler zaman içerisinde artmakta, toplumlar çevre kalitesine ilişkin duyarlı hale gelmekte ve çevre kirliliğine ilişkin endişe ve farkındalıkları artmaktadır.

Temel değerlerde yaşanan değişiklik süreç içerisinde kültürel bir değişime neden olmaktadır. Post-materyalist değerlerin kabul edilmesi insanları korumaya yöneltmiştir. Ancak insanların çevre konusuna yönelmesi tek başına post-materyalist değerlerle açıklanamamaktadır. İnsan hayatını tehdit eden olayların gerçekleşmesi ve çevre sorunlarının insan hayatına etkisi de insanların çevre koruma ve yaşam kalitesi konusunda bilinçlenmesi ve çalışmalar yapmasında etkili olmuştur (Inglehart, 1995: 63-65).

Post-materyalizm ve çevrecilik arasındaki ilişkide eleştirilen noktalardan birisi toplumdaki değer farklılıklarını açıklamakta yetersiz kalmasıdır. Çünkü gelir düzeyi artan herkes post-materyalist değerlere sahip değildir. Bunun yanı sıra gelişmekte olan ya da gelişmemiş ülkelerin çevreye yönelik duyarlılıkları da çevreciliğin tek başına post-materyalist değerlerle açıklanamayacağını ortaya koymaktadır.

Zenginlerin çevreciliğinin açıklanmasına katkı sağlayacak bir diğer argüman neo-liberalizmdir. Neo-liberal ekonomik modelin yükselişi ile birlikte tarım, sanayi, madencilik, turizm ve hizmetlerin sağlanması gibi alanlarda özelleştirme küresel sermaye için bir fırsat yaratmıştır. Neo-liberalizmin oluşturduğu yeni çevre yönelimi sonucunda, doğa bir meta ve sermayenin bir parçası olarak kabul edilerek basitleştirilmekte ve kapitalizmin yeni bir biçimi olarak analiz edilmektedir (Avila-Garcia ve Luna, 2012: 53).

Doğal kaynaklara erişim ve doğal kaynakların kullanımı için gerekli değişiklikler yapılarak doğa alınıp satılabilen bir meta haline gelmiştir. Ortaya çıkan sosyal ve çevresel maliyet, küreselleşme ve sermaye birikimi için ödenmesi gereken bir bedel olarak kabul edilmiştir. Avila-Garcia ve Luna'ya (2012: 52-54) göre, doğal turizm alanların ve biyolojik çeşitliliğe sahip alanların turizm amacıyla korunması, ayrıcalıklı bir sınıfın önde tutulması toplum içinde eşitsizliğine sebep olduğu için çatışmaları beraberinde getirecektir. Devletin sağlık ve eğitim gibi kamusal alanlarda özelleştirmeye giderek geri çekilmesinin ardından devletin yerini doldurmak amacıyla sivil toplum kuruluşları ortaya çıkmaya başlamıştır. Doğal kaynakların sermayeye dâhil edilmesi için ortaya çıkan yollardan biri mülksüzleştirerek birikimdir. Bu kavramla ifade edilen kamulaştırma yoluyla birikim ile akarsular, dereler, korunan alanlar, meralar gibi doğal alanlar sermayeye dâhil edilmeye başlamıştır (Çoban, Özlüer ve Erensü, 2015: 428; Avila-Garcia ve Luna, 2012: 53). Doğanın neo-liberalleşmesi zenginlerin çevreciliği kavramının başka bir boyutunu ortaya koymaktadır.

Zenginlerin çevreciliği, neo-liberal modelin neden olduğu toplumsal ve çevresel etkileri yumuşatma ve yeni toplumsal hareketlere karşı bir yol olarak önerilen, uluslararası ve ulusal elitlerin parçası ya da bağlantılı olduğu ve doğanın neo-liberalleşmesi ile ilişkili kamu politikalarını etkileyen aktörleri açıklayan bir çevrecilik türü olarak tanımlanabilir. Avila-Gacia ve Luna (2012: 54) neo-liberalizm çerçevesinde zenginlerin çevreciliğinin amaçlarını, kamu politikalarını kendi istekleri yönünde şekillendirmek, doğal kaynakların sahipliğine ilişkin güvence sağlamak, kırsal ve yerli halkın yaşam şeklini etkileyen ve kolektif kurumlarını zayıflatarak kamusal mülkiyet alanlarından ayrıcalıklar elde ederek, su, plaj ve sulak alanlar gibi toplumsal kaynakların kontrol altına almak ve kapitalist birikim mantığına uygun çevresel söylemler ve ekolojik gerekçeler benimseyerek seçkinlerin ekonomik çıkarını güvence altına almak şeklinde sıralamıştır.

Zenginlerin çevreciliğinin belirtilen hedefleri bakıldığında kapitalist sisteme zarar vermeyecek şekilde geliştirilen çevresel söylemler öne sürülerek çıkarlar korunmaktadır. Zenginlerin çevreciliği, elitlerin ekonomik çıkarlarını korumak, meşru kılmak ve güvenceye almayı hedeflemektedir. Hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla tabandan gelen

hareketleri değil, resmi söylemeleri benimseyerek çıkarlarını korumaya çalıştıklarını gizlemektedirler (Ávila-García & Luna Sánchez, 2012: 54-55).

Zenginlerin çevreciliği kavramının anti-tezi olarak görülen yoksulların çevreciliği kavramının temel tartışmaları Joan Martinez-Alier ve Guha tarafından 1988 yılında ortaya koyulmuştur. Zenginlerin çevreciliği kavramı, maddi kaygılardan kurtulmuş Batı toplumundaki doğa koruma mücadelelerini açıklarken, yoksul köylülerin ve üçüncü dünya ülkelerinin çevre mücadelelerini açıklamak noktasında yetersiz kalmaktadır. Gelişmiş ülkelerin ve gelişmekte olan ülkelerin doğaya bakış açıları arasında ciddi farklılıklar mevcuttur. Gelişmiş ülkelerde yaşam kalitesi, doğal güzellikler ve doğal kaynaklar bahsedilirken, gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk, doğal kaynakların sömürülmesi, ekoloji ve toplumsal adalet üzerinde durulmaktadır. Ülkelerin doğaya bakış açıları arasındaki farklılıklar ve zenginlerin çevreciliği kavramının eksikleri göz önüne alınarak üçüncü dünya ülkelerinin ve yoksul köylülerin çevreciliğinin açıklanması kapsamında yoksulların çevreciliği kavramı geliştirilmiştir (Gönenç & Almaz, 2018: 160-161).

Üçüncü dünya ülkeleri ve yerliler geçimlerini genellikle ormancılık, balıkçılık, hayvancılık ve tarımla sağladıkları için doğayla aralarında bir bağ vardır. Devletler ve şirketler tarafından yapılmak istenen baraj, maden ve atık tesisi gibi büyük çaplı projelere yerliler karşı çıkmaktadır. Yerlilerin bu karşı çıkışı yoksulların çevreciliği kavramı kapsamında açıklanmaktadır. Yoksulların çevreciliği, doğa ile iç içe yaşayan ve doğaya maddi ve manevi anlam yükleyen yerlilerin yaşamlarını devam ettirmek için doğayı koruduğu bir çevrecilik türü olarak tanımlanabilir. Çevre mücadelelerinin temelinde kendi çıkarlarını koruma düşüncesi olan yoksulların çevreciliği hareketine katılan yerliler kendi çıkarlarını korurken, doğa ile sürdürülebilir bir şekilde yaşadıklarını ve biyolojik çeşitliliği koruduklarını savunmaktadırlar. Doğal kaynakların korunması noktasında yapılan mücadeleler yerli halka göre, geleneksel toprakların, kimliğin, kültürün ve politik değerlerin korunmasına ve güçlenmesine yardımcı olarak görülmektedir (Martinez-Alier, 2002: 10-11; Martínez Alier & Anguelovski, 2014: 167-170).

Yoksulların çevreciliği kavramı toplumsal adalet kavramını merkezini almaktadır. Çevre hakları insan haklarıyla aynı statüde görülmektedir. Gelecek kuşakların temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının yanında aynı zaman dilimi içerisinde yaşayan

insanlar arasında da toplumsal adaletin sağlanması gerektiğini savunmaktadır. Tüm insanların çevreden eşit derecede faydalanma ve erişim hakkına sahip olduğunu ileri sürmektedirler. Yoksulların çevreciliği kavramı içerisinde toplumsal adalet kavramının çevresel boyutu ön planda tutulmaktadır. Bu noktada ülkenin yoksul bölgelerine depolanan ve üçüncü dünya ülkelerine ihraç edilen tehlikeli sanayi atıklarının ve çöplerin bölge halkı için oluşturduğu tehlikeye dikkat çekilmektedir. Ekonominin büyümesiyle birlikte üretilen atık miktarı artmakta ve bu atıkların depolanması için yoksul bölgelerin kullanılması toplum içerisinde çevreye erişim sağlanması konusunda eşitsizlikler olduğu net bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. Yoksulların çevreciliği düşüncesi, ekonomik gelişmenin beraberinde getirdiği kirliliğin teknolojik gelişmeyle çözülemeyeceğini, teknolojik gelişmenin belirsizlikleri beraberinde getirdiğini öne sürmektedir (Martinez-Alier, 2002: 11-14; Martínez Alier & Anguelovski, 2014: 169-174).

Genel olarak bakıldığında yoksulların çevreciliği, yoksul toplulukların yaşam alanlarının tahrip ve tehdit edilmesi sonucunda ortaya çıkan mücadelelerdir. Yoksul topluluklar ideolojik ayrım gözetmeksizin yaşam alanlarına yönelik gerçekleşen eylemlerde yaşamlarını sürdürebilmek için harekete geçmektedirler. Yoksulların çevreciliği yaklaşımı toplumsal adalet açısından herkesin çevreye eşit erişim hakkı olduğunu savunmakta, aynı kuşakta yer alan bazı grupların çevreye erişiminin engellendiğini ve orantısız derecede fazla kirliliğe maruz kaldığını ortaya koymakta ve tezlerini bu temellere dayanarak ortaya koymaktadır.

Bu bölümde çevre kavramının ve sanayi devriminden sonra başlayan ve günümüze kadar devam eden çevre koruma düşüncesinin gelişimi ortaya koyulmuştur. Sanayi devrimiyle birlikte ciddiyetini artıran çevre sorunlarının insan yaşamı üzerindeki etkisi ile başlamış, devamında II. Dünya Savaşı sonrasında artan endişelerle modern çevre hareketi dönemi ele alınmıştır. Geçmişten günümüze çevre hareketlerinin nasıl aşamalardan geçtiği ve yapılan çalışmaların çevre sorunlarıyla ilgili gerçekleştirdiği ilerleme ortaya koyulmuştur. Son olarak bu bölümde çevre hareketlerinin kategorize edilmesi konusu ele alınmış ve dünyada çevre hareketlerini sınıflandırmaya yönelik yapılan çalışmalar tartışılmıştır. Bu bölümde ele alınan sınıflandırmalardan alan araştırması kısmında katılımcıların HES karşıtı çevre hareketi içerisinde yer alma sebeplerinin incelenmesi ve sınıflandırılması konusunda faydalanılacaktır.

Takip eden bölümde Türkiye’deki çevre hareketinin ortaya çıkışı Osmanlı döneminden günümüze kadar gerçekleştirdiği kurumsal ilerleme ve Türkiye’deki çevre mücadelelerine değinilecektir. Türkiye’deki çevre hareketlerinin gelişiminden sonra son olarak Türkiye’deki çevre hareketlerini sınıflandırmaya yönelik yapılan çalışmalar tartışılacaktır.

II. BÖLÜM: TÜRKİYE'DEKİ ÇEVRE HAREKETLERİNİN GELİŞİMİ

Bu bölümde Türkiye'deki çevre hareketlerinin gelişimi Osmanlı dönemi, 1920-1970 arası dönem, 1970-1987 arası dönem ve 1987 sonrası dönem olarak dört döneme ayrılarak incelenecektir. Osmanlı döneminde çevreye yönelik yapılan çalışmalara, Cumhuriyetin ilanıyla beraber yeni düzenin oluşturulmasına ve planlı dönemde çevreye yönelik gerçekleştirilen çalışmalara yer verilecektir. 1970 sonrasında Türkiye'de çevre sorunlarının resmen gündeme alınması uluslararası alanda yapılan çalışmaların ülkemizdeki etkileri, ilk Çevre Kanunun çıkarılması, çevre yönetiminin Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı ile başlayıp Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na kadar geçen kurumsallaşma süreci incelenecektir. Son olarak da 1987 sonrası dönem içerisinde ise sivil toplum kuruluşlarının sürece dahil olmasına ve çevreci eylemlere yer verilecektir.

Bu bölümde son olarak Türkiye'deki çevre hareketlerine yönelik literatürde yer alan farklı ölçütleri temel alarak yapılan sınıflandırmalar ortaya koyulacaktır. Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de çevre hareketleri kendi içerisinde eylem, çevresel yaklaşım, strateji gibi ölçütler baz alınarak sınıflandırılmaktadır. Belirlenen her ölçüt farklı bir sınıflandırmayı beraberinde getirmektedir. Bunun dışında literatürde sınıflandırma konusunda yapılan yeni çalışmalara da bu bölümde yer verilecektir.

1. Çevre Hareketinin Gelişimi

1.1. Osmanlı Dönemi

Türk toplumu Osmanlı İmparatorluğu'ndan önce göçebe bir toplum olarak hayatını sürdürmekteydi. Göçebe toplumlarda doğaya zarar verme ya da yok etme düşüncesinden söz edilemez, çünkü doğa ve doğadaki varlıklar kutsal kabul edilerek korunmaktadır. Türk toplumunun göçebe yaşam biçimini değiştirerek yerleşik hayata geçmesiyle birlikte doğa ve insan arasındaki ilişkide değişiklikler meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti doğa ve insan arasındaki ilişkinin kopmaması için şehirlerle doğayı bütünleştirmeye çalışmıştır.

Osmanlı'da çevre sorunlarının başında temiz su temin edilmesi, su kaynaklarının temiz tutulması, şehirlerin temizliği, kesilen ve ölen hayvan atıklarının belli bir yerde depolanması, hayvanlarının korunması, muhtaç hayvanların bakımının sağlanması,

kanalizasyon gibi konular gelmektedir. Bu sorunların çözümüne yönelik olarak ferman ve kanunlar çıkartılmıştır. Bunun yanında temizlik, hayvanların bakımı, su temini ve temizliği, yeşillik alanların korunması, bakım hizmetleri gibi konularla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilenen vakıflar kurulmuştur. Çevre sorunlarıyla ilgili çıkartılan kanun ve fermanlar, dernekler ve vakıfların toplumun çevre bilincini geliştirdiği söylenebilir (Yörük, 2016: 364-370).

Sanayi devrimiyle birlikte Osmanlı Avrupa'dan sanayi konusunda bilgi edinmiş ve süreç içerisinde küçük sanayi işletmelerinden fabrikalara geçiş başlamıştır. Sanayinin gelişmeye başlamasıyla birlikte çevre sorunları şiddetlenmeye başlamıştır. İstanbul'da Marmara Denizi kıyısı boyunca sanayi sitesi benzeri bir sanayi kompleksi kurulmuştur. Fabrikalardan kaynaklanan hava kirliliği bölge halkının şikâyetlerine neden olmuş ve Osmanlı Devleti 1861 yılında fabrikalardan kaynaklanan hava kirliliğinin önlenmesine yönelik bir nizamname çıkartmıştır. Bunun yanında 1869 yılında Orman Nizamnamesi çıkartılmıştır. Ardından tarihi eserleri korumaya yönelik olarak 1906 yılında Asar-ı Atika Nizamnamesi çıkartılmış ve 1912 yılında Prens Said Halim Paşa başkanlığında İstanbul Asar-ı Atika Muhipler Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyetin temel amacı, İstanbul'un sanat eserlerini korumak, doğal güzellikleri ve tarihini tanıtmak ve toplumun estetik bilincini yükseltmektir. 1913 yılında köylülerin sağlıklarının korunmasına yönelik kriterler Köy Talimnamesinde belirlenmiştir (Görmez, 2015: 96-97; Özdemir, 2002; Altunay Şam, 2016: 32-33).

19. Yüzyılda Osmanlı'nın sanayisinin büyük çoğunluğu İstanbul'da yer almaktadır. Fabrikalardan kaynaklanan kirlilik nedeniyle bölge halkı 1912-1919 arasında fabrikalara karşı dilekçeler toplamışlardır. Bu dilekçeler çevrecilik yaklaşımın başlangıç eylemleri olarak ve sanayi devriminden sonra Batı'da ortaya çıkan çevre koruma çalışmalarının Türkiye'deki yansımaları olarak kabul edilebilir (Baykan, 2013: 8).

1.2. 1920-1970 Arası Dönem

Cumhuriyet ilan edildikten sonra Osmanlı'dan kalan sorunların yanında savaş sonrasında yerle bir olan kentlerin imar sorunları da çözülmesi gereken sorunlar arasına eklenmiştir. Ancak 1920'li yıllarda yeni düzenin oluşturulması ve ekonomik sorunlara öncelik verilmiştir. Bu nedenle çevreyle ilgili düzenlemeler ikinci planda kalmıştır.

Ancak yine de bu dönemde çevre kirliliğini önlemeye yönelik olarak Hıfzıssıhha, Belediye ve Köy Kanunu çıkartılmıştır (Görmez, 2015: 96-97; Özdemir, 2002). Aynı dönemde Türkiye Ormancılar Birliği, Hayvanları Koruma Derneği ve Ada İmar Derneği gibi çevre kuruluşları ortaya çıkmıştır. Bu oluşumlar devletten bağımsız olarak hareket edememekte, faaliyetleri kontrol altında tutulmakta ve kısıtlanmaktaydı. 1950’li yıllarda çok partili döneme geçilmesiyle birlikte sivil toplum kuruluşları ve aktörleri ortaya çıkmaya başlamış ve faaliyetlerini önceki dönemlere göre daha rahat gerçekleştirmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye bir değişim sürecine girmiştir. 1961 Anayasasıyla birlikte kalkınma açısından planlı bir döneme geçilmiştir. Planlı dönemle birlikte sanayileşme, nüfus artışı, tarımda modernleşme, tarım alanlarının yok edilmesi ve hızlı ve plansız kentleşme gibi sorunlara neden olmuştur. Hazırlanan ilk iki kalkınma planında ancak tarımsal üretimin arttırılması ve sanayileşme gibi konulara ayrıntılı yer verilirken, çevre konusunda sadece çevre sağlığından bahsedilmiştir. İlk iki kalkınma planı boyunca hızlı sanayileşme ve kentleşme beraberinde birçok sorunu getirmiştir. Ancak yapılan planlarda kalkınmanın getirdiği ve getireceği kirliliğe yönelik önlem ya da plan bulunmamaktadır. Kalkınma ve çevre koruma arasında çevresel maliyeti görmezden gelerek sanayi tercih edilmiştir (Özberk, 2016: 130).

1.3. 1970-1987 Arası Dönem

Çevre sorunları Türkiye’nin resmi gündemine 1970’li yıllarda girmiştir. Uluslararası alanda çevreciliğin kurumsallaşması bağlamında dünya sathında yeni kurumlar, yasalar ve düzenlemeler geliştirilmiştir. 1972 yılında Roma Kulübü’nün yayınladığı Büyümenin Sınırları raporu ve 1972 yılında BM tarafından düzenlenen Stockholm Konferansı’nın çevre sorunlarının çevre, ekonomi ve siyasetle ilişkisinin ortaya koyması tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yankı uyandırmıştır. 1972 yılında BM tarafından Stockholm’de gerçekleşen BM İnsan Çevresi Konferansı’nda çevre bir insan hakkı kabul edilmiş, çevrenin ve doğal kaynakların korunması için politikalar geliştirilmeye başlanmış ve 1972 yılında Başbakanlık bünyesinde Çevre Araştırma Birimi oluşturulmuştur. 1975 yılında UNEP tarafından Akdeniz’in kirliliğe karşı korunması ve kirliliğin izlenmesine yönelik bir eylem planı hazırlanmış ve Akdeniz’e kıyısı olan Türkiye’yle birlikte on altı devlet bu eylem planını onaylamıştır.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Stockholm İnsan Çevresi Konferansı'nın etkileri görülmüş ve çevre konusu ilk kez ele alınmıştır. Su, hava ve kıyı kirliliğine değinilmiş ve kalkınma ile çevre sorunlarının bir bütün olarak ele alınması gerektiği savunulmuştur. Ancak çevre sorunlarının sanayileşmeyi yavaşlatacak ya da hedeflerden uzaklaştırılacak bir şekilde ele alınması kesinlikle kabul edilmemiştir (Altunay Şam, 2016: 110-112).

Bu dönemler toplumdaki çevre bilincinin ortaya çıkması ve gelişmesi açısından önemlidir. Çevreyi olumsuz etkileyen uygulamalara yönelik ilk tepkiler bu dönemde ortaya çıkmıştır. 1975 yılında Murgul'da faaliyete geçen Etibank Bakır İşletmeleri'nin faaliyetlerinin bölgenin bitki örtüsüne ve tarım alanlarına zarar vermesi sonucunda yöre halkından bazı kişiler dava açmıştır. 1970'lerden sonra Samsun'un Çarşamba Ovası'nda açılan fabrikaların çevreye zarar vermesi sonucunda yöre halkı dava açmıştır. Yine Samsun'da 1975 yılında Samsun Bakır İzale Tesisleri'nin tarım ürünlerine verdiği zararı ve yirmi bir köye yayılan zehirli gazları protesto etmek için köy ve mahallelerde toplanan halk sessiz yürüyüş yapmıştır. 1977 yılında Ankara Elmadağ köylüleri, yakınlarında yer alan barut ve çimento fabrikalarının verdiği zararlardan dolayı belediye aracılığıyla şikâyetlerini Ankara'ya ulaştırmışlardır. Bunun üzerine Kimya ve Ziraat Mühendisleri Odasından gelen yetkililer tarafından incelemeler yapılmış, ancak mevcut durumda herhangi bir değişiklik olmamıştır. Aynı yıl Akkuyu'da nükleer santral yapılacağına yönelik söylentilerin duyulmasıyla Silifke Taşucu Balıkçılar Kooperatifi üyeleri protesto amacıyla deniz taşıtlarıyla gösteri yapmıştır. Çukobirlik ve SS İçel İli Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Kooperatifler Birliği Nükleer santrallerle ilgili 'Akdeniz'e Nükleer Saldırı' başlıklı broşür bastırmış ve Adana'daki Ziraat Mühendisleri Odası da 'Nükleer Santrale Hayır' kampanyası başlatmıştır. 1979 yılında Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Nükleer Enerji Raporu hazırlamıştır (Duru, 1995: 53-54; Görmez, 2015: 98).

12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askeri darbe ülkede olağanüstü bir hal oluşmasına neden olmuştur. Bu durum çevreci hareketleri olumsuz etkilemiştir. Ancak çevre kavramının devlet tarafından benimsenmesi ve çevre konusunda yasal düzenlemeler geliştirilmesi konusunda gelişmeler olmuştur. 1982 Anayasası'nın 56. maddesinde çevrenin "*Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.*

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığının korumak ve kirlenmesini önlemek devletin ve tüm vatandaşların sorumluluğudur.” şeklinde yer alması çevre korumayı anayasal bir norm haline getirmiştir. 1983 yılında “bütün vatandaşların ortak varlığı olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi; kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun şekilde kullanılması ve korunması; su, toprak ve hava kirlenmesinin önlenmesi; ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerinin korunarak, bugünkü ve gelecek kuşakların sağlık, uygarlık ve yaşam düzeyinin geliştirilmesi ve güvence altına alınması için yapılacak düzenlemeleri ve alınacak önlemleri, ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak belirli hukuki ve teknik esaslara göre düzenlemek” (T.C Resmi Gazete, 1983: 5) amacıyla 2872 sayılı Çevre Kanunu çıkartılmıştır.²

Çevre politikasının saptanması ve eşgüdümün sağlanması amacıyla 1978 yılında kurulan Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı, 1984 yılında yapılan düzenlemelerle yine Başbakanlığa bağlı Çevre Genel Müdürlüğüne dönüştürülmüştür. Çevre korumanın öneminin farkına varılmasıyla 1989 yılında 389 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile Genel Müdürlük yeniden Müsteşarlık düzeyine yükseltilmiştir. 1991’de Çevre Bakanlığı kurulmuş ve 2003 yılında Orman Bakanlığıyla birleşerek Çevre ve Orman Bakanlığı adını almıştır. 2011 yılında 636 sayılı KHK ile Bayındırlık Bakanlığının verdiği hizmetlerin bakanlığın bünyesine katılmasıyla Çevre ve Orman Bakanlığı’nın adı Çevre, Orman ve Şehircilik Bakanlığı adını almıştır. Şehircilik hizmetlerinin de bakanlığa eklenmesiyle birlikte büyük bir örgütsel yapıya dönen bakanlık yaklaşık bir ay hizmet verebilmiştir. 2011 yılında yapılan yeni bir düzenlemeyle Çevre, Orman ve Şehircilik Bakanlığı ikiye bölünerek yerine Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Orman ve Su İşleri Bakanlığı oluşturulmuştur. Yapılan bu düzenlemeyle 644 sayılı KHK ile Çevre, Orman ve Şehircilik Bakanlığı’na verilen atıflar Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na, 648 sayılı KHK ile Çevre, Orman ve Şehircilik Bakanlığı’na yapılan atıflar Orman ve Su İşleri Bakanlığı’na devredilmiştir. 2018 yılında yapılan düzenlemeyle Orman ve Su İşleri, Bakanlığı ile Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı birleştirilmiş ve Tarım ve Orman Bakanlığı oluşturulmuştur. Devlet tarafından kurulan bu kurumlar çevre sorunlarını düzenleme gücüne sahiptir ve devletin oluşturduğu bu birimler sayesinde çevreye ilişkin

² 2006 yılında 2872 sayılı Çevre Kanunu’nda yapılan değişiklikle kanunun amacı “bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktır.” şeklinde değiştirilmiştir.

tanımlar yapılmasına kapı aralamıştır (Görmez, 2015: 101-102; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (t.y.)).

1983 yılında çevrenin korunması ve kültürel ve doğal değerlerin korunmasına yönelik düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. 1983 yılında Gayri Sıhhi Müesseseler Yönetmeliği, 2879 sayılı Milli Parklar Kanunu ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması Kanunu çıkartılmıştır (Şengün, 2015: 112-114).

1980’lerde çevrecilik ve feminizm toplumsal muhalefetin taşıyıcı rolünü üstlenmiştir. Bunun nedeni siyasi muhalefetin bastırıldığı bu dönemde çevrenin bireysel ve toplumsal bir şikâyet konusu olması, ideolojik yükü olmayan bir konu olarak görülmesi ve dönemin ekonomi politikalarındaki yeni yönelimlerdir. 1980’li yılların ikinci yarısına gelindiğinde ise darbeden sonra cezaevine giren sosyalist kadrolar yeni bir mücadele arayışı içindeyken o dönemde Almanya’da parlamentoya girmeyi başaran Yeşiller Partisiyle karşılaşmışlardır. 12 Eylül’den önceki bazı sol örgütler yeşil düşünceye yönelmiştir (Şahin, 2007: 85). İktidardaki Turgut Özal liberal bir politika izlemekteydi ve bu amaç çerçevesinde belirlenen kapitalistleşme, dünyaya açılma ve büyüme gibi hedefler doğanın ve kültürel değerlerin üzerinde baskı oluşmasına neden olmuştu. Ege ve Akdeniz kıyılarında yoğunlaşan turizm yatırımları, termik santral projeleri, hızlı kentsel dönüşüm planları yapılmaktaydı. Projelere ilişkin yer seçimi yöre halkının duyarlılığı ve çevre koruma gereklerinin göz ardı edilmesi yerel çevre direnişlerini tetiklemiştir. Çevreyle ilgili olumsuz deneyimler yaşanmasıyla birlikte Türkiye’de çevreyle ilgili oluşumlar ortaya çıkmaya başlamıştır ve bu dönemde yerelde başlayarak ulusal alana taşınan çok sayıda toplumsal hareket ortaya çıkmıştır (Şahin, 2007: 85-86; Cerit Mazlum, 2011: 233).

Muğla’da Yatağan Termik Santrali, Yeniköy Termik Santrali ve Kemerköy Termik Santrali olmak üzere üç termik santral projesi planlanmıştır. 1984 yılında Gökova’da Termik Santral kurulacağı haberinin ortaya çıkması yerel halkın tepkisine neden olmuştur. Bölgede yaşayan insanlar geçimlerini tarım ve hayvancılıktan sağlamaktaydı. Yörede yaşayan insanlar santrale karşı mücadeleye çevre koruma düşüncesiyle değil, ekonomik kaygılarla başlamışlardır. Yani topraklarının verimsizleşeceği ve turizm gelirlerinin azalacağına ilişkin kaygıları onları mücadele içerisinde yer almaya yönlendirmiştir. Bunun yanı sıra doğal güzellikleriyle turizm

merkezi olan bu yörede santral yapılmak istenmesi toplumun dikkatinin Gökova'ya yönelmesine neden olmuştur. Yöre halkı tarafından başlatılan direniş ülkenin her yanından destek görmüştür. Yöre halkının termik santrali yaptırmak istememesine rağmen dönemin Başbakanı Turgut Özal kararında ısrar etmiştir. Yöre halkı santralin neden olacağı çevresel bozulmalar nedeniyle ciddi bir çevre mücadelesine başlamıştır. Bölgedeki meslek odaları, av ve turizm dernekleri, belediyeler ve partilerin ilçe örgütlerinden gelen destekler sayesinde direniş kısa süre içerisinde tüm ülkeye yayılmıştır. Düzenlenen gösteriler ve imza kampanyaları sayesinde direniş yerel bir hareket olmaktan çıkmıştır (Duru, 1995: 55-57; Şahin, 2007: 85). Fiili mücadelenin yanında hukuki mücadele de gerçekleştirilmiştir.

18 Haziran 1984 tarihinde Çevre Müsteşarlığı termik santralin yapılacağı bölgenin çevreye ciddi zararlar vereceğini açıklamasına rağmen Bayındırlık Bakanlığı, Türkiye Elektrik Kurumu'na santrali kurması için ön izni vermiştir (Duru, 1995: 58). Bazı köy tüzel kişileri Başbakanlık aleyhine Danıştay'a dava açmışlar, ancak dava reddedilmiştir. 1986 yılında Yatağan Orman İşletmeleri santral hava kirliliğine neden olduğunu için Türkiye Elektrik Kurumu'na (TEK) dava açmıştır. Tarımsal verimliliğin düşmesi nedeniyle TEK tazminat ödemeye mahkûm edilmiştir. Çevre gönüllüleri termik santralin kapatılması için 1993 yılında Sağlık Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Çevre Bakanlığı ve Muğla Valiliğine idari başvuruda bulunmuştur. İdari makamlardan geri dönüş gelmeyince 1994 yılında Aydın İdare Mahkemesine üç ayrı dava açılmıştır. Mahkeme bilirkişi raporunu inceleyerek üç santralin de çevreyi kirlettiğine ve yürütmenin durdurulmasına ve ilgili kararların iptaline karar vermiştir. Mahkeme kararıyla Yeniköy Termik Santrali kapatılmış, ancak bir gün sonra Bakanlar Kurulu çalışmaya devam etmesi kararını vermiştir. Yargının kararının uygulanmaması üzerine on kişi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) bireysel başvuru yapmıştır. 2005 yılında AİHM, Türkiye'nin yargı kararını uygulanmaması nedeniyle adil yargılanma hakkının ihlal ettiğine karar vermiş ve bunun için Türkiye her davacıya 1000 Euro manevi tazminat ödemeye mahkûm edilmiştir (Climate Action Network Europe, 2019: 13-15). Termik santrallere karşı yürütülen hukuki ve fiili mücadelelere rağmen santrallerin yapılması ve çalışması durdurulamamıştır. Ancak gerçekleşen bu mücadele farklı kesimleri bir araya getirmiş ve çevre bilincinin gelişimi açısından bir dönüm noktası olarak görülmüştür.

1970’li yıllarda ortaya çıkan nükleer karşıtı hareket ve 1990’lılara doğru şiddetlenmiştir. 26 Nisan 1986 tarihinde Çernobil Nükleer Santralında meydana gelen kaza sonucunda açığa çıkan radyoaktif bulutlar hâkim rüzgârlar yoluyla pek çok ülkeye ulaşmıştır. Bu radyoaktif bulutlar yaşam alanlarına, tüm canlıların sağlığına ve ekolojik sisteme zarar vermiştir. Bu kazanın ardından nükleer güç kavramı ve oluşturduğu tehlikeler gündeme gelmiştir. Çevre Duyarlılığını Yayma Grubu nükleer güce karşı ‘Nükleer Santrallere ve Nükleer Silahlara Hayır’ kampanyası düzenlemiştir. Akkuyu’da planlanan nükleer santralin projesinin iptal edilmesi ile nükleer güç gündemden kalkmıştır. Kazadan sonra Nükleer Kazaların Erken Haber Verilmesi ve Nükleer Kazalarda ve Radyoaktif Acil Durumlarda Yardımlaşma antlaşmaları imzalanmıştır (Duru, 1995: 59-60; Arat, 2000: 170).

1.4. 1987 ve Sonrası Dönem

1987 yılında termik santral, nükleer santral ve baraj projeleri yanında, yeşil alanların yok edilip yerine çeşitli tesisler inşa edilmesine ilişkin durumlarda halkın tepkisi ortaya çıkmıştır. Çevre korumaya yönelik birçok gönüllü kuruluş ve toplumun çevre hareketlerine ilgisi artmıştır. 1987 yılında Ankara Güvenpark’ın yerine otopark yapılması kararı sonrasında halk kararı protesto etmek için gösteriler düzenlemiştir. Çevre Duyarlılığı Yayma Grubu’ndan bazı kişiler kararın iptali için dava açmış ve dava süreci devam ederken yürütülen kampanya herkesin dikkatini çekmiştir. Düzenlenen imza kampanyası iktidar ve muhalefet partisinde yer alan bazı milletvekilleri tarafından imzalanmış ve 10 Temmuz 1987’de belediye başkanına imzalar sunulmuştur. Projeye İdare Mahkemesi tarafından bilirkişi gönderilmiş ve proje kamu yararı ve şehircilik ilkeleri açısından sakıncalı görülmüştür. Güvenpark’ın yerine otopark yapılmasını engellemek amacıyla yapılan gösteriler ve açılan davalar, halkın çevre konusunda bilinçlenmesine ve katılım göstermesine neden olmuştur. Güvenpark olayına benzer bir durum İstanbul Nişantaşı Parkı’nda meydana gelmiş ve halkın tepki göstermesiyle karar iptal edilmiştir (Duru, 1995: 60).

1989 yılında Aliğa’da termik santral yapılmasının planlandığı duyumları ortaya çıkmış, yapılacak yer henüz kesin değilken yöre halkı, yörenin belediye başkanı ve Foça-Gencelli Koruma ve Güzelleştirme Derneği’nin başkanı termik santrale karşı olduklarını açıklamıştır. Ağustos ayında termik santralin Gencelli’de yapılacağı kesinleşmiş ve 12

Eylül 1989'da santralin Aliğa'da yapılacağına dair karar Resmi Gazetede yayınlanmıştır. Santrale karşı gelişen bu harekete sivil toplum kuruluşları ve meslek odaları da destek vermiştir. 'Gencelli Termik Santralını Yaptırmayacağız' sloganıyla bir kampanya başlatılmıştır. Kampanyaya on dokuz belediye katılmış ve başlatılan imza kampanyasına katılan kişi sayısı iki günde beş bin kişiyi geçmiştir. İzmir Milletvekili Kemal Anadol Aliğa'da termik santralin yapılacağına yönelik kararın iptali ve yürütmenin durdurulması için dava açmıştır. Kararın iptaline ilişkin olarak Anayasanın 56. Maddesinin ihlal edildiği, bölgede termik santralin yapılması durumunda insan ve çevre sağlığı olumsuz yönde etkileneceği ve çevre ve doğa yıkımlarına sebebiyet verileceği ileri sürülmüştür. Kemal Anadol'un bu eylemi basın tarafından desteklenmiştir. 17 Kasım 1989 tarihinde yürütme durdurulmuştur. 6 Mayıs 1990 yılında Sevgi Zinciri adını alan bir gösteri düzenlenmiştir. İzmir-Gencelli arasında hiçbir ayırım gözetilmeksizin elli bin kişinin katılımıyla elli kilometre uzunluğunda bir insan zinciri kurulmuştur. Aliğa için kurulan bu sevgi zincirinin arkasından Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı santralin kurulmasına ilişkin kararın iptal edildiğini açıklamıştır. Ancak kısa bir süre sonra santralin kurulmasına ilişkin bir karar daha çıkmıştır. Bu kararın çıkması devletin santralden vazgeçmediğinin göstergesidir. 21 Temmuz 1990 tarihinde kararın iptal edilmesi ve yürütmenin durdurulması için ikinci bir dava açılmış ve 24 Nisan 1992 tarihinde santralin kurulmasına dair alınan ikinci karar da iptal edilmiştir (Duru, 1995: 61-64; Ulu, 2012).

Aliğa'da kurulacak termik santrale karşı gerçekleştirilen bu mücadele halkın çevre konusunda bilinçlendiğini ve karar alma sürecinde etkin olabileceğini göstermiştir. Kararın iptalinin sağlanmasının ardından ikinci kararın iptali için çalışmaların yapılması da halkın mücadeleden vazgeçmediğini göstermiştir. Bunun yanında farklı düşünceye ve siyasi görüşe sahip olan kişiler ve birçok siyasi partinin çevre konusunda birleşerek bir çalışma yapmaya çalışması ve uzlaşması çevrenin siyaset üstü bir konumda tutularak birlik oluşması çevreye dair kaygıların gündelik ve siyasal yaşamın bir parçası olmaya başladığının bir göstergesidir. Aliğa'da yapılması planlanan termik santrale karşı yapılan eylem, 12 Eylül darbesinden sonra gerçekleştirilen en etkili eylemlerden biridir.

1990'lı yılların başında İzmir'in Bergama ilçesinin Ovacık, Çamköy ve Narlıca mahalleleri ortasında yer alan bir alanda Eurogold şirketi maden projesi önermiştir.

Bölgede yaşayanlar geçim kaynaklarını tarım ve hayvancılıkla sağlamaktaydı. Eurogold'un verimli tarım arazilerinde siyanürle altın elde edilmesi planlanan madene karşı köylüler direniş göstermiştir (Ignatow, 2005: 654-655). Özellikle madende altının ayrıştırılması için siyanür liç yönteminin önerilmesi yerel halk ve sivil toplum kuruluşlarının tepkisine neden olmuştur. Kimyasal atıkların maden sahasında atık havuzlarına aktarılması planlanmıştır (Kökalan Çımrın, 2015: 312; Kingham, 2003: 7). Bölgede yaşayanlar madenin yaşamlarına, geleceklerine ve çevreye karşı tehdit olarak algılamıştır (Orhan, 2006: 696). Bergama'da madene karşı çeşitli protestolar gerçekleştirilmiş ve bu protestolar direnişin ulusal ve uluslararası alanda duyulmasını sağlamıştır. Orman Genel Müdürlüğüne bedelleri ödenerek kesilen iki bin dört yüz ağaçtan sonra yerel halk İzmir-Çanakkale yolunu yedi saat boyunca trafiğe kapatmıştır. 1996 yılında madeni protesto etmek için üstsüz olarak madene karşı bildiri dağıtmışlardır (Kökalan Çımrın, 2015: 313). Protestoların yanında hukuki mücadele de gerçekleştirilmiştir.

Çevre Bakanlığı'nın 1994 yılında madene izin vermesinin ardından yedi yüz doksan beş kişi İzmir İdare Mahkemesine iznin iptal edilmesi için başvuruda bulunmuşlardır. Şirketin önleyici tedbir alma ve bu tedbirlerin uygulanmasını denetlemek için izleme komitesi kurulmasını taahhüt etmesi nedeniyle mahkeme davayı reddetmiştir. Karar Danıştay 6. Dairesine taşınmış ve Danıştay davayı kabul etmiştir. Danıştay Anayasanın yaşama hakkını güvence altına alan 17. Maddesine ve herkesin sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama hakkına sahip olduğunu belirten 56. Maddesine atıfta bulunarak madenin insan sağlığına ve çevreye risk oluşturduğuna karar vermiştir. Madenin zeytin üretimine, tarıma, flora ve fauna çeşitliliğine zarar verdiğini tespit eden birçok dava açılmıştır. 1999 yılında maden mühürlenmiştir (Kingham, 2003: 7).

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından madenin güvenlik standartlarının iyileştirildiğine ilişkin bir rapor hazırlanması sonrasında 2001 yılında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve Çevre Bakanlığı bir yıllık deneme üretimine izin vermiştir (Orhan, 2006: 697). Mayıs 2001'de üretime geçilerek günde altı yüz elli yedi kilo siyanürle on kilo altın ve gümüş elde edilmiştir. Ancak, İzmir İdare Mahkemesi Danıştay kararına dayanarak bir yıllık denemeyi iptal etmiş ve 2002 yılında altın madenin hemen kapatılmasına karar vermiştir. Maden 2 Nisan 2002 tarihinde

kapatılacak olmasına rağmen Bakanlar Kurulu kararıyla çalışmaya devam etmiştir (Kingham, 2003: 7). Bergama direnişi içerisinde yer alan kişiler Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) bireysel başvuru yapmış ve mahkemede davacıların sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının ihlal edildiği sonucuna varılmıştır. Ancak madenin kapatılması emredilmemiş ve davacılara tazminat ödeme kararı verilmemiştir. Danıştay 2004 yılında tekrar madenin kapatılmasına karar vermiş, ancak yasal düzenlemelerde yapılan değişikliklerle 25 Mayıs 2005 tarihinde madene izin verilmiştir. Mücadelenin içerisinde yer alan üç yüz on beş kişi tekrar AİHM'e başvuruda bulunmuştur. Mahkeme sonucunda Türkiye'nin başvurularına 3000 Euro manevi tazminat ve masraf ve harcamalar için 850 Euro ödemesine karar verilmiştir (Orhan, 2006: 697-698; Avşar, 2019: 91). 2006 yılında İzmir İdare Mahkemesi madenin kapanması kararını vererek hükümetin verdiği kararı iptal etmiştir. Mahkeme kararının uygulanmasına yönelik mücadele verilmiş, ancak başarı sağlanamamıştır (Avşar, 2019: 91). Bergama'da gerçekleşen direniş başarılı olmamasına rağmen diğer bölgelerdeki aktivistlere ilham kaynağı olmuştur.

1992 yılında BM tarafından düzenlenen Rio Zirvesi'nde sürdürülebilir kalkınmanın uluslararası düzeyde uygulanmaya geçirilmesine ilişkin yollar tartışılmıştır. Rio Konferansı çevre örgütlerinin örgütlenmesinde bir dönüm oluşturmıştır. Çünkü çevre örgütlerine ulusal ve uluslararası politikaları etkileme fırsatı verilmiştir. Uluslararası çevre örgütleri 1996'da İstanbul'da gerçekleşen BM Habitat II Konferansında bir araya gelmiştir. Türkiye'deki örgütler uluslararası örgütlerle bir araya gelme fırsatı yakalamıştır. Konferans sonrasında çevre örgütleri kurumsallaşma, hedeflerini geliştirme, kullanılan araçları belirleme ve düşünsel yapı anlamında ideolojik konumlarını belirgin hale getirme gibi konulara önem vermiştir. Birçok konu hakkında çalışmak yerine belli bir konuda uzmanlaşmaya yönelmişlerdir. Örneğin Türkiye Erozyonla Mücadele ve Ağaçlandırma (TEMA) Vakfı ağaçlandırmaya odaklanmıştır. 1990'lı yıllarda kurumsallaşmaya başlayan sivil toplum kuruluşları bu süreçte toplumu bilinçlendirme ve eğitmeye yönelik çalışmalar gerçekleştirmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde ise yapılan eğitim ve bilinçlendirme çalışmalarıyla eğitim ve çevre arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak kurumsal bir hale getirmişlerdir. Yapılan bu çalışmalar ve 2000'li yıllardan sonra yapılan çalışmalar sayesinde çevreyle ilgilenen bireylerin yetişmesine katkı sağlanmıştır (Öztürk, 2017: 452-453).

24 Ocak kararlarıyla başlayan özelleştirmeler 2000'li yıllara gelindiğinde daha yoğun bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır. 1984 yılına kadar hidroelektrik santrallerinde özel sektörün rolünden bahsedilmezken 3096 sayılı Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtımı ve Ticareti ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanun ile TEK'in tekel hakkı elinden alınmış ve özel sektör kuruluşları yap-işlet-devret, yap-işlet ve işletme devri gibi özelleştirme yöntemleri üzerinden elektrik üretimi sürecine dâhil olmuştur. 2001 yılında Enerji Piyasası Denetleme Kurumu (EPDK) kurulmuş ve DSİ ihaleyle şirketlere özelleştirme ve üretim lisansı vermeye başlamıştır (Özberk, 2016: 133). 2001 yılında çıkarılan Elektrik Piyasası Kanunu'nda yapılan değişiklikler özel şirkete su kullanım anlaşmalarıyla suları kırk dokuz yıllığına kiralama hakkı vermiştir. Su kullanım hakkının kırk dokuz yıllığına özel şirketlere verilmesi hesap verme zorunluluğu, sorumluluk ve kuşaklararası adalet gibi konuların tartışılmasına neden olmuştur (İşlar, 2016: 137). 2005 yılında yürürlüğe giren 5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun'la özel sektöre teşvik niteliği taşıyan elektrik alım garantisi verilmiştir. Su kullanım hakkının kırk dokuz yıllığına verilmesi ve devletin üretilen elektriğe alım garantisi sağlaması şirketlerin HES projelerine yönelmesine neden olmuştur. Türkiye genelinde hızlı bir şekilde artan HES projeleri yerel halkın tepkisine neden olmuştur.

2. Türkiye'deki Çevre Hareketlerinin Sınıflandırılması

Türkiye'de çevrecilik 1970'li yıllardan sonra gelişmeye başlamıştır. Dünya'daki gelişim süreciyle karşılaştırıldığında ise gecikmeli bir takip söz konusu olmuştur ve bu gecikme çevre konusunda kapsamlı bir literatür oluşmasını engellemiştir. Çevrecilik konusunda yeterli literatürün olmamasına rağmen bu konuda yapılan çalışmaların çevre hareketlerinin sınıflandırılması konusunda ileri sürdükleri önermeler ülkedeki çevre hareketlerinin çeşitliliğini yansıtmaktadır. Çevre hareketlerinin sınıflanmasına ilişkin birçok çalışma yapılmıştır, ancak yapılan sınıflamaların hiçbiri kesin bir çizgi içermemektedir.

Türkiye'deki çevre hareketlerinin sınıflandırılmasına yönelik yapılan en eski çalışmalardan biri 1994 yılında Nohl'un "Türkiye'de Hükümet Dışı Örgütlerde Ekoloji Sorunsalı" adlı çalışmada yer alan sınıflandırmadır. Nohl çevre hareketlerini ideolojik ve

politik görüşlerini incelemiştir. Genel bir bakış açısına sahip olmak için örgütlerin gerçek siyasi yönelimlerini, öz tanıtımlarını ve diğer örgütlerle sürdürdükleri tartışmaları da incelemiştir. Nohl Türk ekoloji hareketini yeşiller, köktenci (radikal) çevreciler, doğa-çevre korumacılar ve sanayi ve çevre korumacılar olarak dört gruba ayırmıştır. Yeşiller, sanayinin beraberinde getirdiği teknoloji ve ilerlemeye karşı çıkmaktadır. Teknolojinin çevre sorunlarıyla mücadele etmede uygun bir araç olmadığını ileri sürmektedirler. Çevrecileri sistem içi bir hareket olarak görmektedirler. Köktenci (radikal) çevreciler, ekolojik bunalımı demokrasi sorunuyla yani bilgilendirme ve karar verme sürecine katılım hakkıyla birleştirmektedir. Öncelikli hedefin hayat kalitesi olması gerektiğini, devletin ve sanayinin etkili bir kontrole tabi tutulması gerektiğini ancak bunun sivil toplumun bilgi edinme ve karar verme süreçlerine katılımıyla sağlanacağını ileri sürmektedir. Doğa-çevre korumacıların, doğanın ve türlerin korunmasına yönelik söylemleri vardır. Siyasi niteliği olmamakla beraber toplumun bilgilendirilmesi gibi çalışmalarda bulunmakta ve doğanın korunmasını amaçlamaktadırlar. Sanayi ve çevre korumacılar, çevre sorunlarının gündeme gelmesi ve siyasi tepkiler sanayicilerin konuyla ilgilenmesiyle ortaya çıkmıştır. Yürütme ve yasamaya yönelik yürüttükleri siyasi faaliyetlerle hükümetin çevre korumaya yönelik yaptırımlarını engellemeye çalışmaktadırlar. Endüstriyel ilerleme ya da kâra göre çevrenin korunmasını ikinci plana itebilmektedirler. Nohl'un yaptığı sınıflandırmada gruplar arasından benzerlikler olduğu görülmektedir (Nohl, 1994).

İçöz, çevre hareketlerini Nohl'un ideolojik ayrımına ek olarak amaç ve stratejilerine göre ve devletle ilişkilerine göre sınıflandırmıştır. Amaç ve stratejilerine göre çevre hareketi üç gruba ayrılmıştır. Birinci grup, belirli bir konuda aynı fikri ve sorunları paylaşan, profesyonelleşme ya da kurumsallaşma konusunda endişe taşımayan birkaç kişinin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Bunlar çevre hareketinin çekirdeğini oluşturan vatandaş girişimlerini ve platformları kapsamaktadır. İkinci grupta çıkar ve baskı grupları, sivil toplum kuruluşları yer alırken, üçüncü grupta yeşil partiler yer almaktadır. Çevre hareketlerinin devlet ile ilişkileri incelendiğinde devletin çevre söylemlerini destekleyen ve devletle iş birliği içinde çalışan iç hareket, tam olarak karşıt görüşte olan dış hareket olarak ikiye ayrılabilir (İçöz, 2012: 76-79).

Doğrudan ve dolaylı çevreyle ilgili çevre hareketlerinin belirlenmesine yönelik olarak Banu Akgün ve Bilge Kağan Şakacı'nın Tarih Vakfı ve Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği rehber ve veri tabanından yararlanarak hazırladıkları çalışmada Türkiye'deki çevre hareketleri yeşil politik akımlar, yeni ekolojik yönelimler ve çevreci akımlar olmak üzere üç gruba ayırmışlardır. Yapılan bu ayrımın yanında grupların bazı konularda birlikte hareket ettikleri görülebilmektedir (Akgün & Şakacı, 2015: 156-158).

Türkiye'deki çevre hareketlerinin sınıflandırılması konusunda yapılan çalışmaların yanında birinci bölümde yapılan zenginlerin ve yoksulların çevreciliği kavramlarının eksikleri ve yetersizlikleri göz önüne alınarak geliştirilmiş hoşnutsuzların çevreciliği kategorisi vardır. Zenginlerin çevreciliği kavramına yöneltilen eleştirileri dikkate alarak ortaya çıkan yoksulların çevreciliği düşüncesi de günümüzdeki çevre hareketlerini açıklama konusunda yetersiz kalmıştır. Zenginlerin çevreciliği ve yoksulların çevreciliği çevre hareketi katılımcılarının homojen bir yapıda olduğunu kabul etmektedir. Ancak çevre hareketi katılımcılarının yaş, gelir durumu, eğitim durumu ve cinsiyet gibi faktörler incelendiğinde katılımcılar arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bunun yanında katılımcıların çevre hareketine katılımları incelendiğinde geçim kaynağına yapılan müdahale, toplumsal kapanma tezi ya da post-materyalist değerler ile açıklanamamaktadır. Yoksulların çevreciliği ya da zenginlerin çevreciliği ile açıklanamayan bu grup Arsel, Akbulut ve Adaman tarafından hoşnutsuzların çevreciliği kavramıyla açıklamıştır. Hoşnutsuzların çevreciliği, harekete geçme sebebi doğrudan geçim kaygısıyla ya da post-materyalist değerlerle açıklanamayan ve politik ve ekonomik bir tutum uyandırılan çevre konulu aktivizm olarak tanımlanabilir (Gönenç & Almaz, 2018: 162-163; Arsel, Akbulut, & Adaman, 2015: 371-378)

Arsel, Akbulut ve Adaman, hoşnutsuzların çevreciliği düşüncesini Gerze Kömürlü Termik Santrali'ne karşı yapılan mücadele bağlamında geliştirmişlerdir. Gerze'de 2008 yılında kömürlü termik santral kurulmasına ilişkin projeye karşı hareket Yaykıl köylüleri ve Yeşil Gerze Platformu (YEGEP) öncülüğünde başlamıştır. Yaykıl köylüleri geçim kaynaklarını ve yaşam tarzlarına korumaya yönelik söylemleri Martinez-Alier ve Guha'nın yoksulların çevreciliği düşüncesiyle örtüşmektedir. Ancak YEGEP üyelerinin görüşleri yoksulların çevreciliği ve zenginlerin çevreciliği kavramıyla örtüşmemektedir. YEGEP üyeleri, orta sınıfı oluşturan emekli beyaz yakalı grubuna dâhil

edilebilir. YEGEP üyelerinin geçmişine bakıldığında 12 Eylül 1980 darbesi öncesinde sol gruplarda yer almışlar ve askeri darbeye siyasi hayattan dışlanmış, gözaltına alınmış ve bastırılmışlardır. Farklı siyasi gruplar içerisinde yer almakla birlikte kendileri sol görüşlü olarak tarif etmektedirler. Devletin neo-liberal politikalarına karşı birleşmişlerdir. YEGEP üyeleri siyasi açıdan bastırılmalarını çevre aktivizmine katılarak ifade etme ortamı bulmuşlardır. YEGEP üyeleri sınıf eşitsizliklerine vurgu yapmaktadır. (Arsel, Akbulut, & Adaman, 2015: 372-375).

Çevre hareketleri oluşumu süreç içerisinde gerçekleşmekte ve hareketle birlikte katılımcılar da değişmektedir. Gerze’de bu durum daha net görülebilmektedir. Yayıllı köylülerinin geçim kaynaklarını ve sağlıklarını korumak için başladıkları mücadeleye dâhil olan YEGEP üyeleri ile sadece yoksulların çevreciliği ile tanımlanamaz bir duruma gelmiştir. Santrale karşı yapılan etkinlikler, toplantılar, eylemler ve piknikler grupların bir araya gelerek fikir alışverişi yapmasına vesile olmuştur. (Arsel, Akbulut, & Adaman, 2015: 385-388; Gönenç & Almaz, 2018: 163-164).

Hoşnutsuzların çevreciliği ile ilgili bir diğer çalışma ise Gönenç ve Almaz (2018) tarafından ortaya koyulan ‘Bir Süreç Olarak Hoşnutsuzların Çevreciliği: Hindistan’dan Sardar Sarovar Barajı Örneği’ çalışmasıdır. Narmada Projesi içerisinde yer alan üç büyük barajdan biri olan Sardar Sarovar Barajı’na karşı olarak ortaya çıkmış olan Narmada Bachao Andolan (NBA) hareketinde yer alan, katılımcılar incelendiğinde toplumun farklı kesimlerinden ve farklı sebeplerle harekete katılmış oldukları ortaya çıkmıştır. Harekete hem kentte yaşayan orta sınıf, entelektüel bir kesim hem de kırsal kesimde yaşayanlar katılmıştır. Kentte yaşayan orta sınıf çevreci ve demokratik kaygılarla harekete katılırken, kırsal alanda yaşayanlar yaşam alanlarını korumak ve geçim kaynaklarını korumak amacıyla katılmışlardır. NBA hareketine geçim kaygısı ve yaşam alanını korumak amacıyla katılanlar süreç içerisinde politika yapım sürecinden dışlandıklarının farkına varmışlardır ve devletten yeni taleplerde bulundukları gözlenmiştir. Süreç sonunda kırsalda yaşayanlar da kentte yaşayanların çevreciliği olan hoşnutsuzların çevreciliği kavramıyla açıklanabilmektedir. Yani hoşnutsuzlar olarak adlandırılan grup sadece Gerze’deki YEGEP ya da kentte yaşayıp NBA hareketine katılanları değil, zaman içinde, iş birliği içerisinde bulunduğu tüm grupları kapsayacak kadar genişleyebilmektedir (Gönenç ve Almaz, 2018: 165-175).

Arsel, Akbulut ve Adaman tarafından ortaya koyulan hoşnutsuzların çevreciliği kavramı kısıtlı bir literatüre sahip olmasına rağmen çevre hareketlerinin gruplandırılmasına ilişkin yeni bir bakış açısı sunmuştur. Hoşnutsuzların çevreciliği kavramı, YEGEP üyelerinde olduğu gibi politik ve ekonomik tutumlarının da etkisiyle çevre hareketi içerisinde yer alan kişilerin çevreciliğini tanımlamakta etkili olmuştur.

Bu bölümde Türkiye’de çevre hareketlerinin gelişim süreci Osmanlı dönemi, 1920-1970 arası dönem, 1970-1987 arası dönem ve son olarak 1987 ve sonrası dönem olarak dört dönem olarak ele alınmıştır. Osmanlı’da çevre kirliliğine ve önlenmesine yönelik alınan önlemler ve 1970 yılına kadar çevre sorunlarına yönelik yapılan düzenlemeler ortaya koyulmuştur. 1970 yılı sonrasında çevre sorunları Türkiye’nin gündemine resmi olarak alınmıştır. 1972 yılında Başbakanlığa bağlı Çevre Araştırma Birimi oluşturulmasından Çevre ve Şehircilik Bakanlığı oluşturulana kadar olan süreç ve çevre mücadeleleri ele alınmıştır. Son olarak da Türkiye’de çevre hareketlere ilişkin yapılan sınıflandırmalar incelenmiştir. Bu bölümde yapılan değerlendirmelerden Türkiye’deki çevre hareketlerinden Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES karşıtı mücadele incelenirken faydalanılacaktır. Sınıflandırmalardan ise katılımcıların yaklaşımları değerlendirilirken faydalanılacaktır.

Takip eden bölümde Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES karşıtı mücadeleye ilişkin genel bilgiler verildikten sonra alan araştırması değerlendirilecek ve araştırma sorumuzu yanıtlamak için katılımcıların anlam dünyası ortalıncelenecektir.

III. BÖLÜM: ALAN ARAŞTIRMASI

Çalışmanın bu bölümünde Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES karşıtı çevre hareketi içerisinde yer alan katılımcıların anlam dünyası ve çevre sorunlarına ilişkin tutumları değerlendirilerek sınıflandırılacaktır. Bu bölümde ilk olarak yöntem kısmında çalışmanın yöntemine ve örnekleme ilişkin bilgi verilecektir. 1998 yılında çıkış noktası Fırtına Vadisi olan Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES karşıtı çevre hareketi süreci ikincil kaynaklarla ortaya koyulacaktır. Son olarak çalışmanın amacı doğrultusunda gerçekleşen mülakatlardan elde edilen bilgilerle katılımcıların anlam dünyaları ve HES karşıtı çevre hareketine katılım nedenleri birinci ve ikinci bölümde yer alan sınıflandırmalar çerçevesinde değerlendirilecektir.

1. Yöntem

Bu çalışmanın alan araştırmasında nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi insanların yaşam tarzlarını, öykülerini, davranışlarını, anlam dünyalarını, örgütsel yapıları ve toplumsal değişmeyi anlamaya dayalı bilgi üretme süreçlerinden biridir (Özdemir, 2010: 325). Nicel araştırmaların aksine nitel araştırmalar insanların anlam dünyalarını ve sorunlara yükledikleri anlamları ortaya koymayı amaçlamaktadır. HES'lere karşı ortaya çıkan çevre hareketine katılan kişilerin anlam dünyasını anlamak ve çevre sorunlarına ilişkin yaklaşımlarını ortaya koymak için nitel araştırma yöntemlerinden bir olan fenomenolojik araştırma yöntemi kullanılmıştır. Fenomenolojik araştırma yöntemi, bir grubunun bir fenomen ya da kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamının anlatılmasını amaçlamaktadır (Creswell, 2016: 77-79). Fenomenolojik çalışma çerçevesinde yapılan alan araştırmasında katılımcılardan alınan bilgilerle betimleme yapılacak ve çevre hareketine katılan insanların hangi amaçlarla ve harekete ne anlam yükleyerek harekete katıldığı incelenecektir.

Alan araştırmasında nitel veri toplama yöntemlerinden biri olan yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat yöntemi kullanılmıştır. Mülakatlarda hazırlanan bir soru seti üzerinden ilerlenmiş ama katılımcılardan alınmak istenen bilgilerin sağlanması konusunda esneklik sağladığı için yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat tercih edilmiştir. Soru seti üç bölümden oluşmaktadır Bunlar; demografik sorular, bilgi soruları ve başvuru soruları olarak üçe ayrılmıştır. İlk bölümde katılımcıların demografik

özelliklerine ilişkin sorular yer almaktadır, ikinci bölümde ise katılımcıların HES'lere karşı tutumu, çevre hareketine katılım amaçları ve nedenlerini anlamaya ilişkin sorular yer alırken, son bölümde katılımcıların eklemek istediklerine ilişkin ve sonraki katılımcıları belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. Yapılan mülakatlar katılımcılardan çevre hareketine katılım nedeni, bu katılımın altında yatan sebepler ve çevre hareketini farklı kılan özelliklerin ortaya çıkarılmasına yardımcı olduğu söylenebilir. Bu nedenlere dayanarak yapılan alan çalışmasının amacına ulaştığını söylemek mümkündür.

Alan araştırmasından elde edilen bulgular ve literatürden elde edilen bulgularla çevre hareketinin gelişim süreçleri, benzerlik ve farklılıkları belirlenecektir. Çevre hareketinin gelişim süreci ortaya koyulduktan sonra, literatürde yer alan çevre hareketlerinin sınıflandırılmasına ilişkin bilgiler doğrultusunda katılımcıların çevre hareketlerini katılma nedenleri belirlenecek ve sınıflandırılacaktır.

Alan araştırmasının örnekleme, çalışmanın amacına uygun olarak HES karşıtı çevre hareketinde yer alan kişilere ulaşılması amacıyla kartopu örneklem yöntemiyle belirlenmiştir. Görüşme yapılacak kişiler Derelerin Kardeşliği Platformu üyeleri, Yeşil Artvin Derneği üyeleri ve çevre aktivisti Kazım Delal referans başlangıç noktası alınarak belirlenmiştir. Referans kişi ve oluşum mensuplarıyla yapılan görüşmeler sonrasında kartopu yöntemiyle yeni katılımcılar belirlenmiştir. Kartopu yönteminde ulaşılan kişiler görüşmeyi kabul etmiş, ancak bir kişi mücadele içerisinde yer almasına rağmen kamu görevlisi olduğu için paylaştığı bilgilerin çalışmada yer almasını izin vermemiştir.

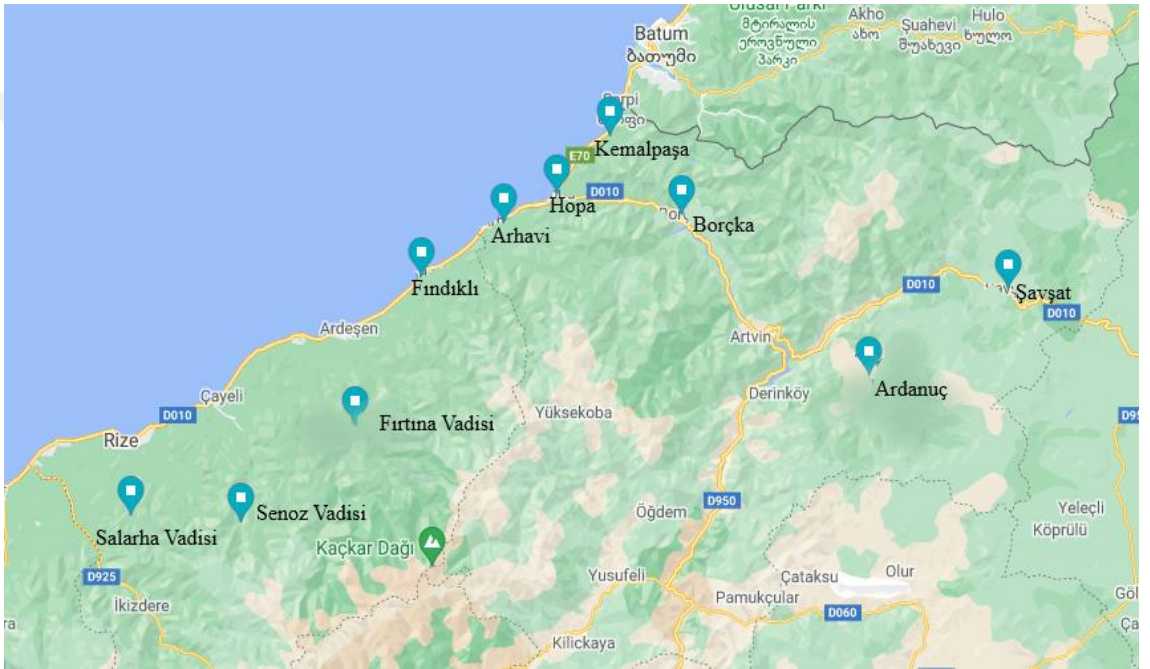
Katılımcılarla 29.01.2019-30.03.2019 tarihleri arasında görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda on kadın ve yirmi üç erkek olmak üzere otuz üç katılımcı³ ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Kadın ve erkek sayısı arasındaki farkın nedeni katılımcıların kartopu yöntemiyle belirlenmesidir. Katılımcıların genel profili incelendiğinde ise katılımcıların çoğu mücadele içerisinde ön planda olan, örgütlenme, koordinasyon ve yöre halkına⁴ yönelik bilgilendirme çalışmalarını

³ Katılımcılardan iki kişi hariç, tümü isimlerinin çalışmada kullanılmasını onaylamıştır. Ancak etik kurallar gereği, katılımcıların isimleri gizli tutulmuş olup her bir katılımcı görüşme yapılan sıra numarasıyla katılımcı (K) şeklinde kodlanmıştır.

⁴ Yöre halkı kavramı, HES projesinin planlandığı bölgede yaşayan ya da bölgeyle arasında bağ olan kişileri kapsamaktadır.

gerçekleştiren kişilerdir. Bu kişilerin yanı sıra katılımcılar arasında azınlık olarak sadece yaşam alanını korumak için mücadele eden kişiler de vardır.

Bu çalışma kapsamında Rize ve Artvin'deki HES karşıtı mücadele içerisinde yer alan kişilerle görüşme yapılmıştır. Katılımcılar arasında farklı illerde ikamet edip Rize ve Artvin bölgesindeki HES karşıtı çevre hareketi içerisinde yer alan kişiler olmasına rağmen katılımcıların çoğunluğu Rize ve Artvin'de yaşamaktadırlar. Rize ve Artvin'de görüşme gerçekleştirilen ilçeler ve vadiler Resim 1'de gösterilmektedir.

Resim 1: Katılımcıların HES Karşıtı Mücadele İçerisinde Yer Aldığı İlçeler ve Vadiler

Katılımcıların demografik özellikleri⁵ genel olarak incelendiğinde eğitim durum ilkökul ve doktora arasında değişiklik göstermekle beraber çoğunluğu üniversite mezunudur. Katılımcıların yaş aralıkları incelendiğinde erkek katılımcılar 30-75, kadın katılımcılar ise 31-63 yaş aralığındadır. Katılımcılar farklı gelir düzeylerine (0 - 10.000TL) sahip bireylerden oluşmaktadır. Alan araştırmasına dâhil edilen katılımcılar herhangi bir oluşuma dâhil olmasına ya da olmamasına bakılmadan HES karşıtı çevre hareketine katılan kişilerle sınırlandırılmıştır. Bunun nedeni çalışmanın çevre hareketinin altında yatan sebeplerin ortaya çıkarılmasını amaçlamasıdır. Mülakat soruları demografik özelliklerin ardından katılımcılara HES'lere karşı çıkış nedenlerini anlamaya yönelik,

⁵ Katılımcıların demografik özellikleri ayrıntılı bir şekilde EK2'de yer almaktadır.

dereler ile aralarındaki ilişkiyi ve yükledikleri anlama ilişkin ve çevresel tutumlarını anlamaya yönelik sorulardan oluşmaktadır. Çevre hareketinin gelişimi ve tarihsel süreci incelendikten sonra katılımcılardan elde edilen bilgilerle mücadeleye katılma nedenleri analiz edilecektir.

2. Doğu Karadeniz Bölgesi HES Karşısı Çevre Hareketi

HES karşıtı çevre hareketinin ilk başladığı yer Rize'deki Fırtına Vadisidir. 1998 yılında yapılmak istenen HES projesi yöre halkının tepkisine neden olmuştur. Temel atma töreninde gerçekleştirilen protesto HES karşıtı mücadelenin temelini oluşturmuştur. Fırtına Vadisinde başlayan mücadele sonrasında, ilgili HES projeleri dört ayrı yargı kararıyla durdurulmuştur. 2006 yılında toplanan Danıştay İdare Dava Daireleri Genel Kurulu, 1998 yılında temeli atılan HES projesi hakkında, 1994 yılında Milli Park ve 1998 yılında sit alanı ilan edilen Fırtına Vadisinde HES yapılamayacağına karar vermiş ve proje iptal edilmiştir (Özçakmak, 2006). Bu karar sonucunda Fırtına Vadisindeki HES karşıtı mücadele başarıya ulaşmıştır. Fırtına Vadisinde başlayan bu HES projeleri 2005 yılından sonra hız kazanmış ve Salarha ve Senoz Vadisi-Rize, Fındıklı, Güneysu, Arhavi, Hopa, Borçka, Şavşat, Ardanuç yanında Türkiye'nin birçok yerinde gelişen projeler karşısında HES karşıtı çevre hareketleri ortaya çıkmıştır (Hamsici, 2012).

Fırtına Vadisiyle birlikte HES projelerinin ilk gündeme geldiği yerlerden birisi de Rize'nin İkizdere ilçesidir. İkizdere Vadisinde ilk HES 1961 yılında yapılmıştır. 1961 yılında HES yapılırken yöre halkı bu projeyi bölgeye elektrik geleceği vaadi nedeniyle desteklemiştir, ancak bölgeye elektrik santral yapıldıktan yaklaşık on beş yıl sonra gelmiştir. Bu durum yöre halkında kandırılmışlık hissi uyandırmıştır (Hamsici, 2012: 138). Bu durum 2000'den sonra çıkan HES projelerine bakış açısını etkilemiştir. İkizdere Vadisinde yirmi altı HES planlanmış ve İkizdere Derneği HES karşıtı mücadeleye başlamıştır. Trabzon Kültür ve Tabiat Koruma Bölge Kurulu 22 Ekim 2010 tarihinde İkizdere'yi sit alanı kapsamına dâhil ettiğinde biri deneme aşamasında, üç tane inşaat halinde proje bulunmaktaydı. Kalan yirmi iki HES projesinden iki tanesi için Rize İdare Mahkemesi'nden ÇED iptal kararı, iki tanesi içinde durdurma karar verilmiştir (www.posta.com.tr, 2011; Hamsici, 2012: 143). Geri kalan yirmi iki HES projesi sit alanı kapsamına alınan yetmiş sekiz kilometrelik alanın içerisinde yer almaktadır. 2863 sayılı kanunun 9. Maddesine göre sit alanında inşai ve fiziki müdahalede bulunulamaz. 2863

sayılı kanuna göre esaslı onarım, inşaat, tesisat, sondaj, kazı, kısmen veya tamamen yıkma gibi işler inşai ve fiziksel müdahale sayılmaktadır. Bu nedenle yetmiş sekiz kilometrelik sit alanı içerisinde yapılması planlanan yirmi iki HES projesinin yapılamayacağı kesinleşmiştir.

Rize'ye bağlı Salarha Vadisinden 1994 yılından bu yana Rize il merkezine ve ilçelerini içme suyu sağlanmaktadır. 2009 yılında Paşaçur deresi üzerindeki çalışmaları durdurmak amacıyla Kazım Delal mahkemeye başvuruda bulunmuş ancak mahkeme kararı çıkana kadar tüneller için yapılan yol çalışmaları doğada ciddi tahribata neden olmuştur (Hamsici, 2012: 100-102). Bölgede iki HES çalışmaktadır ve bu projeler dereyi kurutma noktasına getirmiştir. Yiğitler Köyünden tünele alınan su Güneysu'daki santrale aktarılmakta, sekiz kilometre sonra tekrar Salarha Vadisine geri bırakılmaktadır. Ancak sekiz kilometrelik kısımdaki su tamamen kurumuştur. Derenin kurumasıyla birlikte dereye yaşayan canlılar ve derenin etrafındaki bitki örtüsü zarar görmüştür (Kaçar, 2013).

Bölgede mücadeleye yönelik tutumu ve tabana yayılma noktasında önümüze çıkan başarılı örneklerden birisi de Fındıklı'da gerçekleşmiştir. Fındıklı'da Arılı ve Çağlayan Derelerinde planlanan HES projelerinin olması bölgede yaşayan insanların tepkisine ve örgütlenmesine neden olmuştur. HES karşıtı mücadelede önemli rol oynayan Fındıklı Dereleri Koruma Platformu 2005 yılında Derelerin Kardeşliği Platformu (DEKAP)'a katılmıştır. Fındıklı Dereleri Koruma Platformu hukuk, bilim ve halk katılımı üzerine inşa edilmesi ve örgütlenmenin geniş bir tabana yayılmış olması Fındıklı'daki mücadelesinin temelini oluşturmaktadır (Eren ve Büke, 2016: 313-328). Fındıklı'da mitingler, halkı bilgilendirme çalışmaları ve hukuki mücadeleler gerçekleştirilmiştir. Bilgilendirme amacıyla bölgeye öğretim üyeleri davet edilmiş, paneller ve seminerler düzenlenmiştir (Hamsici, 2012: 119). Platformun girişimiyle Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 2009'un kışında Çağlayan Vadisi, 18 Şubat 2010 tarihinde de ise Arılı Vadisi doğal sit alanı kabul edilmiştir (Hamsici, 2012, 128; Karadeniz İsyandadır, (t.y.)). HES şirketleri vadileri sit alanı statüsünden çıkarma girişiminde bulunmuşlar, ancak başarılı olamamışlardır.

Fındıklı'daki HES karşıtı çevre hareketi Artvin'in Hopa, Kemalpaşa ve Arhavi ilçelerine örnek teşkil etmiştir ve mücadelede birbirlerine destek vermişlerdir. Arhavi'de HES karşıtı mücadelede önde gelen platform Arhavi Doğa Koruma Platformu'dur. Hopa

ve Kemalpaşa'da DEKAP'a ek olarak Halkevleri de HES karşıtı mücadeleye katkı sağlamıştır. HES'lere karşı gerçekleştirilen hukuki ve fiili mücadele gerçekleştirilmiştir. 31 Mart 2011'de Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Artvin ziyaretinde Hopa'da HES'i protesto etmek için 'Su haktır, satılamaz' pankartı açıldığı için polisler havaya ateş açarak, tazyikli su ve biber gazı ile müdahale etmiştir (Akbaş, 2011). Bu müdahale sonucunda emekli öğretmen Metin Lokumcu kalp krizi geçirerek hayatını kaybetmiştir. Polislerden ve göstericilerden çok sayıda kişi yaralanarak hastaneye kaldırılmış ve otuz yedi kişi tutuklanmıştır. 24 Ağustos'ta kabul edilen iddianameye göre yedi kişinin terör propagandası yapma suçundan üç yıl hapis istenmiş ancak delil yetersizliği nedeniyle beraat etmişlerdir (Karaca, 2011; Söylemez, 2011). Mücadeleye yönelik tutum ve süreklilikleri sonucunda HES şirketi HES projesi sebebiyle toplumsal olayların ortaya çıkmasını engellemek için projeden vazgeçtiğini yazılı bir şekilde duyurmuştur (www.evrensel.net, 2011). Halkın gerçekleştirdiği HES karşıtı mücadele sonucunda Hopa ve Kemalpaşa'da HES projeleri hayata geçirilememiştir.

Artvin'in Borçka, Şavşat ve Ardanuç ilçeleri arasında Ardanuç'ta mücadeleler sonucunda HES yapılmamıştır. Mücadele sürecinde bilgilendirme çalışmaları ve mitingler düzenlenmiştir (Hamsici, 2012: 164). Ardanuç Aydın deresindeki HES projelerine ilişkin yürütülen hukuki mücadele sonucunda Rize İdare Mahkemesi, bölgede gerçekleştirilecek HES projesinin ormanlık araziye ve ekosisteme zarar vereceği ve derenin kuruması nedeniyle sucul canlıların yok olmasının söz konusu olduğuna yönelik bilirkişi raporu nedeniyle projeyi iptal etmiştir (www.birgun.net , 2019).

Artvin'in Şavşat ilçesinde de çeşitli HES projeleri planlanmış ve yapılmıştır. Şavşat'ın Meydancık beldesinde HES projesi gerçekleşmiştir. HES projesinin boyutunun kavranması ve sonrasında örgütlü ve organize bir hareket ortaya çıkana kadar HES projeli tamamlanmıştır. Meydancık'ta yapılan HES Şavşat'ın diğer yerlerine bir örnek teşkil etmiştir. Yeşil Artvin Derneği (YAD) ve Şavşat Dereleri Kardeşliği Platformu etrafından örgütlenerek HES'lere karşı bilgilendirme çalışmalarına başlamışlardır. Bilgilendirme çalışmaları için akademisyenlerden yardım alınmış ve platform kendi inisiyatifiyle köylerde bilgilendirme yapmıştır (Hamsici, 2012: 176). Aynı zamanda mücadele hukuki olarak da yürütülmüştür. Şavşat Arpalı deresi, sekizi Ardanuç yirmisi Şavşat'a bağlı olan yirmi sekiz köye içme ve kullanma suyu sağlamaktadır. Susuz Regülatörü ve HES için

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın ÇED olumlu kararı vermesi sonucunda halk Rize İdare Mahkemesi'ne yürütmeyi durdurulması ve iptali istemiyle dava açmışlardır. Mahkeme kararı köylülerin lehine olmuştur (www.cumhuriyet.com, 2011).

Yerel direnişlerin koordinasyonunu ve örgütlenmesini sağlamak amacıyla ortaya çıkan birçok çevre oluşumu vardır. Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki önde gelen çevre oluşumları DEKAP ve YAD'dir. DEKAP ve YAD'a ek olarak Fındıklı Dereleri Koruma Platformu, Arhavi Doğa Koruma Platformu ve Senoz Yöresi Derneği HES karşıtı mücadele içerisinde yer alan çevre oluşumlarıdır. Eryılmaz (2012) HES karşıtı taban hareketinin çeşitliliğini ortaya koymayı amaçladığı çalışmada DEKAP ve YAD oluşumlarına ilişkin olarak bazı özellikleri ortaya koymuştur.

YAD, 1995 yılında Artvin Cerattepe'deki altın madenine karşı kurulmuştur. Ancak her türlü çevre sorunuyla önem sırasına göre ilgilenmektedir. YAD'ın üyeleri öğrenci, akademisyen, avukat, esnaf ve emekli vatandaşlardan oluşmakta ve eğitimli orta sınıf profilindedir. Madene karşı kurulmasına rağmen tüm çevre sorunlarıyla önem sırasına göre ilgilenmektedir. Çevre mücadelelerinde yasal mücadelenin yanında yerel halka yönelik olarak bilgilendirme çalışmaları gerçekleşmiş ve yerel halkın karar alma sürecine katılımını desteklemeye yönelik çalışmalar yapmıştır (Eryılmaz, 2012: 105-113). DEKAP ise yerel ve bölgesel bir örgütlenmedir. On altı ilde yapılanması olan yerel hareketlerin bölgesel örgütü niteliğindedir. DEKAP üyelerinin çoğunluğu tehdit altında olan yaşam alanlarında yaşayan kişilerden oluşmaktadır. Üyeler yaşam alanlarını koruma taleplerini göstermektedir (Eryılmaz, 2012: 122-125). Kırsalda yaşayan insanların kendi inisiyatifleriyle oluşturdukları bir oluşumdur. DEKAP farklı gruplarda yer alan kişilerden oluşmaktadır. Seçkinlerin yanı sıra apolitik kişiler, kadınlar, gençler ve diğerleri eylemlere ve karar alma mekanizmalarına katılmaktadırlar. DEKAP sadece yerel bir platformla sınırlı kalmayıp bölgesel bir örgütlenmenin oluşturulmasını ve birbirlerini desteklemelerini de sağlamıştır. İş birliği içerisinde olmaları mücadelenin tabana yayılmasına ve başarılı sonuçlar elde edilmesinde etkili olmuştur (Eryılmaz, 2012: 139).

Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES karşıtı mücadelelere genel ele alındığı bu kısmın ardından mücadele içerisinde yer alan katılımcıların anlam dünyalarını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen alan araştırması hazırlanan soru seti üzerinden değerlendirilecektir.

3. Alan Araştırması

Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES karşıtı mücadele genel olarak çevre hareketi olarak değerlendirilmektedir. Ancak yapılan araştırmalar ve görüşmeler sonucunda çevre hareketi altında yer alan ekolojist ve çevreci hareketler arasında ayırım yapıldığında Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES karşıtı mücadele ekolojist hareket içerisinde yer almaktadır. Mücadele içerisinde yer alan kişilerle yapılan görüşmeler sonucunda, katılımcıların politik yönleri, sisteme yönelik memnuniyetsizlikleri ve tüm canlıların doğadan eşit faydalanma hakkı olduğuna ilişkin düşünceleri olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES karşıtı mücadele ekolojist hareket olarak değerlendirilmektedir.

Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES karşıtı mücadelelere katılma amaçlarını anlamaya yönelik bulgular yapılan görüşmelerle elde edilmiştir. Bu kısımda çalışmanın amacı doğrultusunda katılımcılardan ve literatürden elde edilen bilgilerle HES'lere karşı mücadeleye katılım amaçları yani anlam dünyaları ortaya koyulacaktır. Yapılacak değerlendirme oluşturulan soru seti üzerinden ilerletilecektir.

Alan araştırmasında görüşülen otuz üç kişinin demografik özellikleri incelendiğinde katılımcıların farklılık gösterdiği görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde eğitim düzeyleri ilkokul ile doktora arasında değişiklik göstermiştir. Katılımcıların arasından on beş kişi üniversite mezunudur. Gelir düzeylerine bakıldığında ise 0-10.000 TL arasında değişiklik göstermektedir. Gelir düzeyleri arasında maksimum 10.000 TL olmasına rağmen katılımcıların gelirlerinin ortalaması yaklaşık 3.000TL'dir. Gelir düzeylerine bakıldığında katılımcıların belirli bir refah düzeyine ulaştıktan sonra çevre sorunlarıyla ilgilenmeye başladığı temeline dayanan post-materyalizm tezinden ve zenginlerin çevreciliğinden ayrıldığı görülmektedir. Çünkü katılımcıların gelir düzeylerinin yaklaşık ortalamasına bakıldığında refah düzeyinin yüksekliğinden bahsedilememektedir. Buna ek olarak katılımcıların söylemleri ve mücadeleye başlama şekillerine bakıldığında da zenginlerin çevreciliği kavramıyla uyummadığı görülmektedir.

Katılımcılara çevre mücadelesine ne zaman başladıklarını öğrenmek amacıyla sorulan "Ekolojik dengenin bozulması sonucunda ortaya çıkan çevre sorunlarıyla ne

zaman ilgilenmeye başladınız?” sorusuna verdikleri yanıtlar incelenmiştir. Görüşme yapılan kişilerden ikisi çevre sorunlarıyla kendi yaşam alanlarında ortaya çıkmadan önce ilgilenmeye ve mücadeleler içerisinde yer almaya başladıklarını belirtmiştir.

Katılımcıların geri kalanı kendi bölgesindeki çevre sorunlarıyla karşılaştıktan sonra mücadelenin içerisine dâhil olmuş olup, başlangıçta NIMBY pozisyonundadır. NIMBY başlangıçlı katılımcılar arasında çevre hareketine katılma zamanları ve konuları arasında farklılıklar vardır. Katılımcıların bir kısmı Karadeniz Sahil Yolu Projesiyle, bir kısmı ise yöredeki HES projeleriyle çevre mücadelesine dâhil olmuşlardır. Katılımcılar NIMBY başlangıçlı olarak mücadele içerisinde yer almaya başladıktan sonra farklı çevre sorunlarıyla ilgilenmeye devam etmişlerdir. Çevre bilincinin gelişmesiyle birlikte bireysel katılım ya da bilgi paylaşımıyla farklı bölgelerdeki mücadelelere destek vermektedirler. Bunun yanında fiili olarak mücadeleye katılma fırsatı bulamayan katılımcılar, araştırarak ve sosyal medya üzerinden takip ve destekte bulunarak mücadelelere katkıda bulunmaktadır. Katılımcılar arasından üç kişi sadece kendi yöresindeki çevre sorunlarıyla ve derelerine yapılacak müdahaleyle ilgilendiklerini belirtmişlerdir.

Bunun yanı sıra yüksek rakımlı bölgelerde yaşayan 1, 4, 14 ve 23 numaralı katılımcıların çevreye ilişkin daha farklı bir anlayış ve kültürü olduğu görülmüştür.

“Dere bizim için bir eğlenceydi sabah girerdik hava kararana kadar. Daha eski dönemler için söylüyorum orda çamaşırını da yıkardı balığını da tutardı ama şimdi dere ile aidiyetlik duygumuz kesildi ve canlıyla olan aidiyetlik duygusu da kesildi.” (K1-Erkek-42-Üniversite).

“Derenin bizim için farklı bir kültür yarattığını görebilirsiniz. Az önce söyledim mesela burada siz 5 Ağustos’ta gelin derenin farklı yerlerinde on-yirmi kişi kadın, erkek, çocuk beraber... Derenin bizim için karşılığı yaşamın kendisidir. Yaşlılarımızdan gençlerimize kadar dere buradan akmazsa burada hayat olmaz, kültürü edinilmiş.” (K4-Erkek-54-Lise).

“Doğup büyüdüğüm yetiştiğim çevrede çevre kültürümüz var bizim. Sonuçta doğup büyüdüğümüz bölgede böyle bir kültürle büyüdük biz. ... Koruma güdüsünü dini

inançlarla bize aşılamanın derdine düşmüşlerdi. Böyle yetişmiş bir kişi ister istemez çevreci oluyor.” (K23-Erkek-64-Üniversite).

“Atalarımız, dedelerimiz, büyüklerimiz bize çevreye karşı nasıl duyarlı olmamız gerektiğiyle ilgili nasıl davranmamız gerektiğiyle ilgili çocukken yetiştirmeye başladılar. Ne dediler, ormana girerken şöyle girin, ormanda ağaçların şunu kesip şunu kesmeyin. Ben Senoz vadisinde büyüdüm, o vadede baltanın ağzı açık bile ormana gitmemeyi önerirlerdi bize.” (K14-Erkek-49-Lise).

Doğayı korumaya ve doğa içerisinde yer alan bütün canlıların yaşam hakkına saygılı olunması, çeşitliliğin korunması, ihtiyaçtan fazlasının kullanılmaması gerektiğine ilişkin bilgiler bireylere çocukken çevresindeki insanlar tarafından öğretilmiştir. Geçmişten gelen bu öğretiler yöre insanının belli bir düzeyde çevre bilincinin temelini oluşturmuştur. Geçmişten gelen çevre kültürüne sahip olan katılımcılarımızın söylemleri incelendiğinde derin ekoloji akımıyla benzerlik gösterdiği görülmüştür. Katılımcıların, doğadaki varlıkların yaşama hakkına saygı duyulması, insanların ihtiyacı kadar kullanması ve biyolojik çeşitliliğin korunması gerektiğine ilişkin düşünceler derin ekoloji düşüncesiyle benzerlik gösteren noktalardır. Bu benzerlik noktalarına bakıldığında insanın doğanın bir parçası ve doğadaki tüm canlıların kendi özünde değerli olduğu düşüncelerini paylaşmaktadırlar. Derin ekoloji düşüncesiyle benzer düşüncelere sahip olan katılımcıların çevre hareketleri içerisindeki konumuna bakıldığında mücadele içerisinde süreklilikleri vardır. Şirketler tarafından verilen vaatler ya da farklı ekonomik çıkarlar sebebiyle mücadeleye karşı tutumlarında herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Zenginlerin çevreciliği kavramı açısından bakıldığında katılımcılar arasında çevre hareketine katılan kişiler belirli bir refah düzeyine ulaştıktan sonra değer değişimi sonucu çevre sorunlarıyla ilgilenen ya da kapitalist sisteme zarar vermeyecek ve elitlerin ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla çevre mücadelesine yer alan kişilerin olmadığı görülmüştür. 24 (Erkek-65-Üniversite) ve 27 (Erkek-55-Doktora) numaralı katılımcılar hariç diğer katılımcıların kendi yörelerine yapılacak müdahale ile birlikte çevre sorunlarıyla ilgilenmeye başladıkları için zenginlerin çevreciliği kavramıyla örtüşmemektedir.

Katılımcılar arasından bir kişi hariç hepsi kendini yaşam alanı savunucusu olarak tanımlamaktadır. Yöre halkının kendi yaşam alanını korumak amacıyla bir araya gelmesi ve Fındıklı'da HES karşıtı mücadelenin siyasi partiler üstü bir konumda yer alması yoksulların çevreciliği kavramıyla benzerlik göstermektedir. Yoksulların çevreciliği ile mücadele arasındaki benzerliklerin yanında farklılıklar da vardır. Çünkü yüksek rakımlı yerlerde yaşayan insanlardaki çevre kültürü ve bilinci onları mücadeleye katılmaya yönlendiren en önemli sebeplerden biri olarak görülmektedir. Bunun yanında katılımcılar sadece kendi yaşam alanlarındaki çevre sorunlarıyla değil, diğer yöredeki çevre sorunlarıyla da ilgilenmektedirler. Sadece kendi yaşam alanlarını ya da geçim kaynaklarını korumak amacıyla mücadeleye başlamış olmalarına rağmen zaman içerisinde farklı yörelerdeki mücadelelerde de yer almaya başlamışlardır.

Katılımcılar için dere yani su doğanın ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir. Tüm canlı ve cansız varlıkların su ihtiyacı ve suyun kültürün nasıl bir parçası haline geldiği görülmektedir. İnsan vücudundaki gibi dere tüm ekosisteme suyu taşımaktadır. Herhangi bir derenin kuruması ya da akışının engellenmesi durumunda suyun gitmediği bölgedeki canlı ve cansız varlıkların yaşamında değişiklik meydana gelecektir. Dere ve doğa arasındaki bütünlük göz önüne alınarak katılımcılara “Dere sizin için ne anlam ifade ediyor? Derelerin ne olacağı sizi niçin ilgilendiriyor? Dereyle veya dereyi çevreleyen ekosistemle nasıl bir ilişkiniz var?” sorusu sorulmuştur. Katılımcıların dereye yükledikleri anlamlar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Dereye doğanın en önemli parçası ve su yani yaşam kaynağı olarak gören katılımcılar bunu şu şekilde açıklamışlardır:

“İnsanoğlu su olan yerlere yerleşim yapmıştır, yani su yaşamın ana unsurudur. Sadece insanlar için değil tüm canlılar açısından su yaşamın ana unsurudur.” (K23-Erkek-64-Üniversite).

“Dere bulunduğu noktada yaşam alanlarına can veren, yaşam veren canlısına, cansızına bitkisini, hayvanına insanına yaşam veren yaşamını güzelleştiren senin oradaki üretim ilişkilerini ve yaşamla ilişkilerini besleyen ana kaynaktır.” (K2-Erkek-55-Üniversite).

“Su bir doğanın olmazsa olmazıdır. Sadece fiziksel ihtiyacımız değil, bütün canlılara hayat veren şeydir.” (K29-Erkek-63-Yüksekokul).

“Dere bizim için candır, sadece bizim için değil tüm canlılar için candır. Bitkisi, börtü böceği, karıncası, kurbağası, balığı, insanı, arısı... Dere olmazsa yaşam olmaz burada ve her yerde.” (K18-Erkek-49-Yüksekokul).

“Biz bu doğanın içerisinde bütün o canlı türleriyle birlikte olursak yaşarız. Biz bir zincirin halkasıyız, ben yok. Doğada yaşayan bir ağaç bir böcek bir sinek bir insan hepsi bu topraklarda eşit haklarla eşit can taşıyarak yaşama hakkına sahiptir” (K4-Erkek-54-Lise).

Katılımcıların bir kısmı için dere su kaynağı ve doğanın bir parçası olarak görülmektedir. Derenin doğada yaşayan tüm canlıların ortak alanı ve eşit kullanım hakkına sahip olduğu bir kaynak olarak görülmektedir. Dereye yapılacak müdahale ve su kullanım hakkının şirketlere kiralanmasıyla yöre halkının ve doğadaki canlıların dereye ulaşımının engelleneceği düşünülmektedir. Katılımcıların dereye ilişkin düşünceleri içerisinde yer alan tüm canlıların dereyi eşit şekilde kullanma hakkı olduğu düşüncesi çevre adaleti düşüncesine benzemektedir. Suyun sadece insanlar için değil, tüm canlılar için aynı derecede önemli ve yaşamsal bir kaynak olduğunu ortaya koymuşlardır. Derenin tüm canlıların yaşam kaynağı olarak görülmesinin yanında dereyle yöre insanı arasındaki aidiyet ilişkisine vurgu yapılmıştır:

“Dere benim çocukluğumun geçtiği yer çünkü ben orada büyüdüm. Benim oyun alanım yaşam alanım orası, en güzel çocukluk anılarım o dere. Emekli olduğumuzda tekrar memlekete dönüp hayatımın yaşlılık günlerini orada dereye yüzerek, gezerek, yanında oturup çay içerek, bir şeyler ekip biçerek geçirmek istiyorum.” (K32-Kadın-48-Ortaokul).

“Derenin bizim için farklı bir kültür yarattığını görebilirsiniz. Az önce söyledim mesela burada siz 5 Ağustos'ta gelin bu derenin farklı yerlerinde on- yirmi kişi kadın, erkek, çocuk beraber... Derenin bizim için karşılığı yaşamın kendisidir. Yetmiş-seksen yaşındaki yaşlılarımızdan on sekiz yaşındaki gençlerimize kadar dere buradan akmazsa burada hayat olmaz kültürü edinilmiş.” (K3-Erkek-61-Üniversite).

“Her şeyimiz bizim dere, balık yakaladık, gençliğimiz sevdalıklarımız, türkülerimiz hep dere üzerinedir. O neden dere olmazsa olmazdır bizim olayımızda çünkü biz dağ köylüsüyüz, o köyü de neşelendiren, şenlendiren, bize su hayat ve can veren deredir.” (K24-Erkek-65-Üniversite).

“Başka bölgelerde sulama, tarım ve zirai amaçlı kullanılabiliyor ama bizde dere bir yaşam kültürü aynı zamanda... Bu bölgeden kimsenin dereden bağlantısız bir yaşamı olduğunu düşünmüyorum. Yaşamımızın temel unsurlarından biri dere, çocukluğumuzun geçtiği yerler.” (K8-Erkek-34-Üniveriste).

“Bir o doğal akışının verdiği bir güzellik vardır. İki, yine çocukluğumuzda mesela balık tutardık. Oltayla balık tutmaya giderdik. Güzel göllerimiz vardı, oralarda yüzerdik. Orayla bir ilişkimiz vardı.” (K14-Erkek-49-Lise).

Katılımcılar tarafından geçmişten bugüne kadar gelmiş olan bir aidiyet duygusundan bahsedilmektedir. Dereyle ortak bir geçmişlerinin olması ve iç içe bir hayat sürmeleri dereyi hayatlarının ve kendilerinin bir parçası olarak görmelerine neden olmuştur. Dereyi kültürlerinin ayrılmaz bir parçası olarak görmektedirler. Yörenin kültürünün bir parçası olan derenin yok edilmesi ya da dereye müdahale edilmesinin kültürün yok edilmesine neden olacağı düşünülmektedir. Kültürün değişmesi ya da yok olmasını geçmişle aralarındaki bağın kopması olarak algılamaktadırlar. Kültürel bağların kopmasının yanında katılımcıların bir kısmı sulara yapılacak müdahale sonucunda geçim kaynakları olan tarımın zarar göreceğini düşünmüşlerdir.

“Çiftçilikle, tarımla uğraşan biriyim ve gelirim tamamlanıyor. ... Su olmayınca biz tarım yapma şansına sahip değiliz, biz yapmasak bile o suyun içinde bin bir türlü canlı var. O sudan faydalanan binlerce canlı var. Toprakta yaşayanlar, toprak üstünde yaşayanlar, suyun içerisinde yaşayanlar dolayısıyla oraya yapılacak herhangi bir müdahale yaşamın yok edilmesi demektir.” (K6-Kadın-42-Üniversite).

“Bir, doğayı kendi yapısı içerisinde bırakmak gerekiyor. İki, su dereler daha doğrusu aktığı yerde sadece bitki örtüsü veya oradaki kuşlar, böcekler açısından değil, suya müdahale oradaki tarımsal faaliyetleri de engellenmesi demektir. Suyu ve suyun kendi akışına müdahale aslında yaşam alanlarına müdahaledir” (K9-Erkek-45-Üniveriste).

Burada ekonomik şey de iyi değil, yarın öbür gün benim çocuklarım geldi dedi ki ben tarlayı ekip biçeceğim ya da tarım yapacağım, su bulamayacak. Su satın alınamayan bir meta olmalı, su yıllardır doğal olarak kaynağından akıp denize kadar gidiyor. Bütün canlılara hayat veren bir şey.” (K17-Erkek-63-Lise).

Tarımın temel kaynağı olan suya yapılacak müdahalelerin bölgedeki tarımı etkileyeceği düşünülmektedir. Su kullanım hakkı anlaşmalarıyla kırk dokuz yıllığına şirkete kirialanan suların kullanım hakkı tamamen şirketlere ait olmaktadır. Gelecekte suya ihtiyaç duyulması durumunda suyun kullanımına izin vermek şirketin inisiyatifinde olacaktır. Tüm canlıların ihtiyaç duyduğu suyun bir şirkete kırk dokuz yıllığına devredilmemesi gerektiği savunulmaktadır.

Katılımcıların “Bölgede yapılması planlanan HES projeleri hakkında ne düşünüyorsunuz? Ekolojik, toplumsal ve ekonomik olarak nasıl bir etkiye neden olacağını düşünüyorsunuz?” sorularına yanıtları incelendiğinde katılımcıların HES’ler hakkındaki düşünceleri HES’lere karşı olanlar, HES’lerin yapılış şekline karşı olanlar ve HES’lerin yapıldığı yere ve sayısına karşı olanlar olarak üçe ayrılmıştır.

“İlçemizde değil ama yakın ilçelerimizde gördük ki bu HES’lerin yapıldığı yerlerde ne işsizliğe bir çözüm oldu ne oradaki kalınmaya lokal alanda bir kalkınmaya çözüm oldu ne de başka bir rahatlama söz konusu oldu. Sadece ne kaldı geriye dönüşü mümkün olmayan bir tahribat kaldı. Geri dönüşü mümkün olmayan tahribatla birlikte insanların kısmen yaşam alanlarını terke etmek zorunda kalan insanlar oldu. Köylerinin terk edenler oldu. Sonra o toprakları elinden çıkan insanlar ellerindeki üç beş kuruş parayı da piyasanın argümanları doğrultusunda çok kontrollü bir şeyle kaybedip şu anda da mağdur oldular.” (K16-Erkek-57-Lise).

“Bize ekonomik açıdan bir getiri sağlamayacağından eminiz. Aynı zamanda doğamıza zarar vereceği için ekonomik zarar vereceğinden de eminiz çünkü ne çayımız olacak ne findığımız olacak, biz aynı zamanda hayvan besliyoruz. Hayvanlarımızın otlak alanları yok olacak. Çaylarımız olmadığı için maddiyatımız olmayacak, bu sefer hayvanlarımızı da barındıramayacağız.” (K6-Kadın-42-Üniversite).

“Bundan yöre halkı kesinlikle faydalanmadı. Sadece zararını gördü. Alan şirket mutlaka kar ediyordur, HES’lerde durum aynıdır. Sadece kar amacı güttükleri için yöre

halkını diğer canlıları düşünme durumu kesinlikle yoktur. HES'lerin bu bölgedeki göçü daha da hızlandıracağını düşünüyorum. Dereler kuruduktan sonra insanlar burada tutmak daha da zor olacaktır.” (K18-Erkek-60-Yüksekokul).

“Derenin etrafında yaşayan insanların suyla ilgili bir kültürü var, bağlantıları var. Oda değişecek, bölgede daha fazla araç gelip gidecek, kaderi değişiyor. Gördüğüm HES inşaatlarının etrafında bitki örtüsünü de değişiyor. Suların yolu değiştiği için inşaat sürecinde bir dereye öbürüne bağladıkları için yukarı veriyor aşağıya veriyor. Her yerde farklı tahribatları var. Onunda deredeki hem su miktarını hem de her şeyi değiştirecek. Ben çok etkileneceğini düşünüyorum. Ekonomik olarak ne getirir ne götürür onu çok cevabı bende yok ama belki iki üç kişi istihdam olur. Çalışacaklar oluyor yol inşaatında, inşaatında, santraller hakikatten çalışırsa çalışanlar işçiler olacak. Olumsuz bir şey söyleyemedim ekonomik anlamda ama bölgede kırsal turizm bizim bölgemiz için en geçerli yol doğa ve kültür turizmi hem doğanın olası bu gücünü elinden alıyor.” (K25-Kadın-47-Üniversite).

“Doğal olarak tarihsel bağı kopartıyorsun. Köylü kültürü ortadan kalkıp köyün içinde bir kentleşme, betonlaşma hissiyle mekanikleşiyorsun. Bu betonlaşmaysa aynı zamanda insan, komşuluk, dostluk ilişkilerine de yansıyor. Böyle bir süreç yaşıyoruz. Aynı zamanda da bir kısım yerde de göçe sebep olduğu, tarımsal sulama alanlarına, derenin tarımsal sulama için kullanıldığı yerlerde derelere el koyulunca insanların tarımsal üretimleri de sekteye uğradı.” (K8-Erkek-34-Üniversite).

HES'lere karşı çıkanlar ekolojik açıdan HES'lerin yapıldığı yerlerde ciddi tahribat meydana geldiğini ve yapılan her bölgede ortaya çıkacak sonuçların bu olduğunu savunmaktadırlar. HES yapılacak bölgedeki ağaç örtüsünün tıraşlanması, dereyle çevresindeki canlıların etkileşimini engellemesi ve sucul canlıların yaşamlarının hiçe sayılması nedeniyle derelerdeki canlı yaşamını yok edeceği ileri sürülmektedir. Ekonomik açıdan bakıldığında ise istihdam sağlanacağı konusundaki söylemlerin karşılığı olmadığı bunun yanında bölgenin genel geçim kaynağı olan tarımın özellikle de çay tarımının, olumsuz etkileneceği ve böylelikle bölgedeki insanların geçimini sağlayamayacağı düşünülmektedir. Katılımcılara göre, ekonomik açıdan geçimini sağlayamayanlar bölgeden göç etmek zorunda kalacak ve sosyal açıdan kültürüyle arasındaki ilişki kopacaktır. Bunun yanında 4 (Erkek-54-Lise) numaralı katılımcının

“Senoz’a gittik. ... bir genç yanımıza geldi ve ‘Abi ben HES’lerde çalışıyorum ama bana bir şey deyin, HES’lerde çalışsam aç kalacağım, HES’lerde çalışıyorum diye akrabam yüzüme tükürüyor.’ ” söylemlerinde görüldüğü üzere yıllarca birlik içerisinde yaşayan köylüler arasında HES projeleri nedeniyle ortaya çıkan fikir ayrılıklarının hasımlıklara neden olduğu görülmektedir. Ayrıca, HES’lerin başka bölgelerde neden olduğu olumsuz etkiler göz önüne alarak HES’lerin yapılmaması gerektiğini savunmaktadırlar.

Geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlayan katılımcılar, su kullanım hakkının kırk dokuz yıllığına şirketlere verilmesiyle geçimlerini sağlama konusunda endişe duymaya başlamıştır. Suyun kullanımına şirket tarafından izin verilmediği takdirde geçim kaynaklarını kaybedeceklerini, bölgede yaşamaya devam edemeyeceklerini ve göç etmek zorunda kalacaklarını ileri sürmüşlerdir. Suyun ticarileşip, şirketlerin inisiyatifine bırakılarak suyun alınıp satılabilen bir meta haline gelmesine karşıdırlar. Katılımcılar suyun şirket inisiyatifine bırakılması sonucunda geçim kaynaklarını ve yaşam alanlarını kaybedeceklerinden de endişe duyduklarını belirtmişlerdir. Suyun ticarileşerek bir meta haline gelmesiyle bölgede yaşayan insanların yok sayılması katılımcılarda memnuniyetsizliğe neden olmuştur. Hoşnutsuzların çevreciliği kavramıyla benzerlik göstermesinin yanında geçim kaynaklarına ilişkin endişeleri de yoksulların çevreciliği kavramıyla benzerlik göstermektedir. Ancak dereye ilişkin aidiyet duygusu hoşnutsuzların çevreciliği ve yoksulların çevreciliği kavramından farklılaşmaktadır.

HES’in yapılma şekline karşı olan kişilerin düşünceleri şu şekildedir:

“En büyük sorunun yapılış biçimleri olduğunu düşünüyorum. Çok teknik bilgilere sahip olduğum bir şey değil, ben daha çok sosyal savunuculardanım ama yapılış şekillerini gördüm, hiç o sözleşmelerdeki gibi değil. Yeniden ağaçlandıracağız, can suyu bırakacağız verilen taahhütlerin hiçbirisi yeri gelmiyor ve inşaatı yapılabilecek en kolay şekilde yapıyorlar. Dinamit patlatıyor, o dinamit dereye, derenin üstündeki köye ne yapıyor, kurda, kuşa ne yapıyor kimse önemsemiyor.” (K25-Kadın-47-Üniversite).

“Su bölge ekolojisinin ana unsuru, bölgedeki canlı yaşamın bitkinin, hayvanın ve insanın var olmasının ana unsurudur. Bu suyu öncelikle yaşamın varlığı için gerekli olan suyun yaşamı devam ettirecek şekilde var olmasını sağlayacak bir yöntem bulmamız

lazım. Onun dışında fazlalık olarak kalan su da elektrik enerjisi olarak kullanılabilir. Bizim buradaki uygulamalardaki gördüğümüz tersi yapıldı.” (K23-Erkek-64-Üniversite).

“HES’lerin değişik değişik yapılma şekilleri var. Dünyanın farklı yerlerinde de farklı şekilde de yapılan HES’ler var. Dereye belli oranda su bırakılıyor, o bölgede yaşayan insanlara ve canlılara her şeye yaşam sağlayacak suyu önce bırakıyorlar, ondan sonra etrafa zarar vermeden HES’i yapıyorlar.” (K30-Kadın-62-Yüksekokul).

HES’in yapılma şekline karşı olan kişiler yapım sürecinde ortaya çıkan tahribattan rahatsız olmaktadır. Temiz enerji olarak gördükleri HES’ler yapılırken ortaya çıkardığı çevre tahribatının giderilmemesi durumunda HES’lerden elde edilecek elektrik enerjisine karşılık ciddi bir ekolojik tahribat meydana gelmiş olacaktır. Doğanın tahrip edilmesi biyolojik çeşitliliğin azalmasına neden olacaktır. HES’lerin uygulanmasına ilişkin bu hataların düzeltilmesi durumunda HES’lere karşı olmadıklarını ileri sürmüşlerdir. Bunun yanı sıra ÇED raporlarında belirlenen ağaçlandırma ve can suyu yükümlülüklerin yerine getirilmemesi de şeffaflık sorununu beraberinde getirmektedir. Uygulamaya ilişkin bu sıkıntılar özellikle de can suyu konusu insanların HES’lere karşı tutumunu olumsuz etkilemektedir. Dereye bırakılan can suyunun dere ve suda yaşayan canlılar için yeterli olmadığını ve yaz döneminde bırakılan suyun dere yatağında buharlaşması nedeniyle dere içindeki canlılara ve çevresine ciddi zararlar verdiğini belirtmektedirler. HES projelerindeki bu şeffaflık sorunu katılımcıların bölgedeki HES’lere yönelik tepkisinin artmasına neden olmuştur.

HES’lerin yapıldığı yerlerin seçimi konusunda tepkili katılımcımızın düşüncesi şu şekildedir:

“Maçka’dan aşağı bölümdeki HES’ler için kimseye bir şey demedik çünkü o su zaten canlılığını kaybetmiş bir su, HES yapılacaksa öyle yerlerde yapılsın. Onlar için ağzımdan hiçbir şey duymadınız. Bozulmuş ekosistemlerde, doğayı bozmayacak yerlerde yapılmalıdır.” (K27-Erkek-55-Doktora).

HES’lerin canlılığını kaybetmiş sularda, bozulmuş ekosistemlerde ve doğaya zarar vermeyecek şekilde yapılması gerektiğini düşünmektedir. Ancak bu şekilde yapılacak HES’lerin belirli bir sayıda olması gerektiğini, bu koşullarda bile ekosistemin kaldırabileceği kapasitenin üzerine çıkmamak gerektiğini düşünmektedir. Uygulamadaki

sorunların çözülmesi durumunda HES'lere karşı olmadığını belirtmiştir. 27 numaralı katılımcının ekosisteme ve doğayı korumaya ilişkin düşünceleri Nohl'un doğanın ve türlerin korunmasını savunan doğa-çevre korumacılar kategorisiyle benzerlik göstermektedir.

Katılımcıların “Çevre koruma ya da ekoloji alanında faaliyet gösteren herhangi bir kuruluşa üye misiniz ya da herhangi bir oluşumun çalışmalarına katılıyor musunuz? Ne zamandır bu faaliyetlere katılıyorsunuz? Sizi bu etkinliklere katılmaya iten herhangi bir faktör var mıdır?” sorularına verilen cevaplar incelenmiştir. Bölgede HES'lere karşı mücadeleyi destekleyen ve koordinasyonunu sağlayan birçok oluşum vardır. TEMA ve Doğa Derneği de yerel halkın HES'lere karşı mücadelesine destek vermiştir. DEKAP, HES'lere karşı mücadelede üst bir örgütlenme olarak görülmekte ve ilçelerdeki alt örgütlenmeleri bulunmaktadır. DEKAP dışında yerel halkın çevreye yönelik oluşturduğu yerel örgütlenmeler Fındıklı Dereleri Koruma Platformu, Arhavi Doğa Koruma Platformu, Halkevleri, Senoz Derneği ve Yeşil Artvin Derneği şeklinde sıralanabilir. Yerel halk tarafından mücadelelerini örgütlemek amacıyla kurulan bu oluşumlara katılımcılar genellikle kendi yörelerinde ortaya çıkan çevre sorunlarıyla birlikte katılmışlardır. Katılımcıların çevre oluşumlarına katılım sebeplerine bakıldığında farklılıklar mevcuttur. Katılımcılar diğer ilçelerde inşa edilen HES projelerinin sonuçlarının görülmesi, çevreye karşı duyulan sorumluluk duygusu, dereyle aralarındaki aidiyet duygusu, yaşam alanını korumak isteme, suyun ticarileşmesinin önüne geçme ve bilgilendirme sonucunda durumun ciddiyetini anlayarak çevreyle ilgili oluşumlar içerisinde yer almıştır.

HES karşıtı mücadelede kurumsal olarak dernek ve vakıf tarzı tüzel kişiliği olan oluşumların yanında platform tarzı gayri resmi, tüzel kişiliği olmayan gevşek oluşumların da etkili olduğu görülmüştür. Çevre hareketlerinin sınıflandırılması açısından bakıldığında İçöz (2012: 76-79)'ün amaç ve stratejilere göre yapılan sınıflandırmaya göre vatandaş girişimleri ve platformlar kategorisiyle uyumlu olduğu görülmektedir. Platform, profesyonelleşme ya da kurumsallaşma endişesi olmayan, ortak sorunu paylaşan gönüllü kişilerin bir araya gelmesiyle oluşan, kısa süreli oluşumlardır. Platformlar mücadele bittikten sonra sona erdiğine ilişkin düşünce konusunda farklılıklar vardır. Mücadeleyi sadece HES'lerle kısıtlamamaktadırlar. Dere ıslahı, maden çalışmaları gibi çevreye zarar

verecek müdahalelere karşı mücadeleye devam etmektedirler. STK'lar, çıkar grupları ve baskı grupları ise dernekleri içerisine almaktadır. Dernekler platformlara göre daha uzun süreli ve çeşitli mücadeleleri içerisinde barındıran tüzel kişiliğe sahip oluşumlardır. YAD, 1995 yılında madene karşı kurulmuş olmasına rağmen farklı çevre sorunlarıyla da ilgilenmektedir.

HES'lere karşı mücadele konusunda örgütlenmek ciddi önem arz etmektedir. Mücadele konusundaki örgütlenme ne kadar güçlüyse başarı oranı da o kadar yüksek olmaktadır. Direnişe katılan kişilerde meydana gelen bölünme ya da muhtelif fikir ayrılıkları mücadelenin zayıflamasına neden olmaktadır. Bunun yanında yerel halkın HES'lere karşı tutumu ilçeye HES yapılıp yapılmaması konusunda önemli bir etkidir. Mücadeleyi bir bütünlük içerisinde gerçekleştiren ve güçlü bir direniş oluşturan Fırtına Vadisi, Fındıklı, Hopa, Kemalpaşa ve Ardanuç ilçeleri HES yapımını engellemiştir. Direnişin zayıf olduğu ve birlikteliğin yeteri kadar sağlanamadığı ilçelerde HES projeleri hayata geçirilmiştir. Artvin'in Arhavi ilçesinde birlik sağlanamamasının yanında yerel halk HES'lere karşı sürekliliği sağlayamamış, vaat ve ekonomik kaygılarla HES'ler karşısında sessiz kalmıştır. Yörede yaşamayan insanlar HES'lere karşı mücadeleyi sürdürmeye çalışmış ancak mücadele başarıya ulaşamamıştır.

Katılımcıların "HES'ler konusunda bilgilendirme çalışmaları yapıldı mı? Yapıldıysa bu çalışmalar sonucunda yöre halkının davranışlarında nasıl değişiklikler oldu?" sorularına verdikleri yanıtlar incelendiğinde, bölgede şirketler tarafından ve çevre oluşumları tarafından olmak üzere iki şekilde bilgilendirme çalışması yapıldığı görülmüştür. Şirketler tarafından düzenlenen bilgilendirme toplantılarında HES'in nasıl yapılacağı, vaatler ve ÇED raporunda yer aldığı gibi hasarları giderici çalışmalar yapılacağı anlatılmaktadır. Katılımcılar bu toplantıların ÇED raporları gibi gerçeği yansıtmadığını ileri sürmektedirler. Bu toplantıların sonunda bilgilendirme toplantısının yapıldığına ilişkin belge imzalanmaktadır ve bu belge projelerin devamı için gerekli bir belgedir. Kendi amaçlarına ulaşmak için toplantılarda HES'lerin proje alanında ne türden tahribatlara neden olacağı belirtilmemektedir. Toplantıların gerçeği yansıtmadığını düşünmeleri nedeniyle, çevre oluşumları ve direnişe katılan kişiler toplantının yapılmasını ve belgenin imzalanmasını engellemek amacıyla protestolar gerçekleştirmişlerdir.

HES şirketlerinin yaptığı bilgilendirme toplantıları dışında bölgedeki çevre oluşumları tarafından yöre halkına yönelik bilgilendirme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Çevre hareketi tarafından yöre halkına yönelik gerçekleştirilen bilgilendirme çalışmalarını katılımcılar şu şekilde açıklamaktadır:

“Biz ilk başladığımız zaman köy köy mahalle mahalle ev ev, girmediğimiz ev, köy kalmamıştır. Haftada iki-üç gün köylerde toplantı yaptık, resimlerle, bilgilerle, belgelerle ne olup olmadığını adamlarla tartışarak, konuşarak, onlardan bilgi alarak.” (K3-Erkek-61-Üniversite).

“Diğer bölgelerde yapılan HES’lerin görüntülerini çekerek bir slayt haline getirdiğimiz bu olumsuz projeleri etkinliklerimizdeki buradaki halka izlettiriyorduk. Oradaki yaşamın ne kadar, halkın üzerinde ne kadar etkisi olduğunu ne zarar olduğunu, geleceğe zararlar vereceğini, sadece HES üzerinde değil burada çay üreticisiyiz, çayın kalitesinin nasıl düşürüldüğünü, çayın özelleştirileceğine dair slaytlar yaparak devamlı bu halkı biz slaytlar üzerinden bilgilendiriyoruz.” (K10-Erkek-53-İlkokul).

“Bölgede altı yıl önce bir HES profesörünü gönüllü olarak davet ettik sağ olsun bizi kırmadı, geldi. Beyza Üstün⁶’ü yanında iki arkadaşıyla birlikte burada ağırladık.” (K18-Erkek-6-Yüksekokul).

“Bu bölgede birkaç tane genel konferans yapıldı. Onun haricinde genel platformdaki arkadaşlarla bizler özellikle HES projelerinin olduğu köylerde ve yakın köylerinde dolaşarak kiminde cami de kiminde köy kahvesinde birilerinin evinde hem görsel bir takım şeylerle hem soru cevap şeklindeki sohbetlerle bilgilendirme sunumlarla hem belli bir duyarlılık yarattık.” (K19-Erkek-49-Üniversite).

“Hemen hemen her gittiğim köyde bilgilendirme çalışmasını yapmak zorundaydık çünkü gelecek olan firmalar bilgilendirme dedikleri bir olaydan önce hemen hemen her köye gittik yaptık.” (K24-Erkek-65-Üniversite).

Bu bilgilendirme çalışmaları sonrasında yöre halkı da HES’lerle karşılaştığında ne olduğunu anlamak için araştırmaya başlamışlardır. Araştırmaların yanında durumu

⁶ 2015 yılına kadar Yıldız Teknik Üniversitesi Çevre Mühendisliği Bölümünde öğretim üyesi olarak çalıştı. 2015 yılında Halkların Demokrat Partisi (HDP) 25. Dönem İstanbul milletvekili olmuştur (www.tbmm.gov.tr, (t.y.)).

daha iyi anlayabilmek adına bilimsel araştırmalar ve bilim insanlarından yardım alınmıştır. İlçelere çevre oluşumları öncülüğünde bilim insanları çağrılmış, seminer ve paneller düzenlenmiştir. Bilim insanlarının gerçekteştirdikleri seminer ve panellere tüm halkın katılması mümkün olmamıştır. Bu yüzden çevre oluşumlarında yer alan ya da bilgi sahibi olan 2, 3, 4, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 24, 27, 29, 30 ve 33 numaralı katılımcılar bu bilgileri köylerde evlere, camilere, düğün salonlarına ve kahvehanelerde toplantılar gerçekteştirilerek yöre halkına aktarılmıştır. HES'lere karşı mücadelenin bilimsel araştırmaları ve bilim insanlarını temel alması mücadeleyi rasyonel bir temele oturtmuştur. Bu temel mücadeleyi daha güçlü bir hale getirmiştir. Bu bilgi, hareket mensuplarının medyada lanse edildiğı gibi tepkici olmadıkları, bilimsel bir dayanak çerçevesinde tepki verdiklerini ortaya koymaktadır. Bilgilendirme çalışmaları sonucunda birçok ilçede yüksek eğitim düzeyine sahip olmayan kişiler bile HES'ler konusunda oldukça detaylı bilgiye sahip olmuşlardır. Yöre halkının bilgilendirme çalışmalarına yönelik tepkileri ikiye ayrılmaktadır. Katılımcılar durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Halk her zaman destekliyor. Bu tek taraflı bir şeyde değıl. Siyasi görüş olarak sağıcı-solcu meselesi olarak da bakılmıyor. Halk hep bir bakış açısından bakıyor. Fındıklı'daki insanlar yaşam alanlarına sahip çıkıyor.” (K22-Erkek-30-Lise).

“Bu alanda çalışma yapmış birçok insan geldi. Beyza Üstün gelmişti ve uzun çaplı bir sunumu olmuştu. Bizler o çevrede yine Arhavili olan Orman mühendisi Oğuz Kurdoğılu'yla görüşmelerimiz oldu. ...Bunun dışında bizim de bu konuda araştırmalarımız oldu ve oradan edindiğimiz bilgileri köy köy gezerek küçük küçük sunumlarla anlatmaya çalıştık. Ben bunun çok fazla etkili olamadığını gördüm açıkçası, tabi ki belli bir ilgi oldu ama daha fazla sunum gününde kaldı gibi. Biz çok fazla geri bildirim ya da direnişe katılma şeyi göremedik.” (K28-Kadın-31-Üniversite).

“...insanlar gelecek korkusu, özellikle çocuklarının işsiz kalma korkusu maddi olarak sıkıntı yaşama korkusu, yaşam anlamında da sıkıntı yaşarım korkusu ile insanlar korkuyla yaşıyor. Paraya, ekmeğe ihtiyacı var. Eylem içerisinde görünmeleri hoş karşılanmıyor. Tehdit ediliyor aslında o insanların kalbinde olanı biliyoruz ama.” (K29 (Erkek-63-Yüksekokul)-K30 (Kadın-62-Yüksekokul)).

“Katılım oldu, ben hep katılıma rastladım. Ama işte yerden yere değişiyor. Fındıklı’da çok katılım oluyor, Arhavi’de az oluyor, Hopa’da çok oluyor. İlçelerin siyasi dinamikleri çok farklı, Çayeli’nde az ve öz oluyor.” (K25- Kadın-47-Üniversite).

“Halk bir şey yapmadı, paraya baktı. 5-10 bin lirayı bir arada gördüğü yok. Sen ona 100 bin lira verince yedi sülalesini satar bu adam.” (K26-Erkek-62-Üniversite terk).

Yöre halkının bir kısmı bilgilendirme çalışmalarını hoş karşılamış ve mücadelenin içerisinde yer almışken, yöre halkının bir kısmı ise farklı nedenlerden dolayı bilgilendirme çalışmalarına ve mücadeleye karşı ilgisiz kalmıştır. Bu ilgisizliğin nedenleri arasında HES şirketlerinin vaat ettiği iş imkânlarından yararlanmak, geleceğe yönelik korku ya da her halükârda yapılacağı düşündükleri için HES şirketlerinin imkânlarından faydalanmak istemeleridir. Bu nedenle Salarha ve Senoz Vadileri ve Arhavi ilçesinde mücadelede yer alan kişilere karşı yöre halkı tepki göstermiş ve şirketin yanında yer alarak mücadeleyi durdurmaya çalışmışlardır. Her yerde maddi kaynak sağlamak için şirketlerin yanında yer alan kişiler olmuştur. Ancak kişi sayısının azlığı ve mücadelenin güçlü olması durumunda bu kişiler etkili olamamıştır.

Yöre halkının bir kısmının çevreye karşı geçmişten gelen bir duyarlılığa sahip olduğu, ancak yörede çevre oluşumları tarafından gerçekleştirilen bilgilendirme çalışmalarının çevre bilincinin farklı bir düzeye ulaşmasını sağladığı görülmüştür. Eğitim düzeyleri düşük kişilerin bile HES projeleri hakkında oldukça detaylı bilgi sahibi olduğu görülmektedir. Bu açıdan zenginlerin çevreciliği ve post-materyalizm tezine göre kişilerde toplumsal bir değer değişimi görülmekte, ancak katılımcılarla yapılan görüşmelere genel olarak bakıldığında post-materyalist değerlere yönelik bir değer değişimi sonucu mücadele içerisinde yer aldıkları da görülmemektedir. Kendi yörelerinde ortaya çıkan çevre sorunları sonucunda çevre mücadelesine bu derecede ilgilenmeye başlamışlardır. Yoksulların çevreciliği açısından bakıldığında ise, geçim kaygısı ya da yaşam alanlarında meydana gelecek bozulmaların yanında yapılan bilim insanlarından yardım alınması mücadelenin bilimsel bir temele oturtulmasını sağlamıştır. Bilgilendirme çalışmaları sonucunda bilinçlenen yöre halkının çoğu sadece kendi bölgesinde değil, farklı bölgelerdeki mücadelelere de katılmıştır. Bu neden yoksulların çevreciliği kavramındaki geçim kaygısı ve yaşam alanı korunması amacı bilgilendirme çalışmalarıyla daha geniş bir mücadeleye dönüşmüştür.

Katılımcıların “Kamu otoritesini temsil eden oyuncuların bu süreçteki davranışlarını tanımlar mısınız? Kamu otoritesini temsil eden oyuncuların bu davranışlarından sonra yöre halkının tepkisinde bir değişiklik oldu mu?” sorularına verdikleri yanıtlar incelenmiştir. Yöre halkı ve kolluk kuvvetleri arasında şiddet içeren müdahalelerin gerçekleştiği yerler olmuştur. HES karşıtı mücadele içerisinde yer alan kişilerin şirketi protesto etmek amacıyla yaptığı eylemler karşısında şiddetle bastırmaya yönelik girişimler olmuştur (Akbaş, 2011). Katılımcıların kamu otoritesini temsil eden kişilerin tavırlarına yönelik düşünceleri şu şekildedir:

“Mülki amir ve mülki amirin emrinde bulunan ilçe merkezinde emniyet köylerde de jandarmayla... hatasız kul olmaz, ayrıntılar vardır ama benim söyleyeceğim genel olaraktır. Bugüne kadar birbirimize elimizde değmedi.” (K4-Erkek-54-Lise).

“Öyle çok agresif davranmadılar, bizlere de yardımcı olmaya çalıştılar. Bizlere de durmamız gerektiğinde... İster istemez sende çıkışıyorsun onların girmemesini istiyorsun. İki tarafı da dengede tutmaya çalıştılar.” (K7-Kadın-45-İlkokul).

“O bölgeye gelen maden şirketi, HES şirketi, elektrik şirketinin kolluk kuvvetleri gibi davrandılar. Yörede bulunan mücadele eden halkın yanında konumlanmadılar.” (K9-Erkek-45-Üniversite).

“Biz bugüne kadar kolluk kuvvetleriyle karşı karşıya kalmadık. Biz dolayısıyla şunu rahatlıkla söyleyebiliriz, biz askeri her zaman baş üstüne koyarız.” (K22-Erkek-30-Lise).

“Kaba. Kolluk kuvveti en azından vatandaşlara şefkatle karşı çıkmalı çünkü vatandaşlar kendi içtiği suyun peşinde. ... Kolluk güçleri şirketlerin kolluk güçleri gibi çalışmaya başladılar. Bu karşı çıkışı hükümet, hükümete karşı çıkış olarak gördü ve kolluk güçlerine burayı dağıtın diyor. Oysa ortada teknik olarak anlaşmak lazım.” (K27-Erkek-55-Doktora).

“Kolluk kuvvetleri ilk başta bu konularla ilgili onlarda ne olduğunu anlayamadan ilk olarak insani anlamda yapmış olduğumuz mücadelenin yanında yer aldılar ama hükümetin politikasıyla birlikte kolluk kuvvetlerinin tavrı bize karşı değişti. Çevrecilere karşı değişti, çok zor kullandılar, zaman zaman gazve cop kullandı, zaman zaman sert hareketlere maruz kaldık.” (K24-Erkek-65-Üniversite).

Fındıklı’da hiçbir olay meydana gelmemiştir ve mücadele kamu otoritesini temsil eden kişilerle birlik içerisinde yürütülmüştür. Arhavi, Salarha, Senoz ve Fırtına Vadilerinde de şiddet içeren müdahaleler gerçekleşmemiştir. Borçka, Hopa, Ardanuç ve Şavşat’ta ise kolluk kuvvetleri tarafından mücadele içerisinde yer alan kişilere şiddet içeren müdahalelerde bulunulmuştur. Bunun yanı sıra mücadeleye katılan kişilerden gözaltına alınan ve bir dönem tutuklu yargılanan kişiler de olmuştur. Kamu otoritesini temsil eden kişilerin kendi yaşam alanı, deresini ya da doğasını korumak için mücadele eden kişilere yönelik sergilediği tutum devlet ve halk arasındaki ilişkiyi zedelemiş ve güvensizliğe neden olmuştur. Halk bu tutumlar karşısında iki farklı şekilde tepkisini belli etmiştir. Bazı kişiler mücadeleyi desteklemelerine rağmen devletin baskıcı ve müdahaleci tutumundan korktuğu ve gelecekle ilgili endişe duyduğu için mücadelenin içerisinde yer almamıştır. Mücadele içerisinde yer almamalarına rağmen mücadeleyi alttan alta desteklemişler, ancak korkuları ve endişeleri nedeniyle sessiz kalmayı tercih etmişlerdir. Bazı kişiler ise kamu otoritesini temsil eden oyuncuların davranışlarına rağmen daha fazla araştırarak ve sorgulayarak mücadeleye daha güçlü olarak devam etmektedirler. Katılımcıların söylemleri incelendiğinde yöre halkına ilişkin bu ayrımda iki kesimin de HES’lere karşı olduğu görülmektedir. Ancak kişilerin karşılaştıkları fiziksel ve psikolojik şiddet kişilerin mücadeleye etkin katılımı konusunda etkili olmaktadır.

Katılımcılar bir kısmı kamu otoritesinin temsil eden oyuncuların HES karşıtı mücadele içerisinde yer alan kişilere karşı tutumunu açıklarken “...komutanı ne emir verirse onu yapıyor.” (K32-Kadın-48-Üniversite terk) ifadesini kullanmışlardır. Bu ifadeden yola çıkılarak kamu otoritesini temsil eden oyuncuların tavırlarının devletin tavrı olarak görüldüğü söylenebilir. HES karşıtı mücadelenin gerçekleştiği yerlerde HES karşıtı mücadele içerisinde yer alan kişiler kolluk kuvvetlerinin müdahalelerine maruz kalmıştır. Hopa’da 31 Mart 2011 yılında gerçekleşen protestoda kolluk kuvvetlerinin protestocuları şiddetle müdahale etmesi sonucunda otuz yedi kişi tutuklanmıştır (Karaca, 2011; Söylemez, 2011). İkizdere’de HES karşıtı mücadele eden kişilere şiddetli bastırma sonucunda kırılan cop ve kalkanlar nedeniyle mücadele içerisinde yer alan kişilere kamu malına zarar verme suçlamasında bulunulmuştur (www.diken.com.tr, 2015). Devletin bu tavrının nedenini 27 (Erkek-55-Doktora) numaralı katılımcı “*Bu karşı çıkışı hükümet, hükümete karşı çıkış olarak gördü.*” şeklinde açıklamıştır. Devletin HES karşıtı mücadele

içerisinde yer alan insanlara karşı tutumu ve şirketlerin yanında yer almasının, halkın devlete karşı tutumunda değişikliğe ve tepki göstermesine neden olduğu söylenebilir.

Kamu otoritesini temsil eden kişilerin mücadelede içerisindeki kişilere karşı baskıcı ve şiddet içeren tutumu bazı kişilerce belirtildiği gibi daha fazla mücadelenin güçlenmesini neden olduğu gözlemlenmiştir. Süreç içerisinde bastırılan, şiddete maruz kalan ve tutuklanan kişilerin olması devletin tutumuna karşı memnuniyetsizliğe neden olmuştur. Yaşam alanlarını savunan insanların bastırılması, yok sayılması ve devletin tutumuna karşı duydukları memnuniyetsizlik hoşnutsuzların çevreciliği kavramıyla örtüşmektedir.

Katılımcıların “Yöre halkını projeye ikna etmek için şirketler yardım ve destek vaatlerinde ya da eylemlerinde bulundu mu? Bu vaatler ya da destekler halkta ne türden tepkilere yol açtı?” sorusuna verdiği yanıtları şu şekildedir:

“Olmuştur. Bu bölgede tutmaz o HES şirketini gelip burada para basması ya da seni işe alacağım demesi bu bölgede tutmaz. Bu bölge coğrafi anlamda köyleri bile çok doğaldır. Bir ihtiyacı yoktur bu bölgedeki insanın, bana para ver ben senin HES’ine sahip çıkayım demez.” (K10-Erkek-53-İlkokul).

“İlk önce muhtarları satın almak, ondan sonra muhtarlar bir minibüs alıyor. Camiye yardım yapıyoruz diyorlar, en büyük şeyleri dini kullanarak bir şeyler yapmaları. İşte camiye boyatıyor, muhtarları bir şekilde yandan görüyor. Sağlam olan muhtarlarımız da var ama maalesef satın alınan insanlarda var.” (K12-Kadın-63-Üniversite).

“Bir sürü el altından paralar dağıttılar. Bir tane ağacın kesilmesi için dünyanın parasını verdiler. Baştan bu işin karşısında olup sonra para alıp desteklemeye başlayan bir sürü insan var.” (K14-Erkek-49-Lise).

“... en başından beri yaptığı bir şey bu şirket kendisi de Arhavili o yüzden Arhavililerle ekonomik bazı şeyler kurmuş bir şahıs kendisi de. Hem maddi anlamda hem de başka şekillerde de (istihdam vs.) oranın insanıyla yakın bir ilişki içerisinde. Halkın bunları kabul ettiğini söyleyebiliriz.” (K28-Kadın-31-Üniversite).

“Yöre halkına, muhtarlıklara veya bölgelerin önder kişilerine çeşitli rüşvet, iş vaadi gibi tekliflerde bulundular, kısmen bunlarda başarılı oldularsa da daha sonraları bu ikna çabaları da fayda etmedi.” (K33-Erkek-51-Yüksekokul).

Şirketler halkı ikna etmek ve mücadeleyi zayıflatmak ya da sessiz kalmalarını sağlamak amacıyla birçok vaatte bulunmuştur. Muhtarlar üzerinden köylüleri ikna etmeye çalışmışlar, muhtarlara para vermişler, köylere yol, okul ya da cami yapacakları, iş imkânı sağlayacakları, köydeki bakkallardan alışveriş yapacaklarına ve yüksek ücretler karşılığında arazilerini satın alacaklarına ilişkin vaatlerde bulunmuşlardır. Şirketler tarafından yöre halkına yöneltilen vaatler, halkı ikna etmeyi ve direnişi kırmayı amaçlamıştır. Mücadele içerisinde yer alan katılımcıların tutumu kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Devlete karşı bu mücadelenin başarısız olacağı düşünüldüğü yerlerde mücadeleden vazgeçerek şirketin imkânlarından ve vaatlerinden faydalanmak için yöre halkından vaatleri kabul eden kişiler olmuştur. Yöre halkı arasındaki bazı kişiler ya da muhtarların vaatleri kabul etmesi mücadelenin zayıflamasına neden olmaktadır. Şirketler halkı vaatlerle ikna edemedikleri bölgelerde farklı yöntemler izlemişlerdir. Örneğin, Fındıklı’da şirket tarafından yapılan vaatler karşılık bulamamış ve şirketler HES projelerini gerçekleştirememiştir. Fındıklı’da mücadeleyi anlayabilmek amacıyla şirketler tarafından ilçeye araştırma yapması için iki sosyolog gönderilmiştir. Direnişte birliğin sağlandığı ve güçlü olduğu yerlerde vaatler karşılık bulmamıştır. Bazı yerlerde mücadele içerisinde bütünlüğün sağlanamadığı için ya da vaatler kabul edildiği için mücadele zayıflamıştır. Vaatlerin karşılık bulması yöre halkının mücadeleye tutumu ve öncelikli kaygılarına bağlanabilir.

Katılımcılar “Sizce HES projelerinin hızla artmasının arkasında ne gibi nedenler yer almaktadır?” sorusuna yanıtları incelendiğinde 7 ve 20 numaralı katılımcılarımız konu hakkında yeteri kadar bilgileri olmadığını ancak bölgelerinde HES istemedikleri ve derelerine herhangi bir müdahale bulunulmasına izin vermeyeceklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların çoğu HES’lerin suya sahip olmak amacıyla ortaya çıktığını şu şekilde belirtmektedir:

“Şu anda yapılmak istenen şey su kaynaklarının bence enerji diye o diye bu diye her ne olursa olsun zapt edilmesi ve kullanım haklarının alınmasıdır.” (K1-Erkek-42-Üniversite).

“Bir varil petrol şu an 60 dolar civarında bir varil su ne kadar onu irdelemek lazım. Bir şişe su ben 1 liraya satıyorum, 1,5 liraya satılıyor. Suyla petrol yarın öbür gün birbirine savaş açacak. Bu HES’lerin altında yatan amaç odur, başka hiçbir şey değil.

Su kazanacak, petrol bitecek. Su kazandığı zaman başlayacak bu savaş, suyun sahibi olmak.” (K5-Erkek-55-Üniversite terk).

“Enerji değil de su kaynaklarını tepeden sahiplenmek diye düşünüyorum çünkü artık su savaşlarının olabileceği bir dönemde ki bunun bilim adamları söylüyor, biz söylemiyoruz. Böyle bir dönemde enerji üretmek için değil su kaynaklarına sahip olmak için bu yap-işlet-devret sistemiyle tepelerden suyu almaya çalışıyorlar.” (K6-Kadın-42-Üniversite).

“Önce suya sahip olmak. Su zengini bir ülke değiliz, su fakiri bir ülkeyiz. Biz burada su kaynaklarını korumamız gerekirken su kaynaklarını... Tekelci sermaye sulara sahip olmak istiyor.” (K17-Erkek-63-Lise).

“Orada gördüğüm, okuduğum, yaptığım araştırmalarda gördüğüm kadarıyla beraber ‘HES’ler bahane sular şahane’ bu cümleyi ben yıllar önce kullanmıştım” (K24-Erkek-65-Üniversite).

“Bana göre bu enerji değil, suları satın almak çünkü su çok değerli. Bütün projeler, bütün bu çalışmalar suları satmak için. Suyun sahibi olmak için. kırk dokuz yıllığına kiralyorlar, babadan oğula geçecek.” (K26-Erkek-62-Üniversite terk).

HES’lerin yapıldığı dereler şirketlere kırk dokuz yıllığına su kullanım hakkı verilmektedir. Su kullanım anlaşmalarında HES şirketine kiralanan suyun sadece enerji üretmek amacıyla kullanılacağına ilişkin bir madde yer almamaktadır. Bu da şirketin istediği takdirde kiraladığı suyu içme suyu olarak kullanması, satması ya da HES’in yapıldığı yerdeki halka su vermemesi önünde herhangi bir engel olmadığı anlamına gelmektedir. Temiz su kaynaklarının ele geçirilmesi ve suyun ticarileşmesi amacıyla HES’lerin yapılmasına yönelik kararın İstanbul’da gerçekleşen Uluslararası Su Forumu’nda verildiği düşünülmektedir. Buradaki amacın temiz su kaynaklarının dünya su tekellerinin elinde toplanması olduğunu düşünülmektedir. Bu düşünceleri ışığında HES’ler ve su kullanım hakkı anlaşmaları suyun ticarileşmesi amacıyla yapılmıştır. Katılımcılar iklim değişikliği ile ortaya çıkan kuraklaşma gelecekte şiddetleneceği ve su savaşları ortaya çıkacağı için şirketlerin su kaynaklarına sahip olmak istediklerini ve HES’lerin aslında su savaşlarının başlangıç aşaması olduğunu düşünmektedirler. Tüm canlıların eşit şekilde kullanması gereken suyun kullanım hakkının herhangi bir

kısıtlamaya tabi tutulmadan kırk dokuz yıllığına şirketlere verilmesinin yanlış olduğu düşünülmektedir. Yerel kaynakların bölgede yaşayan kişiler tarafından kullanması gerektiğine yönelik düşünceler ve kaynakların şirketlere devredilmesiyle bölgede yaşayanların mağdur olacaklarına yönelik endişeler yoksulların çevreciliği kavramıyla örtüşmüştür.

Katılımcıların diğer çoğunluğu ise HES'lerin şirketlere rant sağlamak amacıyla ortaya çıktığını düşünmekte ve şu şekilde düşüncelerini açıklamaktadırlar:

“İyi bir kaynak firmalar açısından çünkü ülkede bir ticari yağma yaşamın bütün alanlarını ekonomik alan olarak gören yaşamsal, sosyolojik, kültürel değerini tartışmayalım sadece ekonomik değerini tartışalım diye bir bakış açısı var. Bu bakış açısıyla bir defa bu derelerin enerjisini kullanabiliriz, ticari bir enerjiye dönüştürebiliriz fikri bir defa ortaya çıktığında saldırgan bir sermaye bloğu var Türkiye 'de.” (K8-Erkek-34-Üniversite).

“Türkiye'deki enerji ve maden şirketlerine yeni sahalar açmak ve onlara para kazandırmak. ... Aslında Türkiye'deki var olan irili ufaklı küçük şirketlerin sermaye gruplarını büyütmek, onlara para kazandırmak üzere tasarlandı bütün bunlar.” (K9-Erkek-45-Üniversite).

“Bu çok karlı bir iş. Yeni bir sermaye grubu oluşturmak belki bilemiyorum ama şu bir gerçek enerjiye ihtiyacımız var mı var. Ama bunu HES'lerle karşılama olanağımız var mı, yok. Öyleyse kendi doğamızı kendi su kaynaklarımızı tahrip etmeni bir şeyi yok. HES yapılacak ama bu kadar olmamalı” (K27-Erkek-55-Doktora).

“Bence bunun bir rant kaynağı olduğunu fark etti şirketler. ...Derelerden para geldiğini gördüler ama bence bunun arkasında bir başka şeyler daha var. 49 yıllığını deremizi kiralayan adam, 20 yıl sonra kuraklık oldu diyelim, ben gidip dereden içme suyu alırım diye gittim de o adam bana burası benim bidonu al kuyruğa geç diyebilir bana.” (K32-Kadın-48-Üniversite terk).

2000 yılı sonrasında HES'lerin artmasının altında yatan sebebin şirketlere rant sağlamak ya da yeni bir sermaye grubu oluşturmak olduğunu düşünmektedirler. Bir vadiye HES yapılması durumunda suyun kullanım hakkı kırk dokuz yıllığına şirkete verilmekte, şirket bunu içme suyu olarak satabilmekte ve ürettikleri enerjiye de devlet

tarafından alım garantisi verilmektedir. Şirketler açısından bakıldığında her halükârda kazandıran bir yatırımdır. Ancak bu planlama ve projeler yapılırken sadece ekonomik bakış açısıyla tartışılmış ve kabul edilmiştir. Bir sermaye grubunun kâr sağlaması amacıyla uzun vadede yöre halkı dezavantajlı bir duruma gelecektir. Belli bir grubun çıkarlarının ön planda tutulması ve geride kalan diğer canlıların bu projelerden ekolojik, sosyal ve kültürel olarak nasıl etkileneceğinin göz ardı edilmesi yöre halkının tepkisine neden olmuştur. Mevcut sistem içerisindeki bir sermaye grubuna kar sağlamak amacıyla gerçekleştirilen projelere yönelik tepkiler, kar sağlamak amacıyla doğal kaynakları kullanması ve belirli bir sermaye grubunun kar sağlarken, suyun toplumun elinden alınarak bir sermaye grubuna rant sağlayacak bir meta haline getirilmesine yönelik eleştiriler ekososyalizm yaklaşımıyla örtüşmektedir.

23 numaralı katılımcı HES'lerin temiz enerji olduğunu ilişkin düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır:

“Elektrik enerjisinde dışa bağımlıyız. Yenilenebilir yerli temiz enerji olarak HES'leri gram suyunu kadar yapmamız gerekir anlayışıyla projeler yapıldı, Ankara'da paylaşıldı. Geldi burada yapmaya başladılar. Yanlışlıklar ortaya çıktı vatandaş tepki gösterdi. Bu doğru olsaydı devlet bunun sonuna kadar arkasında dururdu. Bunun doğru olmadığını, yanlış bir uygulama başlattıklarını gördüler şu an da en azından geri çekildiler.” (K23-Erkek-64-Üniversite).

Elektrik enerjisi için planlanan projelerdeki sorunlu noktanın uygulama şekli olduğunu ve uygulamadaki yanlışların anlaşıldığını ve son yıllarda HES'lerde bir azalma olduğunu düşünmektedir. HES'lerin yapılmaya başladığı günden bugüne kadar elektrik açığı ve elektriğe dışa bağımlı olduğumuz için yapıldıkları söylenmesine rağmen otuz üç katılımcı arasından sadece bir kişi HES'lerin sadece elektrik ihtiyacını karşılamak amacıyla yapıldığını düşünmektedir.

12 numaralı katılımcı HES'lerin ortaya çıkma nedeni şu şekilde açıklamaktadır:

“İnsansızlaştırma projeleri diyoruz bunlara ve dağlarımızda yer altın zenginlikleri... Tabi ki mümkün olan yerlerde olabilir ancak şu anki yasalarla değil. Bir de Artvin'in çok bir yerine dokunulmaması gerekiyor ama yağmaya açıyorlar.” (K12-Kadın-63-Üniversite).

12 numaralı katılımcı HES'lerin yöre halkı üzerindeki ekolojik, sosyal ve kültürel etkilerinin göz ardı edilerek yapıldığını öne süren düşüncenin aksine projelerin bu yönlerinin düşünülmüş olduğunu ve bunların insansızlaştırma projeleri olduğunu ileri sürmektedir. HES'lerle birlikte ortaya çıkacak ekolojik ve kültürel yok olumun yanında yöre halkının geçimlerini sağladıkları kaynaklar da zarar görecektir ve yöre halkı göç etmek zorunda kalacaktır. Asıl hedeflenenin bu olduğunu insanların göç etmesini sağlayarak bölgedeki kaynaklara sahip olmak amacıyla yapıldığını düşünmektedirler. Sistemin doğal kaynakları ele geçirmek için yöredeki insanları oradan uzaklaştırmaya ve bölgeleri insansızlaştırmaya çalışıldığını düşünmektedir.

13 (Erkek-38-Üniversite) numaralı katılımcı ise *“İsrail başta olmak üzere ‘Siyonistlerin’ Türkiye’deki bütün kaynak sularını ele geçirme projeleri olduğunu düşünüyorum. Enerji falan olduğunu düşünmüyorum. Enerjiyi elde etmenin daha az maliyetli ve ekolojik sisteme daha az zarar veren yöntemlerini denemeden sulara göz dikmelerinin tek bir nedeni olabilir çünkü gerçekten de su insan hayatının en önemli kaynağıdır.”* şeklinde açıklamaktadır. HES'lerin hızla artması altındaki bir diğer sebep ise su kullanım hakkının kırk dokuz yıllığına verilmesiyle uluslararası güçlerin özellikle ABD ve İsrail suları ellerinde toplayarak insanları ellerindeki suyun kölesi yapmak istediklerini düşünmektedir. Bir katılımcı bu tutumun bir işgal şekli olduğunu insanları suya köle yaparak süreç içerisinde toprakları da ele geçirerek işgal edeceklerini düşünmektedir. Bu düşüncenin dayacağı olarak da HES şirketlerinin çok ortaklı şirketler olduğunu ve HES yapıldıktan sonra yabancılara satıldığını gözlemlemesidir. İlk başta yerel şirket isimleriyle başlamalarının nedeninin de halkın vereceği tepki olduğunu düşünmektedir. Şirketlerin yabancı ortaklı ya da yabancı sermaye olması suyun ele geçirilmesini ya da HES'in yapılmasına verilecek tepkiyi çok daha yüksek boyutlara taşırdı.

HES'ler konusunda komplo teorileri yaygınlık göstermektedir. Bazı katılımcılar İsrail ve ABD başta olmak üzere Siyonistlerin Türkiye'deki su kaynaklarını ele geçirmek için oluşturduğu projeler olduğu ve suya sahip olarak insanları ve hükümetleri köleleştirerek işgal etmeyi amaçlandığı düşünmektedir. Şirketlerin uluslararası ortaklı olması ve bunların gizli tutulması, karar alma süreçlerine halkın dâhil edilmemesi ve ÇED raporlarında yer alan yükümlülüklerle uygulamadaki uyumsuzluklar komplo teorilerinin

oluşmasını zemin hazırlamaktadır. ÇED raporlarında belirtilen kesilen ağaçların yerine yenilerin dikileceği ve can suyunun bırakılacağına yönelik yükümlülüklerin uygulamada yerine getirilmemesi yani şeffaflık sorunu bu yaklaşımların geliştirilmesinin ardında önemli bir etken olmaktadır.

Genel olarak katılımcılar HES'lerin doğayı ticarileştirmeye yönelik bir adım olduğunu düşünmektedir. HES'lerin suyun ticarileştirilerek bir metaya dönüştürülmek istenmesi ve şirketlere rant sağlanmak ya da yeni bir sermaye grubu oluşturulmak amacıyla yapıldıkları düşünülmektedir. Tüm canlıların zorunlu ihtiyacı olan suyun bir metaya dönüştürülmesine karşı çıkmaktadır. Bu bakış açısı ekososyalizm ile benzerlik göstermektedir. Ekososyalizm, ekolojik krizin nedeni olarak daha fazla üretim ve kar için doğaya metalaştıran ve büyüyen kapitalizmi görmektedir. Katılımcılarımız da suyun ticarileştirilmesinin nedenini kapitalist sistemin sınırsız büyüme isteği olduğunu düşünmektedir. Sermaye gruplarının karlarını artırmak amacıyla doğadaki her şeyi bir meta olarak görmesi ve paraya dönüştürmeye çalışmasına karşı çıkmaktadırlar.

Salarha Vadisi (Merkez/Rize), Fırtına Vadisi (Çamlıhemşin) ve Çayeli hariç diğer ilçeler geçmişten günümüze kadar genel olarak sol görüşe sahiptirler. Ekososyalizm ile örtüşen söylemler ve ilçelerin siyasi yönelimleri göz önüne alındığında Aksel, Akbulut ve Adaman (2015) tarafından geliştirilen hoşnutsuzların çevreciliği kavramıyla benzerlik göstermektedir. Katılımcıların geçmişten getirdikleri siyasi kimlikleri ve görüşleri mücadele içerisinde yer almaların da etkili olmuş olabilir. Buna ek olarak derenin yöre insanının bir parçası olarak görülmesi ve aralarındaki aidiyet duygusu hoşnutsuzların çevreciliğinden farklılaştığı noktadır.

7 (Kadın-45-İlkokul) ve 20 (Kadın-61-Ortaokul) numaralı katılımcı HES'lerin neden yapıldığı ya da 2000 yılı sonrasında neden arttığıyla ilgili herhangi bir bilgileri olmadığını kendi yaşam alanlarına ve derelerine yapılacak hiçbir mücadeleye izin vermeyeceklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların bu tutumu yoksuların çevreciliği kavramıyla örtüşmektedir.

Verilen cevaplara genel olarak bakıldığında HES karşıtı mücadele NIMBY kaynaklı olarak başlamıştır ancak süreç içerisinde diğer bölgelerdeki çevre sorunlarıyla da ilgilenilmeye başlanmıştır. Dereyle katılımcılar arasında bir aidiyet duygusu ve belirli

bölgelerde bir çevre kültürü mevcuttur. Bu kültür ve dereyle aralarında olan aidiyet duygusu mücadeleye başlamalarının temelini oluşturmuştur ancak bu nedenle başlamayan, geçmişte çevre korumaya ilişkin çalışmalarda ya da hareketlerde yer alan iki kişi de bulunmaktadır. Katılımcıların geçmişten öğrendikleri çevre kültürü, dere ile aralarındaki aidiyet duygusu mücadelenin temelini oluşturmaktadır. Ancak bölgedeki örgütlenmeler ve bilgilendirme çalışmaları mücadelenin kapsamı ve başarıya ulaşmasında etkili olmuştur. Yöre halkına yönelik yapılan bilgilendirme çalışmaları mücadelelerin bilimsel bir dayanağı olmasına ve örgütlenmesinin güçlenmesine katkı sağlamıştır. Örgütlenmenin güçlü ve bütünlük içerisinde olmasının mücadelenin başarıya ulaşması konusunda önem arz ettiği görülmüştür. Mücadelenin siyasi partiler üstü bir konumda yer aldığı ilçelerde mücadele başarıya ulaşmıştır. İdeolojik ayrımların devreye girdiği durumlarda yöre halkı arasındaki ayrışmalardan faydalanmaya çalışan şirketler vaatlerle yanlarına insan toplamayı başarmıştır. Bu durum da mücadelenin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur. Mücadele içerisinde yer alan kişiler dereyi kendilerinin bir parçası, kültürel bir miras ve ekolojik açıdan korunması gereken bir değer olarak görmektedir. Doğanın kendinin bir değer olarak görülmesi ve korunmasına yönelik düşünce derin ekoloji düşüncesiyle benzerlik göstermektedir. Bunun yanında mücadeleye geçim kaynaklarının zarar görmesini engellemek amacıyla katılan kişiler de vardır. Ancak tek başına geçim kaygısı ile mücadelede yer aldıkları söylenememektedir.

Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES karşıtı çevre hareketi Bergama direnişi gibi bir taban hareketidir. Projelere ilk tepki gösteren kişiler bölgede yaşayan ya da bölge ile bağı olan kişilerdir. Bergama, Gökova ve incelediğim HES karşıtı mücadele arasındaki ortak noktalardan birisi hukuki ve fiili mücadelelerin bir arada yürütülmüş olmasıdır. Gökova'da katılımcılar geçim kaynaklarına, Bergama'da ise geleceklerine ve yaşam alanlarına yönelik endişe duyarken HES karşıtı mücadele de katılımcıların memnuniyetsizlikleri, aidiyet duygusu ve geçim kaynaklarına yönelik duydukları endişeler nedeniyle mücadele içerisinde yer almış olduğu söylenebilir. Gökova, Bergama ve HES karşıtı mücadele yerelde başlamış, ulusal gündemde yer almış ve ülke genelinde destek görmüşlerdir. Bergama direnişi, HES karşıtı mücadeleden ve Gökova'dan farklı olarak uluslararası alanda da gündeme gelmiştir. Gökova ve Bergama'daki mücadeleler başarılı bir şekilde sonuçlanamamasına rağmen ülkedeki diğer aktivistlere örnek olmuş

ve çevre bilincinin gelişimine katkı sağlamışlardır. Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES karşıtı mücadeleler kendi içerisinde farklı sonuçlara sahiptir. Fındıklı, Hopa, Kemalpaşa ve Ardanuç ilçelerinde hiç HES projesi gerçekleşmezken diğer ilçelerde HES projelerinin bir kısmı gerçekleştirilmiştir. Mücadelelerin kendi içlerinde dinamikleri ve yöre halkının tutumları farklılık göstermektedir.

Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES karşıtı mücadeleye içerisinde yer alan katılımcıların çevre sorunlarıyla ilgilenmeye başladıkları dönemden bugüne kadar olan sürece bakıldığında katılımcılarımız arasından iki kişi doğa korumacılık düşüncesiyle HES'lere karşı mücadele başlamadan önce de çevre sorunlarıyla ilgilenmiş ve mücadeleler içerisinde yer almışlardır. Katılımcıların bir kısmı çevre mücadelelerine Sahil Yolu ve maden karşıtı mücadelelerle başlamışken, bir kısmı ise kendi yöresindeki HES projeleriyle birlikte çevre mücadelelerine dâhil olmuştur. NIMBY başlangıçlı olmasına rağmen katılımcıların çoğu bilgilendirme çalışmalarıyla çevre bilinci gelişmiş ve farklı yörelerdeki mücadelelerde de yer almaya başlamışlardır. Ancak NIMBY düşüncesiyle mücadeleye katılan üç kişi hala sadece kendi yöresindeki çevre sorunlarıyla ilgilenmektedir.

Çevre hareketlerinin sınıflandırmalarından biri olan zenginlerin çevreciliği açısından incelendiğinde katılımcıların yaş, ekonomik durum ve eğitim düzeyleri arasında farklılıklar olduğu görülmüştür. Post-materyalizm tezinin ileri sürdüğü değer değişimiyle mücadele içerisinde yer almamışlardır. Geçmişten gelen bir çevre kültürü ve yaşam alanlarının korunması amacıyla mücadeleye başlamışlardır. Neo-liberal modelde elitlerin ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla mücadele ettikleri ileri sürülmektedir. HES'lere karşı mücadelede neo-liberal modelle benzerlik gösteren bir tutuma rastlanmamıştır. Projeler ve su kullanım anlaşmaları sonucunda doğanın ve yöre halkının uğrayacağı zarar nedeniyle HES'lere karşı çıkmaktadırlar. Zenginlerin çevreciliği kavramı Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES'lere karşı çevre hareketini açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

Yoksulların çevreciliği, yöre halkının geçim kaygısı ve yaşam alanlarının tahrip edilmesini engellemek amacıyla ortaya çıkmaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES'lere karşı çevre hareketinin yoksulların çevreciliği kavramıyla benzerlikleri vardır. Katılımcılar kendileri yaşam alanı savunucu olarak adlandırmakta ve geçim

kaynaklarının dolaylı olarak ellerinden alınacağını düşünmektedirler. Ancak katılımcıların sadece ekonomik kaygılar nedeniyle mücadele içerisinde yer aldığı söylenemez. Geçimlerini tarım ve hayvancılıkla sağlamlarına rağmen dereyi geçmişlerinin ve kültürlerinin bir parçası olarak görmektedirler. Yani dere ile aralarında bir aidiyet duygusu var ve bu düşünce yapısı mücadeleye katılmalarında önemli rol oynamaktadır. Yoksulların çevreciliği ile benzerlik gösterdiği bir nokta da ideolojik ayrımların göz ardı edilerek mücadelenin sürdürülmesidir. Ancak ideolojik ayrımları yok sayarak mücadeleyi siyasi partiler üstü bir konuma taşıyabilmeyi her ilçe gerçekleştirememiştir.

Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES'lere karşı çevre hareketinin içerisinde görüşme yapılan kişiler yörede yaşayan kişileridir. Katılımcılar mevcut ekonomik sistemin sürekli büyümeye eğiliminde olması ve doğanın ticarileşmesi özellikle suyun alınıp satılabilen bir metaya dönüşmesi yöre halkının tepkisine neden olmaktadır. Genel olarak ilçelerin dinamiklerine bakıldığında geçmişten bugüne sol görüşe sahip ilçelerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Katılımcıların bu düşünceleri ve ilçelerin siyasi görüşleri ve mevcut ekonomik sisteme yönelik eleştirileri dikkate alındığında hoşnutsuzların çevreciliği kavramıyla benzerlik göstermektedir.

HES projelerine ilişkin ÇED raporları ve uygulama arasındaki uyumsuzluk şeffaflık ve denetimin konusunu gündeme getirmektedir. Katılımcılar HES'lerin yapım sürecinde denetim yapılmadığı ve bilgi edinme konusunda şeffaf davranılmağı için tepki göstermektedir. Katılımcılar projelerin denetlenmesi gerektiğine ve bilgi paylaşımı konusunda şeffaf davranılması gerektiğine yönelik söylemlerde bulunmuşlardır. Katılımcıların bu düşünceleri Nohl'un köktenci çevreciler kategorisiyle benzerlik göstermektedir.

Katılımcıların kendi içerisinde farklı dinamikleri sahip olduğu noktalar olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Katılımcılar arasında dini temellerle suyun kutsal ve korunması gereken bir şey olduğunu düşünerek mücadele içerisinde yer alan katılımcılar da mevcuttur. Ayrıca hoşnutsuzların çevreciliği kavramıyla örtüşen katılımcıların dere kültürü, aidiyet duygusu ve çevre korumaya yönelik çevre kültürleri de mücadele içerisinde yer almalarında etkili olmuştur.

Genel hatlarıyla bakıldığında katılımcıların çoğunluğu için hoşnutsuzların çevreciliği kavramı mücadeleye katılımlarını açıklamak için uygun görülmektedir. Ancak Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES karşıtı çevre hareketlerini sadece bir kategoriye indirgemek mümkün değildir. Hoşnutsuzların çevreciliği kavramına ek olarak geçim kaynaklarının ve yaşam alanlarını koruma amacıyla mücadele içerisinde yer alan kişileri kapsayan yoksulların çevreciliği, katılımcıların dereye ilişkin aidiyet duygusu ve geçmişten gelen çevre kültürü HES karşıtı mücadeleye katılmalarında etkili olmuştur.

SONUÇ

Toplum ve çevre arasındaki ilişki dönemler içerisinde değişmiş ve çevrecilik düşüncesi insanların çevreye dair düşüncelerini etkilemiştir. Başlangıçta çevre insanların ihtiyaçlarını için bir kaynak ve atıkların bırakılacağı bir ortam olarak görülmekteyken, süreç içerisinde insanların da doğanın bir parçası olduğu düşüncesine doğru bir yönelim gerçekleşmiştir. 19. yüzyılın ilk yarısına kadar insan ve çevre arasındaki ilişki coğrafyacılar tarafından incelenmekteydi. Sanayi devriminden sonra çevre sorunlarında meydana gelen artışla insanların dikkati bu yöne dönmüştür. Çevre hareketi ilk olarak doğa korumacılık hedefiyle ortaya çıkmıştır. Doğa korumacılık döneminde vahşi yaşamın korunmasına, doğal güzelliklerin korunması ve kıt kaynakların ekonomik olarak devamlılığının sağlanmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. I. ve II. Dünya Savaşı sonrasında ülkelerin zarar görmesi sonucunda ekonomik kalkınmanın sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Ekonomik kalkınma, refah ve zenginliğin yanında çevre sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Meydana gelen çevresel bozulmalar gelecek kaygısını ve çevreye yönelik çalışmaların gelişmesine neden olmuştur. 1972 yılında gerçekleşen Stockholm Konferansı sonunda yayınlanan bildirgede çevre insan hakkı olarak kabul edilmiş ve Konferans sonrasında dünya genelinde çevre sorunlarının çözümüne yönelik birçok çalışma gerçekleşmiştir. Dünyada çevre düşüncesinin gelişmesi ve konu üzerine yapılan çalışmalar bu alanda farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Derin ekoloji, toplumsal ekoloji, ekosozyalizm, ekofeminizm, ekofaşizm ve eko otoriteryanizm bu başlık altında ele alınmıştır.

Çevre sorunları Türkiye'nin gündemine resmi olarak 1970'li yıllarda girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında çevreye yönelik bazı düzenlemeler yapılmasına rağmen, bu dönemler çevreye yönelik çalışmalar açısından durağan bir dönemdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ekonomik kalkınmaya öncelik verildiği için çevresel maliyet göz ardı edilmiştir. 1972 yılında gerçekleşen Stockholm Konferansı Türkiye'de de yankı uyandırmış ve halkın çevre bilincinin gelişmesine katkı sağlamıştır. 1980 darbesine kadar olan süreçte ve sonrasında pek çok yerel ve ulusal çevre mücadelesi gerçekleşmiştir. Darbe sonrasında çıkartılan 1982 Anayasasının 56. Maddesinde çevre koruma ilk kez anayasal norm olarak yerini almış ve 1983 yılında ise Çevre Kanunu çıkartılmıştır. 1978 yılında çevre politikalarını

saptama ve koordinasyonunu sağlamak amacıyla Başbakanlığa bağlı Çevre Müsteşarlığı oluşturulmuştur. 1983 yılından 2011 yılında kadar pek çok değişime uğramıştır ve 2011 yılında yapılan son düzenlemeyle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kurulmuştur. Çevre korumaya yönelik olarak çeşitli çevre hareketleri de günümüze kadar faaliyetlerine ve değişim taleplerini seslendirmeye devam etmiştir.

Çevre hareketlerinin sınıflandırılması konusunda pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar kaynak ve eğilimlerine, çevresel yaklaşımlarına, kimliğe, karşı olduğu düşünceye ve hedeflerine, amaç ve stratejilerine ve ideolojik ve politik görüşlerine göre çevre hareketlerini sınıflandırmışlardır. Bu sınıflandırmaların sonrasında zenginlerin, yoksulların ve hoşnutsuzların çevreciliği kavramları geliştirilmiştir.

Bu çalışmanın kapsamı içerisinde yer alan Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES karşıtı mücadelesinin başlangıcı 26 Temmuz 1998 yılında Fırtına Vadisinde gerçekleşen HES temel atma töreninde gerçekleşen protestoya dayanmaktadır. Bu çalışma Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES karşıtı mücadeleye katılan kişilere ve söylemlerine odaklanmıştır. Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES'lere karşı mücadeleye katılan kişilerin mücadeleye katılma sebeplerinin ne olduğu sorusuna cevap vermek amacıyla yapılmıştır.

Literatürde dünya genelinde ve Türkiye'deki çevre hareketlerinin gelişim süreçleri ve çevre hareketlerinin sınıflandırılmasına ilişkin çalışmalar ele alındıktan sonra Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES'lere karşı çevre hareketinin ortaya çıkış sebebini anlamak amacıyla alan araştırması yapılmıştır. Bu çalışmayla birlikte HES karşıtı mücadelenin ortaya çıkmasına neden olan faktörler ortaya koyulmuştur. Bu amaçla alan araştırması gerçekleştirilmiştir. 29.01.2019-30.03.2019 tarihleri arasında Rize ve Artvin'deki HES karşıtı mücadele içerisinde yer alan yirmi üç erkek ve on kadın olmak üzere otuz üç kişiyle görüşme yapılmıştır. Alan araştırmasına katılım sağlayan kişiler mücadele içerisinde yer alan yöre halkıdır. Yöre halkıyla yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilerle katılımcıların HES karşıtı mücadeleye katılma sebepleri ortaya koyulmuştur.

Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde kadınların yaşları 31-63 arasında değişirken erkeklerin yaşları ise 30-75 arasında değişiklik göstermektedir. 28 ve 32 numaralı katılımcılar görüşme yapılırken Rize ve Artvin illerinde ikamet

etmemekteydi. Ancak geçmişte bu bölgede yaşamışlardır. Katılımcıların eğitim düzeyleri ilkokul ve doktora arasında değişiklik göstermektedir. Gelir düzeyleri ise 0-10.000 TL arasında değişiklik göstermektedir. Katılımcıların demografik özellikleri karşılaştırıldığında farklılıkları görülmektedir.

Katılımcılar arasından iki kişinin çevre sorunlarıyla ilgilenmeye başlaması HES ve Sahil Yolu projelerine yönelik mücadelelerden önceye dayanmaktadır. Katılımcıların genelinin NIMBY başlangıçlı kişiler olduğu görülmüştür. NIMBY başlangıçlı olmasına rağmen süreç içerisinde bilgilendirme çalışmaları ve bilinçlenmeyle birlikte farklı yörelerdeki çevre mücadelelerine katılmaya başlamışlardır. Katılımcılar arasında sadece kendi yöresindeki yani deresindeki HES karşıtı mücadele içerisinde yer alan kişiler de vardır.

Dereler katılımcılar tarafından su kaynağı ve yaşamın kaynağı olarak görülmektedir. Dereler ve katılımcılar arasında geçmişten gelen bir aidiyet duygusu ve yüksek rakımlı yerlerde çevre kültürü olduğu ortaya çıkmıştır. Geçmişten gelen çevre kültürü ve aidiyet duygusu derenin katılımcıların hayatının bir parçası olmasını göstermektedir. HES'ler için yapılan su kullanım anlaşmalarıyla suyun şirketlere devredilmesi yöre halkının geleceğe ilişkin kaygı duymasına neden olmaktadır. Suyun ticarileştirilmesi ve kullanım haklarının şirkete verilmesi vadideki tüm canlıları ve insanları etkileyeceği için mücadelenin içerisinde yer almaktadırlar.

Yöre halkı kendi içerisinde örgütlenmiş ve çeşitli çevre oluşumları ortaya çıkmıştır. Mücadelenin başarıya ulaşmasında önemli etkenlerden biri yöre halkının güçlü bir şekilde örgütlenmesidir. Yöre halkının örgütlenmesi mücadelenin gücünü ve sürekliliğini artırmaktadır. Yöre halkının örgütlenmediği durumlarda farklı yerlerden destek amacıyla gelen kişiler olsa bile mücadele başarıya ulaşamamaktadır. Çünkü yöre halkı mücadeleyi benimsemediği durumlarda şirketler vaatlerle yöre halkını kendi yanına çekmektedir. Bu nedenle mücadeleyi yöre halkının benimsemesi gerektiği ortaya konulmuştur.

Örgütlenme sağlandığında yöre halkının geri kalanını mücadeleye dâhil etmek amacıyla bilgilendirme çalışmaları yapmışlardır. Yapılan bilgilendirme çalışmaları hakkında edinilen bilgiler hareket mensuplarının medyada lanse edildiği gibi sadece

tepkici olmadıkları, mücadele sürecinde bilim insanları ve bilimsel araştırmalardan yararlanarak mücadelelerini bilimsel temellere dayandırdıklarını göstermiştir. Mücadelenin kendi içerisinde belirli bir rasyonalitesi ve hatta sadece ekonomik saiklerle hareket etmedikleri için diğer kaygıları da içine alan çok geniş perspektifli bir rasyonalitesi vardır.

HES'lerin ortaya çıkma sebeplerine ilişkin farklı görüşler olmasına rağmen genel olarak suyu ticarileştirmek, belirli bir sermaye grubuna rant sağlanmak ve insansızlaştırarak doğal kaynakların ele geçirilmek istenmesi şeklinde düşünceler vardır. Katılımcılar arasında sadece bir kişi HES'lerin sadece elektrik ihtiyacını karşılamak amacıyla gerçekleştirildiğini düşünmektedir.

Katılımcılardan elde edilen bilgiler ve literatürden elde edilen bilgiler sentezlendiğinde katılımcıların çevreye yönelik tüm canlıların kendi değerinin olduğu, korunmaları ve doğadaki varlıkların yaşama hakkına saygı duyulması gerektiği düşüncesi ekolojik düşünce akımları arasında yer alan derin ekoloji yaklaşımıyla benzerlik göstermektedir. Mücadele içerisinde tüm canlıların yaşama hakkına saygı duyulması ve onların da yaşam haklarının savunulduğu ileri sürülmüştür.

Katılımcılar aynı zamanda yoksulların çevreciliğinde olduğu gibi yaşam alanlarını ve geçim kaynaklarını korumak için de mücadelenin içerisinde yer almıştır. Yoksulların çevreciliğiyle benzerliklere sahip olması mücadelenin ekonomik bir kaygıyla ortaya çıktığı düşüncesine neden olmaktadır. Ancak katılımcılar sadece bu düşünceyle mücadeleye dâhil olmadıklarını söylemleriyle ortaya koymuşlardır. Katılımcıların içerisinde yaşadıkları yöre ve geçmişten bugüne getirdikleri öğretiler de mücadeleyi besleyen ve katılımlarını açıklayan faktörlerden arasındadır.

Mevcut ekonomik sistemin doğayı ticarileştirerek daha fazla kâr elde etmeye çalışması katılımcılarda memnuniyetsizliğe neden olmaktadır. Şirketlere kırk dokuz yıllığına kullanım hakkı verilen suların zaman içerisinde şirketin inisiyatifiyle paraya dönüştürülebileceği düşüncesi yöre halkını rahatsız etmiştir. Hoşnutsuzların çevreciliği ile arasındaki bu benzerlik mücadeleyi açıklamak için yetersizdir. Ancak katılımcıların birçoğu mevcut ekonomik sistem içerisindeki bu rant arayışının doğaya taşınmasından rahatsızlık duymaktadır. Doğanın özellikle de suyun ticarileştirilerek alınıp satılabilen bir

metaya dönüşmesine karşı çıkmaktadır. Bunun nedeni olarak da küresel iklim değişikliğini net bir şekilde Doğu Karadeniz’de de etkilerini gösterdiğini gelecekte ortaya çıkacak bir kuraklık durumunda yörede yaşayan tüm canlıların o suya ihtiyacı olacağını düşünmektedirler. Sisteme ilişkin memnuniyetsizliklerin yanında devletin mücadeleye katılan kişilere karşı tutumunun, şiddet kullanımının ve yargılanmalarının kişilerin memnuniyetsizliklerini arttırdığı söylenebilir. Mevcut ekonomik sisteme ve devlete yönelik bu memnuniyetsizliğin yanında katılımcıların geçmişten bugüne getirdiği sol siyasi görüşün hoşnutsuzların çevreciliği kavramıyla örtüştüğü söylenebilir.

Sonuç olarak çevre hareketlerine ilişkin yapılan sınıflandırmalar ve alandan elde edilen bilgiler ışığında iki katılımcı hariç diğer katılımcıların çevre hareketlerine dahil olması NIBMY başlangıçlı olup süreç içerisinde hoşnutsuzların çevreciliğine doğru yöneldiği söylenebilir. Bunun yanı sıra katılımcıların mücadele içerisinde yer almasında etkili olan fark etkenlerde olduğunu belirtmek gerekmektedir. Hoşnutsuzların çevreciliği kavramına ek olarak geçim kaynaklarının ve yaşam alanlarını koruma amacıyla mücadele içerisinde yer alan kişileri kapsayan yoksulların çevreciliği, katılımcıların dereye ilişkin aidiyet duygusu ve geçmişten gelen çevre kültürü HES karşıtı mücadeleye katılmaların etkili olmuştur.

Bu çalışmada Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES karşıtı mücadeleye katılan kişilerin hoşnutsuzların çevreciliği, yoksulların çevreciliği ve derin ekoloji yaklaşımıyla bağlantılı olduğu görülmüştür. Yüksek rakımlı bölgelerde yaşayan katılımcıların geçmişten getirdikleri bir çevre kültürü olduğu görülmüştür. Bu aşamada geçmişten getirilen bu çevre kültürünün hangi çevrelerde ve nasıl bir bilinçle ilerlediği, öğrenilen bilgilerin bir ilerideki nesillere aktarılıp aktarılmadığına ve bunun yöre halkının çevre ile ilişkisini nasıl etkilediğine yönelik bir araştırma gerçekleştirilebilir. Bunun yanı sıra bu araştırma sonucunda katılımcıların genel olarak hoşnutsuzların çevreciliği kavramıyla örtüştüğü sonucuna varılmıştır. Bu kapsamda hoşnutsuzların çevreciliği ve HES karşıtı mücadele arasındaki ilişkinin ayrıntılarını ortaya amacıyla bir çalışma yapılabilir.

KAYNAKÇA

- AKBAŞ, HAYATİ (2011) “Hopa’da AKP Protestosuna Polis Müdahalesi” <https://bianet.org/bianet/insan-haklari/130387-hopa-da-akp-protestosuna-polis-mudahalesi> “Çevrimiçi”, Erişim Tarihi: 02/04/2021.
- AKGÜN, B.; B. ŞAKACI (2015) “Türkiye’de Çevreye Doğrudan Odaklı Çevreci Hareketler ve Çevresel Yaklaşımları Üzerine Bir Deneme”, **38. ICANAS (International Congress of Asian and North African Studies)**, ss. 139-162, “Çevrimiçi” <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/AYGÜN-Banu-ŞAKACI-Bilge-Kağan-TÜRKİYE’DE-ÇEVREYE-DOĞRUDAN-ODAKLI-ÇEVRECİ-HAREKETLER-VE-ÇEVRESEL-YAKLAŞIMLARI-ÜZERİNE-BİR-DENEME.pdf> , Erişim Tarihi: 01/02/2018.
- AKSU, C. (2011) **Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre**, Güney Ege Kalkınma Ajansı, “Çevrimiçi” http://geka.gov.tr/Dosyalar/o_19v5e00u1ru61bbncf2qmlcpv8.pdf, Erişim Tarihi: 25/04/2019.
- AKSU, C. (2019) “Çevreciler, Yeşiller ve Ekolojistler”, <https://www.polenekoloji.org/cevreciler-yesiller-ve-ekolojistler/> “Çevrimiçi” Erişim Tarihi: 10/03/2021.
- ALGÜL, F. (2014) “Yeni Toplumsal Hareketler Ve Sosyal Medya: Kuzey Ormanları Savunması Hareketine Yönelik Bir Örnek Olay İncelemesi”, **Marmara İletişim Dergisi**, Sayı 22, ss. 139-152.
- ALTUNAY ŞAM, E. (2016) “Osmanlı Modernleşmesinde Çevre”, **Akademik Sosyal Araştırma Dergisi**, Cilt 4, Sayı 32, ss. 30-43.
- ARAT, Z. (2000) “Çevre Koruma Hareketinin Tarihsel Gelişimi” **Türkiye’de Çevrenin ve Çevre Korumanın Yakın Tarihi Sempozyumu**, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, ss. 166-175.
- ARSEL, M.; B. AKBULUT; F. ADAMAN (2015) “Environmentalism of the Malcontent: Anatomy of an Anti-Coal Power Plant Struggle in Turkey”, **The Journal of Peasant Studies**, Vol 42, No 2, ss. 371-395.
- ÁVILA-GARCÍA, P.; E. LUNA SÁNCHEZ (2012) “The Environmentalism of the Rich and the Privatization of Nature”, Çev.: Victoria Furio, **Latin American Perspectives**, Vol 39, No 6, ss. 51-67.
- AVŞAR, NAHİDE (2019) “Eleştirel Hukuk Bağlamında Çevre Politikası ve Hukuk: Bergama Siyanür Mücadelesi Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Nevşehir.
- BAYKAN, B. G. (2013) “Türkiye’nin Çevrecileri Kimler?”, **Perspectives**, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, No: 4, ss. 8-11.

- BİRDİŞLİ, F. (2014) “Çevreye Metaekolojik Yaklaşım ve Doğada Karşılıklı Dayanışma İlkesi”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt 9, Sayı 1, ss. 25-46.
- BOOKCHIN, M. (1994) **Özgürlüğün Ekolojisi Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çöküşü**, Çev.: Alev Türker, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- BOOKCHIN, M. (2017) **Ekolojik Topluma Doğru**, Çev.: Abdullah Yılmaz, 2. bs, İstanbul, Sümer Yayıncılık.
- BOZLAĞAN, R. (2004) “Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, Sayı 50, ss. 1011-1028.
- CARSON, R. (2004) **Sessiz Bahar**, Çev.: Çağatay Güler, Ankara, Palme Yayıncılık.
- CARTER, N. (2007) **The Politics of the Environment: Ideas, Activism, Policy**, New York, Cambridge University Pres.
- CASTELLS, M. (2006). **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Kimliğin Gücü**. Çev.: Ebru Kılıç, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- CERİT MAZLUM, S. (2011). “Çevrecilik ve Çevre Hareketleri” **Yeni Toplumsal Hareketler**, Ed.: Bilhan Kartal; Belkis Kümbetoğlu, 3. bs., Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 206-245.
- Climate Action Network Europe** (2019) “Kömürün Gerçek Bedeli Muğla”, <http://www.komurungercekbbedeli.org/index.html> “Çevrimiçi”, Erişim Tarihi: 25/03/2021.
- CRESWELL, J. (2016) **Nitel Araştırma Yöntemleri**, Çev.: Mesut Bütün; Selçuk Beşir Demir, Ankara, Siyasal Kitabevi.
- ÇETİN, O. B. (2005) “Ekofeminizm:Kadın-Doğa İlişkisi ve Ataerkillik”, **Sosyoekonomi**, Cilt 1, Sayı 1, ss. 61-76.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (t.y.) “Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tarihçesi”, <https://csb.gov.tr/tarihcemiz-i-7012> “Çevrimiçi” Erişim Tarihi: 23/02/2020.
- ÇOBAN, A. (2002) “Çevreciliğin İdeolojik Unsurlarının Eklenmesi”, **Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi**, Cilt 57, Sayı 3, ss. 3-30.
- ÇOBAN, A.; F. ÖZLÜER; S. ERENSÜ (2015) “Türkiye’de Doğanın Neoliberalleştirilmesi ve Bu Sürece Karşı Mücadeleler”, **Yerel Yönetim Kent ve Ekoloji**, Ed.: Aykut Çoban, Ankara, İmge Kitabevi, ss. 339-456.
- DALTON, R. J. (1993) “The Environmental Movement in Western Europe”, **Environmental Politics in the International Arena: Movements, Parties, Organizations and Policy**, Albany, State University of New York Pres, ss. 41-68.

- DELLA PORTA , D.; M. DIANI (1999) **Social Movements: An Introduction**, Oxford, Blackwell.
- DEMİR, M. (2013) “Çevre Olarak Konumlandırılmış Kadın ve Doğayı Birlikte Düşünmek: Ekofeminizm”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Cilt 63, Şubat, ss. 11-44.
- DOBSON, A. (2016) **Ekolojizm**, Çev.: Cengiz Yücel İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi.
- DURU, B. (1995) “Çevre Bilincini Gelişim Sürecinde Türkiye’de Gönüllü Çevre Kuruluşları”, Yüksek Lisans Tezi. **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- DURU, B. (2002) “Türkiye’de Çevrenin Siyasallaşması: Yeşiller Partisi Deneyimi”, **Mülkiye**, Cilt 26, Sayı 236, ss. 179-199.
- ECKERSLEY, R. (2003) **Environmentalism and Political Theory: Toward an Ecocentric Approach**, London, ULC.
- YAĞLI, S. (2020) “Sürdürülebilir Kalkınma ‘Zayıf’ ve ‘Güçlü’ Sürdürülebilirlik”, **Yeniden Akdeniz**, ss. 27-28, https://www.izmeda.org/yayimlar/yeniden_akdeniz/ekoloji_s01_WEB_SPREAD.pdf “Çevrimiçi”, Erişim Tarihi: 26/05/2021.
- EREN, Z.C.; A. BÜKE (2016) “Sen Aklini Mu Yedun Çocuk?” Neoliberalizm, Değersizleşme ve HES Karşıtı Hareketler: Fındıklı Direnişi Örneği”, **Sudan Sebepler: Türkiye’de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler**, Ed.: Cemil Aksu, Sinan Erensü ve Erdem Evren, İstanbul, İletişim Yayınları.
- ERYILMAZ, Ç. (2012) “Social Ecology Challenges Environmental Participation: HES Opposition Cases In Turkey”, Doktora Tezi. **Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- GÖKDAYI, İ. (2003) “Çevreciliğe Farklı Yaklaşımlar ve Derin Ekoloji Yaklaşımına Bookchin’İN Eleştirisi”, **Türk İdare Dergisi**, Cilt 75, Sayı 439, ss. 221-242.
- GÖNENÇ, D.; A. ALMAZ (2018) “Bir Süreç Olarak Hoşnutsuzların Çevreciliği: Hindistan’dan Sardar Sarovar Barajı Örneği”, **Alternatif Politika**, Cilt 10, Sayı 2, ss. 156-180.
- GÖRMEZ, K. (2015) **Çevre Sorunları**, 3. bs. , Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.
- GÜZEL, B.; S. BUZ (2019) ““Yeşil” Yoksulluk, Çevresel Adalet ve Sosyal Hizmet”, **Toplum ve Sosyal Hizmet**, Cilt 30, Sayı 3, 1052-1069.
- HAMSİCİ, M. (2012) **Dereler ve İsyanlar**, Ankara, NotaBene Yayıncılık.
- HARDIN, G.(1968) “The Tragedy of Commons”, **Science**, Vol 162, No 3859, ss. 1243-1248.

- IGNATOW, G. (2005) "Economic Dependency and Environmental Attitudes in Turkey", **Environmental Politics**, Vol 14, No 5, ss. 648-666.
- INGLEHART, R. (1995) "Public Support for Environmental Protection: Objective Problems and Subjective Values in 43 Societies", **Political Science and Politics**, Vol 28, No 1, ss. 57-72.
- INGLEHART, R. (2000) "Globalization and Postmodern Values", **The Washington Quarterly**, Vol 23, No 1, ss. 215-228.
- İÇÖZ, S. (2012) "Turkish Environmental Movements in the Accession to the European Union", Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü**, İstanbul.
- İŞLAR, M. (2016) "Su Gaspı mı, Su Hakkı mı? Neoliberal Hidrolik Misyon Çağında Türkiye'nin HES Sorunu", **Sudan Sebepler: Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler**, Ed.: Cemil Aksu, Sinan Erensü ve Erdem Evren, İstanbul, İletişim Yayınları.
- KAÇAR, M. (2013) "Rize'de HES deneme üretimi başladı, Salarha deresi kurudu" <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/rizede-hes-deneme-uretimi-basladi-salarha-deresi-kurudu-24437101> "Çevrimiçi", Erişim Tarihi: 15/04/2021.
- KAPLAN, A. (1999) **Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- KARABABA, A. O. (ed.) (2014) "Sessiz Bahar'ın Hikayesi", **Kalıcı Organik Kirleticiler ve Sağlık**, 2. bs., İzmir, Çevre İçin Hekimler Derneği.
- KARACA, E. (2011) "Hopa'da Gaz Bombası Emekli Öğretmeni Öldürdü", <https://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/130381-hopada-gaz-bombasi-emekli-ogretmeni-oldurdu> "Çevrimiçi" Erişim Tarihi: 11/20/2020
- Karadeniz İsyanıdır** (t.y.) "Fındıklı Arılı Vadisi Bilirkişi Keşfi Ertelendi" <http://karadenizisyanidir.net/findikli-arili-vadisi-bilirkisi-kesfi-erteleme/> "Çevrimiçi" Erişim Tarihi: 11/10/2020.
- KELEŞ, R.; C. HAMAMCI; A. ÇOBAN (2009) **Çevre Politikası**, 6. bs., Ankara, İmge Kitabevi Yayınları.
- KINGHAM, F. (2003) "Human Rights and Enviromental Rights: Implications of a 'Rights Based' Approach for Mining in Australia", **2003 Queensland Enviromental Law Associatiin (QELA) Conference: What Cost the Tick?**, <https://archive.sclqld.org.au/judgepub/Human%20rights%20and%20Enviromental%20Rights%20Speech%202003.pdf> "Çevrimiçi", Erişim Tarihi: 02/04/2021.
- KOÇAK, M. S. (2006) "Çevre Sorunları ve Ulusal Basın", Doktora Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.

- KOVEL, J.; M. LÖWY (2005) “Ekososyalist Bir Manifesto”, **Birikim Dergisi**
<https://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/55/ekososyalist-bir-manifesto#.Xjlk5WgzbDd> “Çevrimiçi” Erişim Tarihi: 20/11/2019.
- KÖKALAN ÇIMRIN, F. (2015) “Bergama Köylü Hareketinin Dünü ve Bugünü”,
Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 14, No: 53, ss. 310-317.
- LÖWY, M. (2015) “Radikal Bir Alternatif Olarak Ekososyalizm”, <https://www.eskop.com/skopbulten/radikal-bir-alternatif-olarak-ekososyalizm/2485>
“Çevrimiçi” Erişim Tarihi: 10/11/2019.
- MARTINEZ ALIER, J.; I. ANGUELOVSKI (2014) “The ‘Environmentalism of the Poor’ revisited: Territory and Place in Disconnected Glocal Struggles”,
Ecological Economics, No 102, ss. 167-176.
- MARTINEZ-ALIER, J. (2002) **The Environmentalism of the Poor: A Study of Ecological Conflicts and Valuation**, Cheltenham, Edward Elgar.
- MCADAM, D. (1982) **Political Process and the Development of Political Insurgency 1930-1970**, Chicago, University of Chicago Press.
- MELLOR, M. (1996) “The Politics of Women and Nature: Affinity, Contingency or Material relations?”, **Journal of Political Ideologies**, Vol 1, No 2, ss. 147-164.
- MILLS, M. (1996) “Green Democracy: The Search for an Ethical Solution”, **Democracy and Green Political Thought, Sustainability, Rights and Citizenship**, Der.: B. Doherty, M. De Geus, New York, Routledge.
- NAESS, A. (1995) “The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement. A Summary” , **Deep Ecology Movement**, ss. 95-100,
<https://iseethics.files.wordpress.com/2013/02/naess-arne-the-shallow-and-the-deep-long-range-ecology-movement.pdf> , “Çevrimiçi” Erişim Tarihi: 01/02/2020.
- NAESS, A. (2005) “The Deep Ecology Movement: Some Philosophical Aspects”
https://openairphilosophy.org/wp-content/uploads/2019/02/OAP_Naess_Deep_Ecology_Movement.pdf
“Çevrimiçi” Erişim Tarihi: 01/02/2020.
- NOHL, A.M. (1994) “Türkiye’de Hükümet Dışı Örgütlerde Ekoloji Sorunsalı”,
Birikim Dergisi, Sayı 57-58,
https://www.birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-57-58-ocak-subat-1994/2260/turkiye-de-hukumet-disi-orgutlerde-ekoloji-sorunsali/4940#_ftn3
“Çevrimiçi” Erişim Tarihi: 01/03/2020.
- ORHAN, G. (2004) “Sürdürülebilir Kalkınma, Ekolojik Modernizasyon ve Türkiye Çevre Politikaları”, **Çevre Bilim&Teknoloji**, Cilt 2, Sayı 1, ss. 13-28.

- ORHAN, G. (2014) "Public Participation as a Depoliticisation Process: The Case of Environmental Policy", **Centralization Decentralization Debate Revisited**, İstanbul, Sabancı Üniversitesi, ss. 262-291.
- ORHAN, G. (2006) "The Politics of Risk Perception in Turkey: Discourse Coalitions in the Case of the Bergama Gold Mine Dispute", **Policy&Politics**, Vol: 34, No: 4, ss. 691-710.
- ORUÇ, Z. (2017) "Çevre ve Ekoloji Kavramları Kapsamında İdeolojik Yaklaşımlar ve Sanat", Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Kültür Üniversitesi S.B.E.**, İstanbul.
- ÖZBERK, N. (2016) "Doğa, İktidar ve Direniş: Ahmetler, Güçlüköy ve Gençler Köyleri Örneğinde Su Hakkı Mücadelelerinin Ekoloji Politikası Üzerine Bir İnceleme", Doktora Tezi, **İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Malatya.
- ÖZÇAKMAK, Ş. (2006) "Fırtına Vadisi'nde santral hortladı"
<https://www.milliyet.com.tr/teknoloji/firtina-vadisi-nde-santral-hortladi-884327>
"Çevrimiçi", Erişim Tarihi: 05/04/2021
- ÖZDAĞ, U. (2011) "Sessiz Bahar'dan Sonra Ses Getiren Elli Yıl: Kadın, Çevre, Sağlık", **Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 28, Sayı 2, ss. 179-199.
- ÖZDEMİR, İ. (2002) "Osmanlı Toplumunda Çevre Anlayışı"
https://www.academia.edu/5726663/Osmanli_Toplumunda_Cevre_Anlayisi
"Çevrimiçi" Erişim Tarihi: 02/02/2020.
- ÖZDEMİR, M. (2010) "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yönergilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 11, Sayı 1, ss. 323-343.
- ÖZEN, H.; Ş. ÖZEN (2010) "Kamu Siyasaları ve Toplumsal Hareketler: Türkiye'de Protesto Hareketlerinin Madencilik Piyasasına Etkileri", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 43, Sayı 2, ss. 33-64.
- ÖZER, M. A. (2001) "Yeşil Hareket: Alman Yeşilleri Üzerine Bir Deneme", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 1, ss. 173-198.
- ÖZKAYA ÖZLÜER, I. (2009) "Ekososyalizm Nedir? Ne Değildir?",
<https://ecotopianetwork.wordpress.com/2009/11/17/ekososyalizm-nedir-ne-degildir-ilgin-ozkaya-ozluer-ekoloji-kolektifi/>
"Çevrimiçi" Erişim Tarihi: 13/11/2019.
- ÖZTUNÇ, Ö. (2006) "Uluslararası Çevre Politikalarında Birleşmiş Milletlerin Rolü", Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- ÖZTÜRK, Ö. (2017) "Çevrecilik Söylemleri Ve Türkiye'deki Çevre Hareketlerinin Seyri", **Journal of History Culture and Art Research**, Cilt 6, Sayı 2, ss. 441-456.

- PLUMWOOD, V. (2004) **Feminizm ve Doğaya Hükmetmek**, Çev.: Başak Ertürk, İstanbul, Metris Yayınları.
- PORRITT, J. (1988) **Yeşil Politika**, İstanbul, Ayrıntı Yayınevi.
- ROOTES, C. (1999) “Enviromental Movements: From the Local to the Global”, **Enviromental Politics**, Vol 8, No 1, ss. 1-12.
- ROOTES, C. (2006) “Environmental Movements”, **The Blackwell Companion to Social Movements**, Ed.: A. David Snow; A. Sarah Soule; Hanspeter Kriesi, Oxford: Blackwell Publishing, ss. 608-640.
- SARIGÜL, C. E. (2009) “Çevre Etiği: Sürdürülebilir Kalkınma Kavramına Yeni Bir Bakış”, **Kamu Etiği Sempozyum Bildirileri 1**, Ankara, TODAİE, ss. 239-252.
- SEZER, Ö. (2006) “Çevre Korumacılıktan Radikal Ekolojiye”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları**, Cilt: 3, Sayı: 5, ss. 1-25.
- SÖKER, Ç.; E. ÖZTÜRK (2018) “Uluslararası İlişkilerde Çevreyi Merkeze Taşımak: Temel Yaklaşımlar ve Tartışmalar”, **Akademik İnceleme Dergisi**, Cilt 13, No 1, ss. 227-262.
- SÖYLEMEZ, A. (2011) “Hopa’da ilk beraat” <https://bianet.org/bianet/insan-haklari/132957-hopa-dan-ilk-beraat> “Çevrimiçi”, Erişim Tarihi: 08/04/2021.
- STAUDENMAIER, P. (t.y.) “Fascist Ecology: The "Green Wing" of the Nazi Party and its Historical Antecedents”, <http://www.spunk.org/library/places/germany/sp001630/peter.html#bib65> “Çevrimiçi” Erişim Tarihi: 12/09/2019.
- ŞAHİN, Ü. (2007) “Bir Sivil Toplum Teması Olarak Çevrecilik: Ekoloji Hareketlerinin Siyaset Dışına İtilmesi”, **Sivil Toplum Dergisi**, Cilt 5, Sayı 20, ss. 77-89.
- ŞAKACI, B. K. (2011) “İnsanmerkezcilik ve Çevremerkezcilik Ekseninde Derin Ekoloji Yaklaşımının Çözümlemesi ve Eleştirilmesi”, Doktora Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- ŞENGÜN, H. (2015) “Türkiye’de Çevre Yönetimi ve Çevre ve Şehirçilik Bakanlığının Uygulamaları”, **Strategic Public Management Journal**, Sayı 1, ss. 109-130.
- ŞENTÜRK, Ü. (2006) “Küresel Yeni Sosyal Hareketler ve Savaş Karşıtlığı”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 30, Sayı 1, ss. 31-46.
- T.C RESMÎ GAZETE (1983) <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18132.pdf> “Çevrimiçi” Erişim Tarihi: 19/03/2020.
- TAMKOÇ, G. (1996) “Ekofeminizmin Amaçları”, **Kadın Araştırma Dergisi**, Sayı 4, ss. 77-84.

- TAN GÜLCAN, D. (2018) “Ekolojik Kriz Karşısında Devletin Rolü Üzerine İdeolojik Bir Tartışma”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 13, Sayı 59, ss. 49-63.
- TARROW, S. (1998) **Power in Movement: Social Movement and Contentious Politics**, Cambridge, Cambridge University Press.
- TDK. (t.y.) “Ekoloji”, <https://sozluk.gov.tr> “Çevrimiçi” Erişim Tarihi: 15/02/2019
- TEKELİ, İ. (2000) “Türkiye Çevre Tarihçiliğine Açılırken”, **Türkiye'de Çevre ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu**, Ed.: Zeynep Boratav, İstanbul, Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı, ss. 1-14.
- TILLY, C. (1978) **From Mobilization to Revolution**, Reading, MA: Addison-Weasley.
- TORUNOĞLU, E. (2013) “Çevre, Ekosistem ve Temel Kavramlar”, **Çevre Sorunları ve Politikaları**, Ed.: Ülker Bakır Öğütveren, Eskişehir, Anadalo Üniversitesi Yayınları, ss. 2-23.
- ULU, O. (2012) “22 yıl önce İzmir: ‘Yeşile deh kirliliğe çüş!’”, <https://yesilgazete.org/blog/2012/03/03/22-yil-once-izmir-yesile-deh-kirlilige-cus/> “Çevrimiçi” Erişim Tarihi: 22/02/2019.
- ÜZEL, E. (2006) “Feminizm ve Doğa Eksenin de Ekofeminizm”, Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi S.B.E.**, Ankara.
- WALL, D. (2013) **Yeşil Politika**, İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi.
- YALÇIN, O. (2010) “Çevre Koruma Fikrine Radikal Yaklaşımlar: Derin Ekoloji, Sosyal Ekoloji ve Ekofeminizm”, Yüksek Lisans Tezi, **Gazi Üniversitesi S.B.E.**, Ankara.
- YALÇINKAYA, A. (2013) “Antik Yunan: Yurttaş ve İktidar”, **Siyasi Düşünceler Tarihi**, Ed.: Mehmet Ali Ağaoğulları, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, ss. 2-35.
- YARDIMCI, S. (2006) “İnsan-Doğa İlişkisinde Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji”, Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- YAYLI, H.; YASLIKAYA, R. (2015) “İnsan Doğa İlişkisi Tasarımında Radikal Dönüşüm: Derin Ekoloji”, **International Journal of Science Culture and Sport**, Sayı: 3, ss. 452-465.
- YENİ, O. (2014) “Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma: Bir Yazın Taraması”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 16, Sayı 3, ss. 181-208.
- YILDIRIM, C. (2017) “Ekoloji Düşüncesinde İnsan ve Toplum Anlayışı”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, ss. 289-308.

- YILMAZ ASLANTÜRK, A. (2018) “Çevrenin Siyasallaşmasında Kadın ve Doğanın Dönüşümü: Ekofeminizm”, **Social Science Development Journal**, Cilt 3, Sayı 11, ss. 312-324.
- YÖRÜK, D. (2016) “Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunda Çevre Anlayışının Gelişmesinde Vakıflar Ve Dernekler”, **Sutad**, Sayı 40, ss. 361-372.
- “Ardanuç’ta mücadele sonuç verdi” <https://www.birgun.net/haber/ardanuc-ta-mucadele-sonuc-verdi-253303> “Çevrimiçi”, Erişim Tarihi: 10/04/2021.
- “Beyza Üstün” (t.y.)
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=25&p_sicil=7227#:~:text=Baba%20ad%C4%B1%20Mehmet%20L%C3%BCt%C3%87evre%20M%C3%BChendisli%C4%9Fi%20B%C3%B6l%C3%BCm%C3%BCnde%20doktora%20yapt%C4%B1.&text=%C3%9Cst%C3%BCn%2C%201%20%C3%A7ocuk%20annesidir “Çevrimiçi”, Erişim Tarihi: 14/04/2021.
- “HES karşıtı eylemde jandarmanın saldırdığı köylüler ‘cop kırmakla’ suçlanıyor” (2015) <https://www.diken.com.tr/hes-karsiti-eylemde-jandarmanin-saldirdigi-koyluler-cop-kirmakla-suclaniyor/> “Çevrimiçi”, Erişim Tarihi: 15/04/2021.
- “HES’ler için bir ‘durdurma’ kararı daha” <https://www.posta.com.tr/hesler-icin-bir-durdurma-karari-daha-71899> “Çevrimiçi”, Erişim Tarihi: 07/04/2021.
- “Hopa’da HES zaferi” (2011) <https://www.evrensel.net/haber/8841/hopada-hes-zaferi> “Çevrimiçi”, Erişim Tarihi: 08/04/2021.
- “Şavşatlılar HES mücadelesini kazandı” (2011)
<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/savsatlilar-hes-mucadelesini-kazandi-309488> “Çevrimiçi”, Erişim Tarihi: 09/04/2021.

EKLER

EK 1: Yarı Yapılandırılmış Mülakat Soru Formu

YARI YAPILANDIRILMIŞ MÜLAKAT SORU FORMU

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi'nde yüksek lisans öğrencisiyim. Yüksek lisans tez konusu olarak Doğu Karadeniz Bölgesinde 2000 sonrasında ortaya çıkan çevre hareketleri araştırılmaktadır. Bu görüşmeler neticesinde HES (Hidroelektrik Santrali)'lere karşı ortaya çıkan çevre hareketine katılan bireylerin anlam dünyası ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Yapılacak görüşmelerdeki bilgiler ve katılımcıların kimlikleri gizli tutulacaktır. Gönüllü katılımcılardan elde edilen bilgiler sadece akademik amaçlı olarak kullanılacaktır. Sorularımıza cevap vermek ister misiniz?

I. KISIM: DEMOGRAFİK SORULAR

1. Adınız, soyadınız (Görüşülenlerin adları ve soyadları onayları alınarak kullanılacaktır. Görüşülenlerin isimlerinin belirtilmesini istemedikleri durumlarda, kendi istemleri doğrultusunda sadece görüşme numarası verilerek veya kendilerini genel olarak karakterize eden, adını vermek istemeyen bir x derneği üyesi gibi, bir tanımlama kullanılacaktır.)

2. Cinsiyetiniz nedir?
3. Yaşınız nedir?
4. Nerede yaşıyorsunuz?
5. Eğitim durumunuz nedir?
6. Mesleğiniz nedir?
7. Şu anda hangi işi yapıyorsunuz?
8. Aylık geliriniz nedir?

II. KISIM: BİLGİ SORULARI

9. Ekolojik dengenin bozulması sonucunda ortaya çıkan çevre sorunlarıyla ne zaman ilgilenmeye başladınız?

10. Dere sizin için ne anlam ifade ediyor? Derelerin ne olacağı sizi niçin ilgilendiriyor? Dereyle veya dereyi çevreleyen ekosistemle nasıl bir ilişkiniz var?

11. Bölgede yapılması planlanan HES projeleri hakkında ne düşünüyorsunuz?

- a. Ekolojik, toplumsal ve ekonomik olarak nasıl bir etkiye neden olacağını düşünüyorsunuz?
12. Çevre koruma ya da ekoloji alanında faaliyet gösteren herhangi bir kuruluşa üye misiniz ya da herhangi bir oluşumun çalışmalarına katılıyor musunuz?
- a. Ne zamandır bu faaliyetlere katılıyorsunuz?
- b. Sizi bu etkinliklere katılmaya iten herhangi bir faktör var mıdır?
13. Sadece belli bir yöredeki çevre sorunlarıyla mı yoksa başka yörelerdeki çevre sorunlarıyla da ilgileniyor musunuz?
14. HES'ler konusunda bilgilendirme çalışmaları yapıldı mı?
- a. Yapıldıysa bu çalışmalar sonucunda yöre halkının davranışlarında nasıl değişiklikler oldu?
15. HES projelerine karşı yaptığınız çalışmalar sonucundan yöre halkından ne gibi tepkiler aldınız?
16. Kamu otoritesini temsil eden oyuncuların bu süreçteki davranışlarını tanımlar mısınız?
17. Kamu otoritesini temsil eden oyuncuların bu davranışlarından sonra yöre halkının tepkisinde bir değişiklik oldu mu?
18. Yöre halkını projeye ikna etmek için şirketler yardım ve destek vaatlerinde ya da eylemlerinde bulundu mu? Bu vaatler ya da destekler halkta ne türden tepkilere yol açtı?
19. Sizce HES projelerinin hızla artmasının arkasında ne gibi nedenler yer almaktadır?

III. KISIM: BAŞVURU SORULARI

20. Bu konuda eklemek istediğiniz bir husus var mıdır?
21. Bu görüşmede sorulmayan ama sorulması gerektiğini düşündüğünüz bir soru var mıdır?
22. Bu konuda görüşme yapmamı tavsiye edeceğiniz sizinle benzer görüşleri olan üç kişinin isimlerini verebilir misiniz?
23. Bu konuda görüşme yapmamı tavsiye edeceğiniz sizinle karşıt görüşleri olan üç kişinin isimlerini verebilir misiniz?

Katılımınız için teşekkür ederiz.

EK 2: Katılımcı Tablosu

Katıl. No	Cinsiyet	Yaş	Yaşadığı Yer	Eğitim Durumu	Aylık Gelir
K1	Erkek	42	Ardeşen	Üniversite	3000
K2	Erkek	55	Ardeşen	Üniversite	2000
K3	Erkek	61	Fındıklı	Üniversite	2500
K4	Erkek	54	Fındıklı	Lise	1500
K5	Erkek	55	Fındıklı	Üniversite Terk	4000
K6	Kadın	42	Fındıklı	Üniversite	2000
K7	Kadın	45	Fındıklı	İlkokul	3000
K8	Erkek	34	Hopa	Üniversite	3000-4000
K9	Erkek	45	Hopa	Üniversite	2000
K10	Erkek	53	Kemalpaşa	İlkokul	1000
K11	Erkek	54	Artvin	Üniversite	5000
K12	Kadın	63	Artvin	Üniversite	3400
K13	Erkek	38	Borçka	Üniversite	2000
K14	Erkek	49	Çayeli	Lise	50-10000
K15	Kadın	50	Ardanuç	Üniversite	1500
K16	Erkek	57	Ardanuç	Lise	2000
K17	Erkek	63	Şavşat	Lise	2000-2500
K18	Erkek	60	Şavşat	Yüksekokul	3700
K19	Erkek	49	Şavşat	Üniversite	5000
K20	Kadın	61	Fındıklı	Ortaokul	2000
K21	Kadın	52	Rize	Lise	2000
K22	Erkek	30	Fındıklı	Lise	3000-4000
K23	Erkek	64	Rize	Üniversite	5000
K24	Erkek	65	Bodrum/Rize/Ankara	Üniversite	10000
K25	Kadın	47	Arhavi	Üniversite	3000
K26	Erkek	62	Çayeli’nde yaşıyordu.	Üniversite Terk	1600-1700
K27	Erkek	55	Trabzon	Doktora	6500
K28	Kadın	31	İstanbul	Üniversite	2000-3000
K29	Erkek	63	Arhavi	Yüksekokul	3000
K30	Kadın	62	Arhavi	Yüksekokul	2500
K31	Erkek	75	Rize (Salarha Vadisi)	Ortaokul	1500
K32	Kadın	48	İstanbul	Üniversite Terk	0
K33	Erkek	51	Rize/Ankara	Yüksekokul	10000